

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**GENÇ YETİŞKİNLERDE NARSİZM VE DİNDARLIK
İLİŞKİSİ KAYSERİ: KOCASINAN İLÇESİ ÖRNEĞİ**

**Hazırlayan
Esra OKUMUŞ**

**Danışman
Doç. Dr. Mustafa ULU**

Yüksek Lisans Tezi

**Eylül 2020
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**GENÇ YETİŞKİNLERDE NARSİZM VE DİNDARLIK
İLİŞKİSİ KAYSERİ: KOCASINAN İLÇESİ ÖRNEĞİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Esra OKUMUŞ**

**Danışman
Doç. Dr. Mustafa ULU**

**Eylül 2020
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı – Soyadı: Esra OKUMUŞ

İmza:

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü**

**Tez Başlığı: GENÇ YETİŞKİNLERDE NARSİZM VE DİNDARLIK
İLİŞKİSİ KAYSERİ: KOCASİNAN İLÇESİ ÖRNEĞİ**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **105** sayfalık kısmına ilişkin **17.09.2020** tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % **24**'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 17/06/2020

Adı Soyadı : Esra OKUMUŞ
Öğrenci No : 4030231555
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Psikolojisi
Program Adı : Yüksek Lisans

Danışman: Adı/İmza
Doç. Dr. Mustafa ULU

Öğrenci Adı/İmza
Esra OKUMUŞ

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Genç Yetişkinlerde Narsisizm Ve Dindarlık İlişkisi Kayseri: Kocasinan İlçesi Örneği” adlı Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Esra OKUMUŞ

Danışman

Doç. Dr. Mustafa ULU

Felsefe ve Din Bilimleri ABD Başkanı

Prof. Dr. Kenan HAS

Doç. Dr. Mustafa ULU danışmanlığında Esra OKUMUŞ tarafından hazırlanan “**Genç Yetişkinlerde Narsisizm Ve Dindarlık İlişkisi Kayseri: Kocasinan İlçesi Örneği**” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

...../...../.....

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Mustafa ULU

Üye : Doç. Dr. Ali KUŞAT

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ümit Harun AKKAYA

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ...../...../..... tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Prof. Dr. Kenan GÜLLÜ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Narsisizm ve dindarlık arasındaki ilişkiyi konu edinen bu çalışma giriş, sonuç, öneriler ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve varsayımları yer almaktadır. Birinci bölümde narsisizm ve dindarlık konularının kavramsal çerçevesi çizilerek narsisizm ve dindarlık konuları boyutları ile ele alınmaktadır, ikinci bölümde araştırmanın modeli, ankette kullanılan ölçekler, araştırmanın evreni ve veri toplama süreci hakkında bilgi verilmektedir. Üçüncü bölümde araştırmanın bulguları ortaya konularak yorumlamalar yapılmış ve benzer araştırmalarla karşılaştırmalı olarak yer verilmiştir. Sonuç bölümünde araştırmada elde edilen bulgular kısaca özetlenerek ileride yapılacak çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Tez konusunun belirlenmesinden tezin son aşamasına gelene kadar bilgi ve tecrübesiyle bana yol gösteren Tez Danışmanı saygıdeğer hocam Doç. Dr. Mustafa ULU'ya teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez süresi boyunca yardımlarını esirgemeyen Araştırma Görevlisi Abdullah TANRIVERDİ'ye, jürimde bulunan Doç. Dr. Ali KUŞAT'a ve Dr. Öğr. Üyesi Ümit Harun AKKAYA'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak zorlandığım her noktada yardımını esirgemeyerek üzerimdeki yükü hafifleten sabrı ve sonsuz desteği ile sevgili eşime, zaman zaman ihmalkârlıklarına küçük yaşlarından beklenmeyen bir şekilde tahammül gösteren canım kızlarım Betül ve Zeynep'e, bu zaman zarfında ailemize katılan canım oğlum Hüseyin Kerem'e ve duaları ile hep yanımda olan kıymetli anneme müteşekkirim.

GENÇ YETİŞKİNLERDE NARSİZM VE DINDARLIK İLİŞKİSİ KAYSERİ: KOCASINAN İLÇESİ ÖRNEĞİ

Esra OKUMUŞ

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2020
Danışman: Doç. Dr. Mustafa ULU**

ÖZET

Bu araştırmanın amacı genç yetişkinlerin narsisizm ve dindarlık ilişkisini çeşitli demografik (cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, ailenin sosyo-ekonomik durumu) değişkenler açılarından incelemek ve aralarındaki ilişkiyi açıklamaktır.

İlişkisel tarama yönteminden faydalanan bu çalışmada anket tekniğine başvurulmuştur. Araştırmanın örneklemini, Kayseri/Kocasinan ilçesinde tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 21- 30 yaş aralığındaki 238 gönüllü katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırmada literatür taraması sonucu oluşturulan ve katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmek amacıyla Kişisel Bilgi Formu, Narsistik Kişilik Envanteri ve Dini Yönelim Ölçeği kullanılmıştır. Anket verilerinin girilmesinde ve verilerin istatistiksel tekniklerle analiz edilmesinde SPSS (25.0) programı kullanılmıştır.

Araştırmanın sonucunda katılımcıların narsisizm düzeyleri ile yaş, medeni durum ve sosyo-ekonomik durumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Katılımcıların narsisizm düzeyleri ile cinsiyet ve öğrenim durumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Ayrıca araştırmanın sonuçlarına göre içsel dini yönelim ile narsisizm toplam ve narsisizmin alt boyutları (otorite, kendine yeterlilik, üstünlük, teşhircilik, sömürücülük, hak iddia etme) hakkındaki hipotezlerin doğrulandığı, dışsal dini yönelimi ile narsisizmin alt boyutları (otorite, kendine yeterlilik, üstünlük, teşhircilik, sömürücülük, hak iddia etme) hakkındaki hipotezlerin reddedildiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Narsisizm, Narsisizm Boyutları, Dindarlık, Dindarlığın Boyutları

THE RELATIONSHIP BETWEEN NARCISSISM AND RELIGION IN YOUNG ADULTS (EXAMPLE OF KAYSERİ / KOCASİNAN DISTRICT)

Esra OKUMUŞ

Erciyes University, Institute for Social Sciences

Master's Dissertation, July 2020

Supervisor: Assoc. Prof. Mustafa ULU

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationship between narcissism and religiosity of young adults in terms of various demographic variables (gender, age, marital status, learning status, socioeconomic status of the family) and explain the relationship between them.

In this study, which utilized the relational screening method, the questionnaire technique was applied. The sample of the study consists of 238 volunteers aged between 21-30 selected by random sampling in Kayseri / Kocasinan district. In the research, Personal Information Form, Narcissistic Personality Inventory and Religious Orientation Scale were used to determine the demographic characteristics of the participants, created by scanning the literature. SPSS (25.0) package program was used to enter survey data and analyze the data using statistical techniques.

As a result of the research, a significant relation was determined between the narcissism levels of the participants and age, marital status and socio-economic status. No significant relationship was found between the narcissism levels of the participants and their gender and educational background. In addition, according to the results of the research, the external religious orientation with narcissism total and sub-dimensions of narcissism (authority, self-sufficiency, supremacy, exhibitionism, exploitation) where internal hypotheses about total narcissism and narcissism's sub-dimensions (authority, self-sufficiency, superiority, exhibitionism, exploitation, claiming rights) are confirmed. Hypotheses about it turned out to be rejected.

Keywords: Narcissism, Narcissism Dimensions, Religiosity, Dimensions of Religiosity

İÇİNDEKİLER

GENÇ YETİŞKİNLERDE NARSİZM VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ KAYSERİ: KOCASİNAN İLÇESİ ÖRNEĞİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
İNTİHAL FORMU	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK.....	iii
ONAY	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR VE SİMGELER	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1
1.Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
3.Varsayımlar	4
4. Sınırlılıklar	6

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE

1. NARSİZM	7
1.1. Narsisizm Kavramı ve Tarihsel Gelişimi	7
1.2. Narsisizm Türleri	12
1.2.1. Normal (Birincil) Narsisizm	12
1.1.2. Patolojik (İkincil) Narsisizm	13
1.3. Narsisizmin Boyutları	15
1.3.1. Otorite Boyutu.....	16
1.3.2. Teşhircilik	18
1.3.3. Sömürücülük	19
1.3.4. Hak İddia Etme	20
1.3.5. Kendine Yeterlilik.....	21

1.3.6. Üstünlük	22
1.3.7. Kendini Beğenme	23
2. DİNDARLIK	24
2.1. Dindarlığın Tanımı	24
2.2.2. Dindarlığın Boyutları	25
2.2.2.1. Tek Boyutlu Dindarlık	26
2.2.2.2. İki Kutuplu Dindarlık	26
2.2.2.3. Çok Boyutlu Dindarlık	28
2.2.3.3.1. İnanç (İdeoloji) Boyutu	30
2.2.3.3.2. İbadet (Uygulama) Boyutu	30
2.2.3.3.3. Tecrübe (Duygu) Boyutu	31
2.2.3.3.4. Bilgi (Entelektüel) Boyutu	31
2.2.3.3.5. Etki Boyutu	31
2.2.3.4. Fetzer Enstitüsü ve 12 Boyutlu Dindarlık Modeli	32
2.2.3.4.1. Günlük Manevi Tecrübeler	32
2.2.3.4.2. Anlam	32
2.2.3.4.3. Değerler	32
2.2.3.4.4. İnançlar	33
2.2.3.4.5. Bağışlayıcılık	33
2.2.3.4.6. Özel Dini Uygulamalar	33
2.2.3.4.7. Dini/Manevi Başa Çıkma	33
2.2.3.4.8. Dini Destek	34
2.2.3.4.9. Dini/Manevi Geçmiş	34
2.2.3.4.10. Bağlılık	34
2.2.3.4.11. Organizasyonel Dindarlık	34
2.2.3.4.12. Dini Tercih	35
3. NARSİZM VE DİNDARLIK İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	35

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli	40
2.2. Evren ve Örneklem	40
2.3. Veri Toplama Araçları	40
2.3.1. Kişisel Bilgi Formu	41

2.3.2. Narsistik Kişilik Envanteri (NKE)	41
2.3.3. Dini Yönelim Ölçeği	43
2.3.4. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Sosyo-Demografik Özellikler	47
3.1.1. Cinsiyet	47
3.1.2. Yaş	47
3.1.3. Öğrenim Durumu	48
3.1.4. Medeni Durum	48
3.1.5. Algılanan Sosyo-Ekonomik Durum	48
3.2. Ana Değişkenler Açısından Narsisizm ve Dindarlık Düzeyleri	49
3.2.1. Cinsiyet Değişkenlerine Göre Narsisizm ve Dindarlık Düzeyleri	52
3.2.2. Yaş Değişkenlerine Göre Narsisizm ve Dindarlık Düzeyleri	54
3.2.3. Öğrenim Durumu Değişkenlerine Göre Narsisizm Ve Dindarlık Düzeyleri ..	57
3.2.4. Medeni Durum Değişkenlerine Göre Narsisizm Ve Dindarlık Düzeyleri	60
3.2.5. Sosyo-Ekonomik Durum Değişkenlerine Göre Narsisizm ve Dindarlık Düzeyleri	61
3.3. Narsisizm ile Dindarlık Arasındaki İlişki	64
3.3.1. İçsel Dini Yönelim ile Narsisizm Arasındaki İlişki	67
3.3.2. İçsel Dini Yönelim ile Otorite Arasındaki İlişki	67
3.3.3. İçsel Dini Yönelim ile Kendine Yeterlilik Arasındaki İlişki	68
3.3.4. İçsel Dini Yönelim ile Üstünlük Arasındaki İlişki	70
3.3.5. İçsel Dini Yönelim ile Teşhircilik Arasındaki İlişki	71
3.3.6. İçsel Dini Yönelim ile Sömürücülük Arasındaki İlişki	72
3.3.7. İçsel Dini Yönelim ile Hak İddia Etme Arasındaki İlişki	74
3.3.8. Dışsal Dini Yönelim ile Narsisizm Toplam ve Narsisizm Alt Boyutları Arasındaki İlişki	75
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	78
KAYNAKÇA	83
EKLER.....	92
ÖZGEÇMİŞ.....	98

KISALTMALAR VE SİMGELER

Akt.	: Aktaran
APA	: Amerikan Psikiyatri Birliği
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DSM	: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders
NKE	: Narsistik Kişilik Envanteri
NPI	: Narcistic Personality Inventory
TDK	: Türk Dil Kurumu
ANOVA	: Analyses of Variance
s.	: Sayfa
SPSS	: Statistical Package for Social Sciences
SS	: Standart Sapma
α	: Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı
β	: Regresyon katsayısı
r^2	: Açıklama katsayısı

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1.	Faktör Analizi Sonuçları	42
Tablo 2.2.	Narsistik Kişilik Envanteri madde ve boyutları	43
Tablo 2.3.	Dini Yönelim Ölçeği madde ve boyutları	45
Tablo 3.1.	Cinsiyete göre dağılım	47
Tablo 3.2.	Yaşa göre dağılım	47
Tablo 3.3.	Öğrenim durumuna göre dağılım	48
Tablo 3.4.	Medenî durumu göre dağılım.....	48
Tablo 3.5.	Algılanan sosyo-ekonomik duruma göre dağılım	48
Tablo 3.6.	Dini yönelim ölçeği maddelerinin puan değerleri.....	49
Tablo 3.7.	Dindarlık ölçeği boyutlarının ortalama ve standart sapma değerleri	50
Tablo 3.8.	Narsistik kişilik envanteri boyutlarının ortalama ve standart sapma değerleri.....	51
Tablo 3.9.	Narsistik kişilik envanteri boyutları arasındaki korelasyon	51
Tablo 3.10.	Cinsiyete göre narsisizm ve dindarlık puanlarının istatistiksel analizi .	52
Tablo 3.11.	Yaşa göre narsisizm ve dindarlık puanlarının istatistiksel analizi	54
Tablo 3.12.	Öğrenim durumuna göre narsisizm ve dindarlık puanlarının istatistiksel analizi	57
Tablo 3.13.	Medeni duruma göre narsisizm ve dindarlık puanlarının istatistiksel analizi	60
Tablo 3.14.	Sosyo-ekonomik duruma göre narsisizm ve dindarlık puanlarının istatistiksel analizi	61
Tablo 3.15.	Dindarlık boyutları ile narsisizm boyutları arasındaki korelasyon	64
Tablo 3.16.	İçsel dini yönelim için narsisizm toplam regresyon analizi	67
Tablo 3.17.	İçsel dini yönelim için otorite regresyon analizi	67
Tablo 3.18.	İçsel dini yönelim için kendine yeterlilik regresyon analizi	68
Tablo 3.19.	İçsel dini yönelim için üstünlük regresyon analizi.....	70
Tablo 3.20.	İçsel dini yönelim için teşhircilik regresyon analizi	71
Tablo 3.21.	İçsel dini yönelim için sömürücülük regresyon analizi.....	73
Tablo 3.22.	İçsel dini yönelim için hak iddia etme regresyon analizi.....	74
Tablo 3.23.	Dışsal dini yönelim için narsisizm toplam ve narsisizm alt boyutları regresyon analizi	76

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Meadow – Kahoe dini gelişim modeli.....	29

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusunu, genç yetişkinlik dönemi içerisinde yer alan 21-30 yaş aralığındaki bireylerde görülen narsisizm eğilimleri ve dindarlık ilişkisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda, genç yetişkinlerdeki dindarlık eğilimleri narsisizm düzeylerinde farklılaşmalar meydana getiriyor mu sorusuna cevap aranacaktır.

Konu, ilk olarak genç yetişkinlik sonrasında ise narsisizm bağlamında ele alınacaktır:

Genç yetişkinlik olarak adlandırılan dönem bülûğ çağı sonunda başlayan ve orta yaşa kadar süren zaman aralığını kapsamaktadır. Bu dönem ve özelliklerine ilişkin çok sayıda araştırma yapılmış ve bazı kuramlar geliştirilmiştir. Bunlar arasında önemli kuramlardan birisi de Erikson'a aittir. Erikson, insan yaşamını sekiz psiko-sosyal gelişim dönemine ayırmıştır. Ona göre insan, gelişimini bu psiko-sosyal evreler doğrultusunda devam ettirmektedir. Her dönemin kendine özgü farklı gelişimsel hedefleri vardır. Birey hedeflerini gerçekleştirebilmek için her bir gelişim dönemi içinde karşılaşacağı çatışma ve karmaşanın üstesinden gelebilmelidir. Böylece birey bir sonraki gelişim dönemi içinde karşılaşacağı zorluklara karşı donanım kazanmış olacaktır. Erikson gelişim evrelerini şöyle sıralamıştır: “1) Temel güvene karşı güvensizlik dönemi, 2) Özerkliğe karşı kuşku ve utanç dönemi, 3) Girişimciliğe karşı suçluluk duygusu dönemi, 4) Başarılı olmaya karşı yetersizlik duygusu dönemi, 5) Kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası dönemi, 6) Yakınlığa karşı yalıtılmışlık (yalnızlık) dönemi, 7) Üretkenliğe karşı verimsizlik (durgunluk) dönemi, 8) Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk dönemi” (Erikson, 2014, s. 39).

Erikson'un teorisi açısından konu ele alındığında genç yetişkinlik çağı *yakınlığa karşı yalıtılmışlık* dönemine karşılık gelmektedir. Bu dönemde birey artık ergenlik döneminin sonundadır. Ergenlik döneminde kimliğini bulabilen birey artık başkalarıyla yakınlıklar,

arkadaşlıklar kurabilir. Bu dönemde birey ergenlik çevresinden daha geniş arkadaş çevreleri ile ilişki kurmakta ve topluma karışmaya başlamaktadır. Bu dönem, yaşam dönemleri içinde en ani değişimlerin yaşanabildiği bir gelişim dönemi olarak değerlendirilmektedir (Erikson, 2014, s. 45). Bu dönemde kişi, üniversiteyi bitirebilme, bir iş bulup çalışma hayatına başlama, evleneceği kişiyi seçme, seçeceği eşle yaşamayı öğrenme, farklı sosyal ortamlarda farklı gruplarla ilişki kurma gibi yaşamını etkileyen temel yapıları inşa etmek için çaba sarf etmektedir (İmamoğlu, 2008, s. 12). Bu dönemdeki krizi atlatan kişi sevgiyi alma ve verme gücüne sahip olmaktadır. Aksi takdirde başkaları ile iletişim kuramayan genç, psikolojik bir yalnızlık hissedebilmektedir. Bu yalnızlık “toplumdan yalıtılmışlık, terk edilmişlik” duygularını beraberinde getirebilmektedir. (Erikson, 2014, s. 45).

Genç yetişkinlik döneminde sağlıklı iletişim kurmayı başaramayan bireyler toplumdan uzaklaşarak yalnızlığını televizyon, internet, sosyal medya gibi iletişim vasıtalarını kullanarak gidermeye çalışmaktadır. Birey bu iletişim araçları vasıtasıyla herhangi bir ürün reklamında bile “sen özelsin”, “sen biriciksin”, “sen özgürsün” benzeri mesajlarla sürekli karşılaşmakta bu durum ise kişilerde enaniyet, bencillik, narsisizm ve buna benzer pek çok olumsuz eğilimin oluşmasına yol açmakta ve bireylerin inançları ve dindarlıkları üzerinde etkili olabilmektedir. Çağımızda salgın bir hastalık gibi yayılan bu hasletler hem maddi hem manevi anlamda insan hayatı için büyük tehlikeler oluşturmaya başlamaktadır (Özel, 2013, s. 249). Bu hasletlerden biri olan “*narsisizm*”de özellikle genç kuşak üzerinde etkisini göstermektedir. Twenge ve Campbell, ABD’de yapılan araştırmaların sonucunda genel narsisizmi bulaşıcı bir hastalık, küresel çapta hızlı bir şekilde yayılan bir “pandemi” olarak tanımlamaktadırlar. 2006 yılında “Narsistik Kişilik Soru Cetveli” ile araştırılan her dört lise öğrencisinden birinde kesin belirtiler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 20’li yaşlarda olan her 10 kişiden 1’ine de “Narsistik Kişilik Bozukluğu” tanısı tespit edilmiştir. Yine ABD’de gerçekleştirilen bir araştırmada 60 yaş üzeri insanlarda yüzde üç oranında “narsistik kişilik bozukluğu” görülürken, bu oran 20’li yaşlardaki gençlerde yüzde dokuz olarak tespit edilmiştir. Teknolojinin de beslediği bu eğilim narsistik kişilik bozukluğunun endişe verici seviyeye ulaşabileceğini düşündürmektedir (Twenge & Campbell, 2015, s. 11-12).

Türkiye’de milyonlarla ifade edilen genç neslin narsisizm ve dindarlık düzeyleri üzerine yapılacak olan bu araştırmanın da bu konuya az da olsa ışık tutacağı, sorunların tespiti üzerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, Kayseri/Kocasinan ilçesinde yaşayan 21-30 yaş arası genç yetişkinlerin narsisizm ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi ayrıntılı olarak incelemektir.

Örnekleme bulunan grubun dini eğilimlerinin narsisizm düzeylerinde farklılaşmalara neden olup olmadığının eğer böyle bir farklılaşma var ise bu farklılaşmanın olumlu ya da olumsuz yönünün tespiti amaçlanmaktadır. Araştırmada bahsedilen amaç doğrultusunda katılımcıların cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, medeni durum ve sosyo-ekonomik durum değişkenleri açılarından narsisizm ve dindarlık eğilim düzeyleri ayrıntılı olarak incelenecektir.

Bu çalışma Kayseri/Kocasinan ilçesinde yaşayan genç yetişkinlerin narsisizm ve dindarlık eğilim düzeylerini ve bunların birbiriyle olan ilişkisini ortaya koyması açısından önemlidir.

Literatür incelendiğinde narsisizm ve dindarlık ilişkisi konusunda kısıtlı araştırmanın olduğu görülmektedir. Bu nedenle yapılan bu araştırmanın ilk olarak araştırmacılara karşılaştırma yapma imkânı verecek olması açısından literatüre küçük de olsa bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde örneklem grubunun genellikle üniversite öğrencilerinden oluştuğu görülmektedir. Bu araştırmada örneklem grubuna üniversite öğrencisi ile mezunlarının yanı sıra ilkökul, ortaokul ve lise mezunu bireylerde dâhil edilerek hem yaş grubu açısından hem de öğrenim düzeyi açısından çalışma grubu anlamlı ölçüde genişletilmiştir. Son olarak narsisizm ve dindarlık ilişkisini inceleyen araştırmalarda narsisizmin alt boyutlarının demografik değişkenler açısından incelenmesine yer verilmediği görülmüş bu araştırmada ise narsisizmin alt boyutları açısından değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda çalışmada yer alan örneklem grubunun özellikleri açısından ve narsisizmin alt boyutları açısından yapılan değerlendirmelerin literatüre bilgi sağlayacağı düşünülmektedir.

3.Varsayımlar

Bu araştırmanın ana varsayımı “*Genç yetişkinlerdeki narsisizm eğilimleri ile dindarlık eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu dindarlık eğilimlerinin artması narsisizm eğilimlerini azalttığı*” şeklindedir. Bu ana varsayım ile bağlantılı olarak hipotezler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Hipotezler:

1. Katılımcıların cinsiyet değişkenlerine göre narsisizm eğilimleri ve dindarlık eğilimleri farklılaşmaktadır. Kadınlar, narsisizm alt boyutlarında daha narsist görüntü sergileyeceklerdir.
2. Katılımcıların yaş değişkenlerine göre narsisizm eğilimleri ve dindarlık eğilimleri farklılaşmaktadır. 27-30 yaş grubunda olan bireyler, 21-23 yaş ve 24-26 yaş gruplarına göre narsisizm alt boyutlarında daha az narsist görüntü sergileyeceklerdir.
3. Katılımcıların öğrenim düzeyleri (üniversite, lise, ortaokul, ilkokul) değişkenlerine göre narsisizm eğilimleri ve dindarlık eğilimleri farklılaşmaktadır. Üniversite düzeyindeki bireylerin narsisizm eğilimleri daha yüksektir.
4. Bireylerin medeni durum değişkenlerine göre narsisizm eğilimleri ve dindarlık eğilimleri farklılaşmaktadır. Bekâr olanlar narsisizm alt boyutlarında daha narsist görüntü sergileyeceklerdir.
5. Sosyo-ekonomik değişkenlere göre bireylerin narsisizm eğilimleri ve dindarlık eğilimleri farklılaşmaktadır. Düşük gelir grubunda olanlar narsisizm alt boyutlarında daha az narsist görüntü sergileyeceklerdir.
6. İçsel dini yönelimle narsisizmin otorite boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir etki vardır. İçsel dini yönelimi yüksek olanların otorite boyutundan düşük puan almaları beklenmektedir.
7. İçsel dini yönelimle narsisizmin teşhircilik boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir etki vardır. İçsel dini yönelimi yüksek olanların teşhircilik boyutundan düşük puan almaları beklenmektedir.

8. İçsel dini yönelimle narsisizmin sömürücülük boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir etki vardır. İçsel dini yönelimi yüksek olanların sömürücülük boyutundan düşük puan almaları beklenmektedir
9. İçsel dini yönelimle narsisizmin hak iddia etme boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir etki vardır. İçsel dini yönelimi yüksek olanların hak iddia etme boyutundan düşük puan almaları beklenmektedir
10. İçsel dini yönelimle narsisizmin kendine yeterlilik boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir etki vardır. İçsel dini yönelimi yüksek olanların kendine yeterlilik boyutundan düşük puan almaları beklenmektedir
11. İçsel dini yönelimle narsisizmin üstünlük boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir etki vardır. İçsel dini yönelimi yüksek olanların üstünlük boyutundan düşük puan almaları beklenmektedir
12. Dışsal dini yönelimle narsisizmin otorite boyutu arasında doğrusal bir ilişki vardır. Dışsal dini yönelimi yüksek olanların otorite boyutundan yüksek puan almaları beklenmektedir.
13. Dışsal dini yönelimle bireylerin narsisizmin teşhircilik arasında doğrusal bir ilişki vardır. Dışsal dini yönelimi yüksek olanların teşhircilik boyutundan yüksek puan almaları beklenmektedir.
14. Dışsal dini yönelimle narsisizmin sömürücülük arasında doğrusal bir ilişki vardır. Dışsal dini yönelimi yüksek olanların sömürücülük boyutundan yüksek puan almaları beklenmektedir.
15. Dışsal dini yönelimle narsisizmin hak iddia etme boyutu arasında doğrusal bir ilişki vardır. Dışsal dini yönelimi yüksek olanların hak iddia etme boyutundan yüksek puan almaları beklenmektedir.
16. Dışsal dini yönelimle narsisizmin kendine yeterlilik boyutu arasında doğrusal bir ilişki vardır. Dışsal dini yönelimi yüksek olanların kendine yeterlilik boyutundan yüksek puan almaları beklenmektedir.

17. Dışsal dini yönelimle narsisizmin üstünlük boyutu arasında doğrusal bir ilişki vardır. Dışsal dini yönelimi yüksek olanların üstünlük boyutundan yüksek puan almaları beklenmektedir.

4. Sınırlılıklar

1. Bu araştırmada elde edilen veriler, Ekim 2019-Aralık 2019 tarihleri arasında Kayseri ili Kocasinan ilçesi içerisinde yaşayan 21-30 yaş aralığındaki tesadüfi olarak seçilen 238 kişilik örneklem grubu ile sınırlıdır.
2. Araştırma ankete katılan kişilerin soruları cevaplandıkları zaman dilimindeki duygu, düşünce ve tutumları ile sınırlıdır. Bu ampirik çalışma belirtilen zaman ve örneklemle sınırlı olup örneklemin zaman içerisinde tutum ve davranışlarının değişebileceği düşünülmelidir.
3. Araştırmada, dindarlık ile alakalı konular sadece İslam dini açısından ele alınacak başka dinlere ait dindarlık bu araştırmanın kapsamı dışında tutulacaktır.
4. Araştırma, geliştirilmiş olan ölçeklerle sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE

1. NARSİSİZM

1.1. Narsisizm Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Çok eski bir terim olan “narsisizm” kavramı psikoloji literatüründe, aşırı öz-sevgi, kendini olduğundan büyük görme, benmerkezcilik anlamlarında kullanılmaktadır. Bu terim, “kişinin cinsel nesne olarak kendi bedenini seçmesi, nesnelerle ilişki kurma modu, bir gelişim evresi ve sağlıklı bir öz saygı” gibi dört temel çerçevede ele alınmaktadır (Budak, 2009, s. 509). Türk Dil Kurumu ise narsisizm kavramını, “kişinin kendi bedensel ve ruhsal benliğine karşı duyduğu hayranlık ve bağlılık”; “özseverlik” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2011, s. 1632).

Narsisizm kavramının kökeni Yunan mitolojisinde, sudaki yansımasını görerek kendine âşık olan ve ömrünü bu görüntüsünü seyrederek tüketen Narkissos’tan gelmektedir. Yunan mitolojisinde Narkissos üzerine ilk öykü 7. ya da 8. Yüzyıl’da Yunan şiirlerinden, ikinci öykü ise Latin Şairi Ovidius tarafından derlenmiştir (Hamilton, 1953, s. 85-86).

Mitolojiye göre Narkissos dağlarda tek başına dolaşan çok yakışıklı bir delikanlıdır. Dağ perilerinden Ekho ona âşık olur, ancak aşkını ifade edemez. Çünkü Ekho hiçbir zaman kendisi konuşamaz; ancak kendinden önce konuşan kişinin son kelime ya da hecesini tekrarlayabilirmiş. Ekho, Narkissos’u çok seviyor hep onun peşinde dolaşıyor ama ona tek kelime söyleyemiyormuş. Bir gün Narkissos arkadaşlarına: “Kimse var mı burada?” diye seslenir. Ekho sevinçle son kelimeyi tekrarlar: “Burada. Burada.” Narkissos: “Gel” diye çağırır. Ekho ağaçların arasından Narkissos’a doğru koşar. Fakat kendini beğenmiş Narkissos Ekho’yu beğenmemiş olacak ki, pek yüz vermez ve çekip gider. Yüreğinden yaraladığı kızlardan biri bir gün tanrılara yalvarır ve Narkissos’un

cezalandırılmasını ister. Tanrılar, Narkissos'un cezalandırılması işini, adı 'haklı öfke' anlamına gelen tanrıça Nemesis'e bırakırlar. Tanrıçanın görevini yerine getirmesi uzun sürmez. Narkissos bir gün susadığında duru bir pınara eğilince suda kendi aksini görür. Kendi kendine "başkaları benim yüzümden ne acılar çekmiş, şimdi daha iyi anlıyorum. Suyu yansıyan bu güzelliğe nasıl ulaşabilirim? O güzelliği bırakamam artık. Yalnız ölüm kurtarır beni" der. Bulunduğu su kıyısından hiç ayrılmaz. Giderek sararıp solar ve bedeni kuruyarak su kıyısında eriyip gider. Dağ perileri, Narkissos'un ölü bedenini görebilmek için ararlar fakat bulamazlar. Narkissos'un öldüğü yerde güzel bir çiçek açar. Çiçeği, "Narkissos" olarak adlandırılır (Dinçmen, 2006, s. 102-104; Hamilton, 1953, s. 87-88).

Narsisizm terimi 1898 yılında Havelock Ellis tarafından Narkissos mitolojisiyle ilişkilendirilmiş ve psikolojik bir fenomeni açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Ellis, 1898 yılında yayınladığı makalesinde narsisizm terimini "...daha çok kadınlarda rastlanan, cinsel heyecanlardaki, kendine hayranlık ile meşgul olma ve onun içinde zaman zaman bütünüyle yitip gitme eğilimi..." olarak açıklamıştır (akt., Kızıltan, 2006, s. 2). Daha sonra 1899'da Paul Nacke, Ellis'in makalesinin Almanca bir özetini yayınlamış, "narsisizm" terimini ilk kez bu özette kullanmıştır (Freud, 2012, s. 25).

Psikanalitik bir çerçeve ile narsisizmi değerlendiren ilk kişi ise Otto Rank'tir. Rank, 1911 yılında yayınladığı makalesinde narsisizmi, Ellis'e benzer şekilde "kendiliğin tensel olarak sevilmesi" olarak ifade etse de aynı zamanda ve ilk kez "kibir ve kendine hayranlık" gibi esasında cinsel olmayan ruhsal olaylarla da ilişkilendirmiştir (akt., Atay, 2010, s. 3).

Narsisizm terimini, Psikoloji literatürüne kazandıran ilk kişi Freud olmasa da narsisizmi derinlemesine inceleyen, geliştiren ve insan ruhunu anlama da muazzam bir kavram olarak kullanan Freud ve onun psikanaliz geleneği olmuştur (Kızıltan, 2000, s. 1). Freud bu terimi ilk defa 1905 yılında yazdığı "Three Essays On The Theory of Sexuality (Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme) adlı makalesinde dipnot olarak kullanmıştır. Bu dipnotta eşcinsellerin nesne seçiminden bahsederken eşcinsellerin cinsel nesne olarak kendilerini seçtiklerini düşünmektedir. Freud'un bu dipnotta konuyu şu şekilde ele almaktadır:

“Psikanalizin sapknlığın kökenleri hakkında henüz tam bir açıklama getirmediği doğrudur, ancak gelişimindeki ruhsal mekanizmalar üzerinde temel katkılar olmuştur. Çalıştığımız bütün vakalarda şunu gördük; müstakbel sapkınlar çocukluklarının ilk yıllarında bir kadına (genellikle annelerine) oldukça yoğun ancak kısa süreli bir saplanma yaşadıkları bir evreden geçerler. Bu evreyi geride bıraktıktan sonra bu kadınla kendilerini özdeşleştirirler ve kendilerini kendilerinin cinsel nesnesi olarak seçerler. Bir başka deyişle *narsistik* bir temelden hareketle, kendilerine benzeyen ve annelerinin bir zamanlar kendilerini sevdiği gibi sevecekleri genç erkekler ararlar.” (Freud, 2018, s. 16-17).

Freud’un 1914’te yayınladığı “On Narcissism: An Introduction” (Narsisizm  zerine: Bir Giriş) adlı makalesi narsisizm kavramının psikanalizdeki temelini oluşturmuştur (Rozenbaltt, 2002, s. 47). Bu makalede Freud narsisizm kavramını psikanalitik kuramla bütünleştirmekte ve libidinal yatırımlarla ilişkilendirmektedir. Ayrıca libido kuramını ve psiko-seksüel gelişim kuramını narsisizmi kapsayacak şekilde genişletmiştir (akt., Anlı, 2010, s. 11).

Kaleme aldığı eserlerinde Freud’un “narsistik” terimini,

1. Klinik anlamda bireyin kendi vücudunu cinsel bir nesne olarak görmesi ve o şekilde bedenine yaklaşması ile nitelikli bir cinsel sapknlık olarak,
2. Bir ruhsal-cinsel gelişim sürecinde, bireyin libidinal anlamda kendine yatırım yaptığı doğal bir süreç olarak,
3. Nesne ilişkilerinde iki farklı durumu belirtmek için: Birincisi nesnenin esas özelliklerinden çok bireyin ihtiyaçlarına yönelik tipte bir nesne seçimini, ikincisi ise  evre ile olan ilişkide nesne ilişkilerine y nelmemeyi anlatmak için,
4. Benlik saygısının farklı yönlerini ifade edecek şekilde en az dört değişik anlamda kullanmıştır (Doğaner, 1996, s. 342).

Freud narsisizm kavramına yüklediği bu anlamlar ile ilgili olarak; bireyin hırstan ve tutkudan arınmış bir şekilde sevecen bir dünyanın odağında olma durumuna göndermede bulunmaktadır (Brown, 1997, s. 644).

Narsisizm üzerine yazılanlar ve bu konudaki fikir ayrılıkları, özellikle Kernberg ve Kohut'un araştırmalarında somut bir hâl almıştır (Gençtan, 2010, s. 272).

Kernberg narsisizm kavramını “benliğin libidinal yatırıma uğraması” olarak tanımlar (Kızıltan, 2006, s. 6). “Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm (Borderline Conditions and Pathological Narcissism)” adlı eserinde patolojik narsisizmi sınır kişilik örgütlemesi içinde değerlendirmektedir. Kernberg, narsistlerin, büyüklenmeci, aşırı bencil ve diğer insanların hayranlığı ile takdirini elde etmeye çok hevesli kişiler olmalarına rağmen, başkalarına karşı şaşırtıcı ilgi ve eş duyum yokluğu gösterdiklerini ifade eder (Kernberg, 2016, s. 200). Bu kişiler insanlarla olan iletişimlerinde kendilerinden alışılmadık düzeyde söz ederler. Etraflarındaki kişilerden aldıkları beğenilme ya da kendi büyüklenmeci hayalleri dışında hayattan çok fazla zevk almazlar ve dışarıdan gelen beğenilme azaldığında ya da özgüvenlerini besleyen yeni kaynaklar olmadığında huzursuz olurlar. Genel olarak çevresindeki kişilerle olan münasebetleri sömürücü ve bazen de asalak gibidir. Suçluluk duygusu yaşamadan başkalarını denetlemek ve onları sömürmek hakkına sahip olduklarını inanmaktadırlar. Çoğunlukla başkalarının hayranlık ve takdirine düşkün oldukları düşünülür; ancak daha derin anlamda, aşırı güvensizlikleri ve başkalarını küçük görmeleri nedeniyle bir kişiye asla bağımlı olamazlar. (Kernberg, 2016, s. 30-31).

Kohut ise, narsisizmi, ilk olarak “Kendiliğin Çözümlemesi” (1971) ve sonrasında “Kendiliğin Yapılanması” (1977) adlı eserlerinde kendilik psikolojisi çerçevesinde ele almıştır. Kohut narsisizmi faydalı bir gelişimsel süreç olarak ele almış, patolojik narsisizmi de normal gelişim aşamasında bir “*gelişimsel duraklama*” olarak değerlendirmiştir (Kohut, 2015, s. 26-27). Ona göre narsistik kişilik bozuklukları, kendiliğin sağlam bir şekilde kurulmaması sebebiyle bütünlüğünün ve sağlamlılığın bir kendilik nesnesi varlığına dayanması şeklinde ortaya çıkar (Kohut, 2013, s. 117). Kohut, narsisizmin gelişimini iki açıdan inceler: Büyüklenmeci kendilik ve idealleştirilmiş ebeveyn imagosu (Kohut, 2015, s. 39). Bu iki boyut paralel şekilde gelişerek çocuğun değer, amaç ve ideallerini meydana getirir (Anlı & Bahadır, 2007, s. 2).

Masterson, narsistik kişiliği “ayırılma-bireyselleşme evresinin uygulamalı evresinde duraklamış bir yapı” olarak tanımlamaktadır (Masterson, 2011, s. 185-186). Ona göre

narsistik kişilik bozukluğuna sahip kişiler bütün davranışlarında mükemmellik iddiasında olup kudret ve güzelliğe sahip olmak isterler. Ayrıca büyülenmeciliğini yansıtacak kendisine hayran olacak insanları elde etmek için güçlü bir motivasyonları vardır. Ancak bu savunmacı görüntüsünün arkasında büyük bir boşluk hissi ve derin bir kıskançlığın etki ettiği öfkeye sahiptir (Masterson, 2006, s. 19).

Fromm narsisizmi, normal insanın kendi bedenine karşı edindiği tutumda görüldüğünü ifade etmektedir. Kişinin kendi bedenine duyduğu hayranlığı açıklamak için: Onun kendisinden daha güzel birinin yerinde olmak isteyip istemediği sorulduğunda istemediğini söyler. Burada estetik ya da başka türden bir yargı söz konusu değildir. Kişiye kendisi ile ilgili olduğunda her şey hoş gelebilmekteyken bir başkası ile ilgili olduğunda hoş gelmemektedir. Fromm bu durumu “insanın kendi kokusundan herhangi bir rahatsızlık duymazken başka bir insanın kokusundan iğrenebilir” şeklinde açıklamaktadır (Fromm, 1990, s. 67).

Amerikan Psikiyatri birliği tarafından yayınlanan Diagnostic And Statistical Manual Of Mental Disorders- DSM-V (Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı)’nda narsistik kişilik bozukluğu; “Dokuz kriterden beşinin olması ile belirlenen, erken erişkinlik döneminde başlayan ve değişik şartlar altında ortaya çıkan, üstünlük duygusu (düşlemlerde ya da davranışlarda), beğenilme gereksinimi ve empati yapamamanın olduğu sürekli bir örüntü” olarak tanımlanmıştır. DSM-V tarafından belirlenen narsistik kişilik bozukluğuna ait kriterler şunlardır (APA, 2013, s. 669-670):

- 1) Kendisinin çok önemli bir şahıs olduğu düşüncesindedir. Örneğin: başarılarını ve yeteneklerini abartır, yeterli bir başarı göstermese bile üstün bir kişilik olarak tanınmayı bekler.
- 2) Sonsuz başarı, kuvvet, zekâ, dış güzellik ya da mükemmel sevgi hayalleri üzerine çokça düşünür.
- 3) Ayrıcalıklı ve eşsiz biri olduğuna ve ancak başka özel ya da toplumda durumu üstün şahısların (ya da kurumların) kendisini anlayabileceğine ya da onlarla ilişki kurması gerektiğine inanır.
- 4) Çok takdir edilmek ister.

- 5) Hak kazandığı inancı vardır.
- 6) İnsanlar ile olan ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanır. Amaçlarını elde etmek için başkalarının zayıf yanlarını kullanır.
- 7) Empati kuramaz. Diğerlerinin duygularını ve ihtiyaçlarını anlayıp tanımlamada isteksizdir.
- 8) Genellikle başkalarını kıskanır ya da insanların kendisini kıskandığına inanır.
- 9) Küstah ve kendini beğenmiş tavırlar sergiler.

1.2. Narsisizm Türleri

Narsisizm kavramı ilk kullanıldığı andan itibaren birçok araştırmacının sıklıkla tartıştığı ve değerlendirdiği bir konu olmuştur. Bazı araştırmacılar narsisizmi sadece patolojik anlamda değerlendirirken bazıları ise narsisizmin normal ya da sağlıklı bir özelliğinin olabileceğini belirtmişlerdir. Rozenbalt, narsisizmin, her bireyin doğal gelişim sürecinde ortaya çıkan ve bireyde vazgeçilmez olan bir özellik olduğunu belirtmiştir. Bu sürecin sağlıklı şekilde tamamlanmasında ya da süreçte bazı engellenmelerin meydana gelmesine göre normal veya patolojik narsisizm olarak iki şekilde incelemiştir (Rozenbaltt, 2002, s. 53-54).

1.2.1. Normal (Birincil) Narsisizm

İnsan doğası gereği toplum içinde beğenilmek, dikkat çekmek, sevmek ve takdir edilmek ister. Kişinin günlük işlerinden zevk alması, elde ettiği başarıları ile gurur duyması, çevresi ve çevresinin beklentileri ile etkin bir şekilde mücadele edebileceğini hissetmesi ve eksiklerinden dolayı öfke, utanç gibi duyguları deneyimlemesini sağlamak onun normal narsisizmidir (Rozenbaltt, 2002, s. 53). Bu bakımdan her insanda narsistik özellikler görülebilir. Normal narsisizm, bir kişilik bozukluğu olarak değil, kendini koruma içgüdüsünün, bencilliğinin libidinal bir tamamlayıcısı, her canlı varlığa haklı olarak atfedilecek bir özellik olarak ortaya çıkar (Freud, 2012, s. 25).

Klinik tarihinin aksine narsisizm bir kişilik değişkeni olarak incelendiğinde patolojik olmaktan çok normal bir kişilik özelliği olarak değerlendirilmiştir. Kohut, ilk

görüşlerinden itibaren, narsisizmin normal gelişim sürecinin bir parçası olduğu üzerinde durarak, psikanalizin narsisizme bakışını olumlu ölçüde etkilemiştir (Atay, 2010, s. 16).

Kernberg, normal narsisizmi kendiliğe yapılan libidinal bir yatırım olarak tanımlarken böyle bir libidinal yatırımın, sadece içgüdüsel bir libidinal enerji kaynağından değil, birden çok kendilik temsili ile diğer iç ruhsal yapılar arasındaki ilişkiden kaynaklandığına dikkat çeker (Kernberg, 2016, s. 272). Ona göre, normal “kendilik duygusunun” bireyin bütünleşmiş bir kendilik farkındalığından kaynaklandığını “kendilik değeri”nin ise böyle bütünleşmiş bir kendiliğe yapılan libidinal bir yatırıma bağlı olduğunu belirtmektedir. Kendilik değerinin şiddeti ya da düzeyi, kendiliğe ne ölçüde narsist yatırım yapılmış olduğuna işaret eder (akt., Kernberg, 2016, s. 274).

Bir kişinin elde ettiği ya da başardığı her şey kendini daha da ayrıcalıklı hissetmesini sağlar. Bu bakımdan normal narsisizm, kişinin kendine verdiği değer ve benlik saygısının olabildiğince yüksekte olması ve başkalarından gelen olumlu/olumsuz eleştirilerin kişinin benlik saygısının olumsuz olarak etkilenmesinin en düşük düzeye indirildiği durumdur. Birey başkalarının kendisiyle ilgili düşüncelerinden beslenmek yerine kendi fikir ve düşüncelerine odaklanır ve benlik saygısını bu şekilde şişirerek doyurur (Altun, 2015, s. 31). Kendisi ile barışık ve kendisini seven kişi çevresindeki kişileri de sever. Kendisi ile barışık kişi kendi olumlu yönlerini görebildiği gibi olumsuz yönlerini de görür ve kendisinin bir parçası olarak kabul eder (Özmen, 2011, s. 71-72). Sağlıklı narsistik doyumun en önemli özelliği, kişinin günlük uğraşlarından keyif alması, başarılarıyla gururlanmasıdır. Ayrıca başkalarına değer verme, başkalarını sevme ve başkalarının ihtiyaçlarını anlama gibi empatik özellikler de taşıması gerekir. Bu durumda narsisizm, belli bir sınırı aşmadığı sürece gerekli ve değerli bir eğilim olarak görülmektedir (Özel, 2013, s. 251).

1.1.2. Patolojik (İkincil) Narsisizm

Rozenbaltt (2002, s. 54), patolojik narsisizmin bireyin psikolojik varlığını tehdit eden güçlerden korunmak amacıyla düzenlenmiş bir kişilik örgütlenmesi olduğunu ileri sürmüştür.

Kohut, narsisizmi, normal gelişim sürecinin bir parçası olarak görmüş, patolojik narsisizmin normal gelişim sürecinde yaşanan gerilemeler sonucu ortaya çıktığını

belirtmiştir (2015, s. 21). Annenin çocuğun ihtiyaçlarına yönelik yetersizlikleri sonucunda birincil narsisizmin dengesinin bozularak patolojik narsisizmin oluşmasına neden olduğunu vurgular. Patolojik narsisizmi "büyüklenmeci kendilik" ve "idealleştirilmiş ebeveyn imagosu" olarak iki şekilde değerlendirmiştir (Kohut, 2015, s. 39).

Kernberg, patolojik narsisizm gelişimi gösteren kişilerde, patolojik büyüklenmeci bir kendilik ve tüm içselleştirilmiş nesne ilişkilerinde önemli ölçüde bozulmalar olduğunu gözlemlemiştir. Ona göre patolojik narsisizm hastaları, yaşantılarında büyük bir boşluğa ek olarak şiddetli sıkıntı ve huzursuzluk hisleri duyumsarlar. Bu kişiler başkaları ile eş duyum kurma yetisine sahip değildirler (Kernberg, 2016, s. 190-191). Bu kişiler, kendileri ile aşırı derecede meşguldürler yüzeysel olarak sorunsuz ve etkili uyum göstermelerine rağmen, başkaları ile olan içsel münasebetlerinde endişe veren çarpıtmalar yaşarlar. Sevme ve başkaları için kaygılanmada mühim eksiklikleri vardır. Aşırı hırs, büyüklenmeci fanteziler, aşağılık duyguları, dış hayranlık ve takdire aşırı bağımlılık gösterirler. Boşluk hisleri ve kronik kaygılarından dolayı sürekli olarak sıkıntı çekerler. Zenginlik, güç ve güzellik açısından doyum sağlama arayışındadırlar. Bu özellikteki narsistlerin ortak özellikleri; empati yetisinin olmayışı, yaşamlarına karşı kronik olarak duydukları memnuniyetsizlik ve güvensizlik hâli, diğerlerine karşı bilinçli ya da bilinçsiz bir sömürücülük, acımasızlık, kin ve bu kine karşı yarattıkları savunmalardır (Kernberg, 2016, s. 285-286).

Narsisizm üzerine yapılan araştırmalarda farklı görüşler öne sürülmüş olsa da araştırmacıların birleştikleri ortak nokta, erken çocukluk döneminde yaşanan korku ve kızgınlıkların, kişilerin benlik bütünlüklerini korumak için ihtiyaç duydukları normal narsisizmin yerine, patolojik narsisizmin gelişmesine neden olmasıdır (Atay, 2010, s. 19).

Patolojik anlamda narsist kişiler kendilerini, hataları ve sınırları ile kabul edebilme yeteneğine sahip değildirler. Gerçek ile hayal arasındaki ayrımı yapmaya yönelik olan yoksunluk, narsist kişilerin bocalama yaşamlarına neden olmaktadır. Sürekli olarak idealize edilmiş benlik imajlarını korumak için gayret sarf ederler. Başkalarını özgür bireyler olarak kabul edememeleri ve başkalarına olan ilgilerinin sadece kendi görkemli benliklerini onaylatma seviyesinde kalması ise bu gayretlerinin bir ürünüdür (Kingston,

2003, s. 6). Patolojik anlamda narsist bireylerin iç dünyalarında bu durumlarını açıklayan birtakım düşünceler yer etmiştir. Köroğlu ve Bayraktar patolojik narsisizmi sergileyen bireylerdeki yerleşik düşünceleri şu şekilde ifade etmişlerdir:

- “Ben çok özel bir insanım,
- Üstün biri olduğum için özel davranılmayı ve birtakım ayrıcalıklar tanınmasını hak ediyorum,
- Başkalarına uygulanan kurallar beni bağlamaz,
- Tanınmak övülmek ve hayran olunmak çok önemlidir,
- Benim konumuma saygı göstermeyenlerin cezalandırılması gerekir,
- Diğer insanlar benim gereksinimlerimi karşılamalıdır,
- Herkes benim ne denli özel biri olduğumu anlamalıdır,
- Hak ettiğim saygıyı görmemem ya da hak ettiklerimin verilmemesi bağışlanamaz,
- Başkaları kendine duyulan hayranlığı ve sahip oldukları varlığı hak etmiyor,
- İnsanların beni eleştirmeye hakkı yoktur,
- Ben çok yetenekliyim, başkalarının benim durumuma gelebilmeleri için kendilerine yeni yollar bulmaları gerekir,
- Ancak benim kadar zeki ve parlak olanlar beni anlayabilirler,
- Büyük şeyler istemek için her türlü nedenim var (Köroğlu & Bayraktar, 2014, s. 97).”

1.3. Narsisizmin Boyutları

Kişilik Envanterleri doğrultusunda narsisizm boyutları araştırmacılar tarafından iki farklı biçimde ele alınmıştır.

Bunlardan ilki Emmons’a aittir. Emmons, narsisizm yapısını uyumluluk düzeylerine göre dört farklı boyutta tanımlamıştır: Bunlar liderlik/otorite, kendine hayranlık/kendiyle ilgililik, üstünlük/büyükleme ve sömürücülük/hak iddia etme boyutlarıdır (1984, s. 291). Ona göre göre “liderlik/otorite boyutu, lider olmaktan ve otorite olarak görülmekten haz almayı: kendine hayranlık/kendiyle ilgililik boyutu, dış görünümüne ve kişiliğine hayran olmayı ifade eder. Üstünlük/büyükleme, kendi üstünlüğünü ve büyüklüğünü ifade edecek biçimde yeteneklerini abartmayı ve sömürücülük/hak iddia etme boyutu ise sosyal ilişkilerde, iyilik beklentisini ve başkalarından onları sömürürcesine faydalanmayı ifade etmektedir (Vazire, Naumann, Rentfrow, & Gosling, 2008, s. 1442).

Raskin ve Terry ise, yaptıkları birçok çalışma sonucunda narsisizm yapısını ortaya koyan bazı boyutların birden fazla kavramı ifade ettiğinden yola çıkarak narsisizmin yedi boyutta ifade edilen yapısına ulaşmışlardır. Narsisizmin bu boyutlarını otorite, teşhircilik, sömürücülük, hak iddia etme, kendine yeterlilik, üstünlük ve kendini beğenme olarak tanımlamışlardır (1988, s. 890).

Ortaya koyulan bu boyutların narsist kişilerde görülmesinde bazı farklılıkların olması söz konusudur. Dolayısıyla sosyal yaşamda değişik kişilik özelliklerine sahip gibi görünen, esasında narsistik kişilik özelliklerini sergileyen kişilerle karşılaşmamız mümkün olabilmektedir. Bu sebeple, her bir boyutu yakından tanımak sosyal yaşamda narsist kişiliği tanımlayan davranışların doğru olarak algılanmasına ve narsisizmin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır (Atay, 2010, s. 33).

1.3.1. Otorite Boyutu

Otorite “normlar uyarınca kazanılan ve insanlar tarafından zorlayıcı değil, genellikle meşru olarak kabul edilen güç; başkalarını etkileyecek kararlar alma ve uygulama yetisi, bu gücü veya yetkiyi elinde bulunduran kişi” olarak tanımlanmaktadır. Otoriter kişi ise “hoşgörüsüz, kurallara ve geleneklere sert bir bağlılık, ait olduğu gruba ayrıcalık gösterip diğerlerine karşı ön yargılı olan, tahakkümcü, belirsizliğe tahammül edemeyen, katı ve stereotipik yaklaşım sergileyen kişidir.” (Budak, 2009, s. 539).

Otorite, narsist kişilerin özellikle iş hayatında önemli yöneticiler olarak ortaya çıkmasında onlara güç veren en mühim boyutlardan biri olarak kabul edilmektedir.

Narsistler zekâ, yaratıcılık, rekabet, yöneticilik yetenekleri gibi bilişsel ve güdülenme alanları açısından kendilerini gerçekte olduğundan daha üstün görürler ve kendilerine daha fazla güvenirler (Hamedoğlu, 2009, s. 14). Ayrıca risk almaktaki aşırı özgüven ve istekleri sonucunda iş yaşamında oldukça başarı göstermektedirler (Twenge & Campbell, 2015, s. 76). Emmons'a göre (1984, 1987) otorite boyutu narsist kişinin başkaları üzerinde güce sahip olmasını ve başarı duygularını ifade etmektedir. Otorite yönü gelişen narsist, başkalarını etkilemek için sıra dışı bir yeteneğe, güçlü bir liderliğe ve otorite rolü için öncelik hakkına sahip olduğuna inanır. Narsist birey başkasına bağımlı olmaktan kaçınır ve asıl otoritesi kabul edilmesi gereken kişinin kendisi olduğu yönünde bir inanç geliştirir. Bu inanç, narsist kişilerde otorite boyutunu geliştirirken, dışa dönüklük, yakınlık, toplumsal cesaret ve baskın olma gibi olumlu kişilik özelliklerini de doyurur. Bu şekliyle otorite boyutu narsist kişinin uyumlu ve olumlu yönü olarak kendini gösterir (akt. Atay, 2010, s. 33).

Narsist kişiliğin en ayırt edici özelliği, sosyal işleyişleri iyi, daha iyi bir itki denetimi, kuvvetli ve sahte yüceltme yetisine sahip olmasıdır. Bu kişilik yapısına sahip olan kişiler büyüklük ve başkalarının beğenilerini elde etmelerine olanak sağlayacak alanlarda aktif, tutarlı ve oldukça yaratıcı özellikler sergilerler. Bu kişiler sanayi, akademik ve sanat alanlarında lider ve üretken bir konumda görülebilmelerine karşılık üretkenlikleri dikkatle incelendiğinde çalışmalarındaki dışa yansıyan parıltılarının aksine bir yüzeysellik gözlemlenir. Çoğu zaman umut vadeden bu dâhiler gelecekte banal olmalarıyla da başkalarını şaşırtan insanlardır (Twenge & Campbell, 2015, s. 45).

Otorite boyutu gelişmiş narsist bireylerin, bu yönü gelişmemiş bireylere göre, sosyal karşılaştırmalara farklı tepkiler verdikleri görülmüştür. Otorite yönü gelişmiş bireyler kendilerinden daha nitelikli kişilerle karşılaştıklarında daha az kötümser tavır sergilerlerken; kendilerinden daha aşağı seviyedeki kişilerle karşılaştıklarında otorite boyutu gelişmemiş kişilere göre daha fazla düşmanca tavır sergilemektedirler. Araştırmacılar otorite boyutu gelişmiş kişilerin kendilerinden daha iyi seviyedeki kişilere kendilerinin de bir gün o mertebeye erişecekleri düşüncesi ile iyimser bir tutumla yaklaştıklarını ileri sürmüşlerdir (Atay, 2010, s. 34).

1.3.2. Teşhircilik

Teşhircilik, bireyin dikkatleri kendi üzerine çekmeye ve sürekli ilgi odağı olmaya yönelik sergilediği genel bir eğilimdir (Budak, 2009, s. 745).

Teşhircilik, narsisizmin dışa dönük, heyecan arayan ve dürtülerini kontrol edemeyen yönünü temsil eder (Raskin & Teryy, 1988, s. 899). Narsist bireyin gelişen teşhircilik yönüne, kendisine karşı aşırı güven ve iddialı ayrıca kendisine aşırı toleranslı iken başkalarına karşı kaba ve saygısız davranışları eşlik etmektedir. Yerleşik düşüncesi “Ben çok özel bir insanım”, “Ben biriciğim” dir. Teşhircilik, narsisizmin zaman içerisinde değişim göstermeyen yönlerinden birisidir. Raskin ve Terry tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda, teşhircilik boyutunun kendine karşı hoşgörülü olma, birçok kavramı cinsel bir terim olarak algılama eğilimi, kendini dramatize etme ve sempatik olma ile ilişkili olduğu ortaya konulmuştur (Raskin & Teryy, 1988, s. 897).

Narsistler sürekli ilgi odağı olmaktan hoşlanırlar ve bunun için her şeyi yaparlar. Fiziksel çekicilik, zekâ ve yetenek gibi becerilere sahip olan narsistler dış görünüşlerine oldukça dikkat eden bir yapıya sahiptirler. Görünüşü, başkalarından ilgi görmenin bir yolu olarak değerlendirirler. Pahalı ve dikkat çekici kıyafetler giymek ve etraftan sürekli ilgi bekleme eğilimindedirler. Ayrıca çevreye karşı verilen görüntünün önemli olduğu düşüncesiyle yüzlerinde sürekli bir gülümseme vardır (Özel, 2014, s. 314).

Narsistler başarılarıyla sürekli böbürlenirler. Ön planda görünmek için farklı yollar dener, abartılı el kol hareketleri yaparlar, Konuşma esnasında konuyu devamlı kendilerine getirmek isterler. Fiziksel görünümüne odaklanır, statü göstergesi olan maddi varlıklara değer verirler, kendilerine hayran bir kitlenin çevresinde olması için çaba sarf ederler. Twenge ve Campbell narsistlerin kendine aşırı hayranlık duyduklarını belirtir ve bu kendine hayranlığa ulaşabilmek için “öz düzenleme stratejileri” geliştirdiklerinden bahsederler. Narsist, yaşamını ve sosyal ilişkilerini azami ölçüde artıracak şekilde çaba sarf eder. Çabası işe yaradığında itibar ve gurur hissederken yaramadığında ise öfke, suçlama ve hiddet patlaması yaşar (Twenge & Campbell, 2015, s. 45)

1.3.3. Sömürücülük

Sömürücülük, DSM-V kriterlerine göre narsist bireyde görülmesi beklenen özelliklerdendir. Amerikan Psikoloji Birliği, bu kriteri, “kişilerarası ilişkilerinde sömürücü olmak, kendi bireysel hedeflerine ulaşabilmek için başkalarından faydalanmak olarak tanımlamaktadır” (APA, 2013, s. 669).

Narsistler, başkalarına bağımlı olan ve bu bağımlılıktan kaynaklanan oldukça kırılgan ve kıskanç bir yapıya sahiptirler. Onlar, yaşadıkları her türlü ilişkiyi, elde ettikleri her türlü gücü kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilirler. Bilinçaltında kendilerinde olmayan, sevme ve verici olabilme yetisine sahip kişilere karşı yoğun bir haset beslerler. Her ne kadar sosyal yaşamlarında sömürücülük ve çıkarıcılık ön planda olsa da, başkalarına karşı kişiliklerini çekici ve paylaşımcı bir yapıda sergilerler (Evren, 1997, s. 77).

Narsistler, başkalarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan asla çekinmezler. Onlar diğer insanları ayrı varlıklar olarak göremez ve hatta onları kendi benliğinin uzantısı şeklinde algırlar. Bu durum gelişmemiş bilince sahip bireyleri, sosyal yaşamlarında sömürücü bir insan tipi yapar (Hotchkiss, 2003, s. 24).

Narsist birey için kişilerarası ilişkiler sömürücülükle alakalıdır, “yeme” ya da “yenilme” ilişkisi gibi algılanır. Tüm hassasiyeti başkaları tarafından kullanılmasından ötesini ifade etmemektedir. Ne zaman ki birileri ondan yardım almaya, ondan güç almaya başlar, bir yandan bu kişilerden fayda sağlayacağı düşüncesine kapılırken, diğer yandan sömürülüyor olma endişe yaşar. Bu sebeple başkalarına olan bağımlılıklarını kabul etmezler. Sıradan karşılıklı bir ilişki bile onlarda istila edilme ve kullanılma hissi verebilir, bu nedenle kendisini “veren el (üstün taraf)” olarak algılayan ilişkilere yönelirler (Hotchkiss, 2003, s. 125).

Narsistler insan ilişkilerinde sanki limonu sıkıp sonra posasını bir kenara atıyormuş gibi yaklaşım sergilerler. Bu kişiler başkalarını küçümseyebilir, sömürebilir ve kendilerine boyun eğmeye zorlayabilirler (Kernberg, 2016, s. 204). Narsistler, bir kahramana ya da çok başarılı bir bireye hayranlık duygusu beslerler. Hayranlık duydukları kişi onları reddederse nefret ve korku duyarlar ve tapındıkları kişileri değersizleştirerek tepki

gösterirler. Ya da hayranlık besledikleri kişi tahtan indirilirse hemen onu bir kenara bırakırlar. (Kernberg, 2016, s. 206).

Raskin ve Terry, narsisizm boyutlarını kavramsallaştırırken yaptıkları çalışmalarda sömürücülüğün; asilik, uyumsuzluk, düşmanlık özellikleri ile başkalarına karşı alaka ve tolerans eksikliği göstermekle alakalı olduğunu tespit etmişlerdir. Bu sebeple, sömürücülük, narsisizmin kötü ve sağlıklı boyutları arasında görülmektedir (Raskin & Terry, 1988, s. 899).

1.3.4. Hak İddia Etme

Narsisizmin uluslararası literatürde en çok incelenen boyutlarından biri de hak iddia etme boyutudur. Narsisizm tanısı için belirtilen DSM-V kriterlerinden biri olan hak iddia etme, kişinin her türlü isteğine etrafındakilerin rıza göstermesi ve olumlu tavır sergilemeleri konusundaki akla uygun olmayan beklentilerini ifade etmektedir (APA, 2013, s. 669). Raiper'a göre hak iddia etme, genellikle diğerlerini sömürme hakkı olduğuna dair güçlü bir inanç ve başkalarının hisleri konusunda empati yapamama ile ilgilidir (2005, s. 6).

Freud, hak iddia etmeyi “istisnalar” terimi ile tanımlamaktadır. Bu özelliğe sahip kişilerin, çocukluk döneminde katlandıkları acılara karşılık özel hak ve istekler talep ettiğini belirtmiştir. Narsist birey bu acılı bir deneyimi, kendi hatası söz konusu değilken ortaya çıktığını düşündüğünden adaletsiz bir yaralanma olarak tanımlamaktadır. Bu sebeple, bu kişiler yeterince acıya maruz kaldıkları için bundan sonraki hayatlarında hoş olmayan gerekliliklerden uzak olmaları gerektiğini düşünmektedir (akt. Atay, 2010, s. 50).

Hak iddia etme, narsisizmin başkalarına en çok zarar veren bileşenlerinden birisidir. Narsistler, mahrum olma duygusunu kontrol altında almanın bir yolu olarak, hak iddia etme duygusu geliştirirler ve ayrıcalıklı muameleye layık olduklarına inanırlar. Narsistler özel muamele görmeyi en doğal hakları saydıkları zaman, bir başkasının canı hep yanacaktır (Twenge & Campbell, 2015, s. 319). Ayrıca, yetersizlik ve güvensizlik duygularını denetim altına alabilmek için, kendi önemlerini abartırlar. Dünyayı kendilerinin idare etmesi gerektiğini düşünürler. Mütemadiyen saygı görme yatkınlığı içerisindeyler. Kişi, benliğinin devamı olarak yaşadığı çevredeki canlı ve cansız tüm

varlıkların da kendi kusursuzluğunu yansıtmalarını, onların da kusursuz görünmelerini bekler; ev, araba, giysi, ilişki içinde oldukları insanların kusursuzluğu, bir bakıma, onun kusursuzluğunun ispatıdır. Başkalarını sadece kendilerini çok beğenen kendilerine hayran kişiler olarak görürler (Volkan, 2005, s. 287).

Narsist kişiler etrafındaki insanların başarılarını ve sahip olduklarını çok görürken başarı, beğeni ve ayrıcalıkların sadece kendilerinin hakkı olduklarını düşünürler. Ayrıca başkaları başarı ve değer görmüş ise bu durumu küçümserler. Kendini üstün gören davranışları onları tepeden bakan aşağılayıcı bir duruma itmektedir (Köroğlu, 2015, s. 486).

Levin (1970), üç farklı hak iddia etme türü olduğunu belirtmiştir. Bunlar, aşırı hak iddia etme, uygun seviyede hak iddia etme, kısıtlanmış hak iddia etmedir. Uygun seviyede hak iddia etme boyutunda kişi, gerçeğe odaklanmıştır. Sahip oldukları hak ve ayrıcalıkları doğru bir şekilde değerlendirmektedirler ve diğer insanların hakları ve ayrıcalıkları konusunda da farkındalık taşımaktadırlar. Aşırı hak iddia etme, bireyi şiddetli çatışmaların içine sürükler. Çünkü kendi hak ettiğini düşündüğü ile başkalarından düşündüğü arasında oldukça büyük bir fark vardır. Kısıtlanmış hak iddia etme ise, çoğunlukla kişinin farkında olmadığı, ifade etmediği durumu tanımlar. Genellikle çekingen olan kişi, haklarını savunmaz. Ancak kişi hak iddia etme duygusunu inkâr ederek veya bastırarak aslında bu duygusunun kökleşmesini sağlamaktadır (akt. Atay, 2010, s. 52-53).

1.3.5. Kendine Yeterlilik

Narsist bireyde kendine yeterliliğin meydana gelişi, bir yönden narsisizmin ortaya çıkışı ile yakından bağlantılı görülmektedir. Kenberg'e göre, tehlikeli dünyaya karşı çaresizlik hislerini bastıramayan kişi, kusursuz ve ihtiyacı olmayan, ideal olan bir benlik imgesi geliştirmektedir. Bu şekilde, iddialı, bağımsız, kendine güvenen ve başarı isteği duyan bir görünümü temsil eden kendine yeterlilik, gelişim göstermeye başlar (Raskin & Teryy, 1988, s. 890).

Narsistler kendine yeterlilik arzuları ile bağımlılık ihtiyaçlarına karşı kendilerini daima korurlar. Bu savunma içgüdüleri kendini katı bir gurur, güçlü ve kendine yeterli

görünme, reddedilme kaygısı, muhtaç duruma düşmekten korkma gibi davranışlar biçiminde açığa vurur (Kızıltan, 2006, s. 14).

Narsistler kısmen kendine yeterlilik iddialarına rağmen, kronik olarak dışarıdan onaylanmaya, kendilerini güvende hissetmeye yoğun bir ihtiyaç duyarlar. Kişinin, sevilmeye yönelik diğerlerine karşı bilinçsizce hissettiği bağımlı olma aslında önemli bir kırılmalı tanımlamaktadır. Buna hazmedemeyen birey, narsistik savunma yöntemleriyle kendine yeterli olduğuna ilişkin bir yanılsama yaşar. Kendi yarattığı kendine yeterlilik yanılsaması ile narsist birey, nesnelere yakın olmak korkusunu yener ve bu şekilde her türlü içgüdüsel ihtiyacı inkâr eder hale gelir (Atay, 2010, s.74).

1.3.6. Üstünlük

Narsistlerin özsaygılarının temel bileşenlerinden biri de kendilerine yönelik hissettikleri üstünlük duygusudur. Bu durum üstünlük boyutunu, narsisizm ana dinamiklerinden biri haline getirmektedir. Narsistin üstünlük yanı, hassas benliği ile yakından alakalıdır. Narsist kişi motivasyonel açıdan diğerleri tarafından üstünlüğünün doğrulanması ihtiyacındadır. Üstünlük için hissettikleri bu doymak bilmeyen istek ve her durumda başa çıkmaya çalıştıkları aşağılık duyguları, onlar için, üstünlükleri hususunda daima kabul ve onay kazanılmasını, temel bir sorun haline getirmektedir (Atay, 2010, s. 78). Üstün olduğunu düşünen bu kişiler, kendilerinin ayrıcalıklı insanlar olduğuna inanır ve öyle davranırlar. Kendini özel hissetme, eşsiz ve ayrı olma isteği, insanı herkesten daha iyi olduğu fikrine götürür. Kendini beğenmişlikle birlikte bu durum başkalarını

küçümseme ve onları kendinden aşağı görmenin bir sorun olmadığı inancını haklı çıkarmasına yardımcı olur (Köroğlu & Bayraktar, 2014, s. 93).

Narsistler, güç, güzellik statü, prestij ve üstünlük konularına zihinlerini sürekli meşgul edercesine takılıp kalırlar. Kendilerini olduğundan daha fazla gösterir ve kendi üstünlüğüne, biricik olduğuna, yeteneklerine ve becerilerine dair abartılı bir düşünceye sahiptir. Önemli kararları verme becerisine sahip özel ve tek kişi olduğunu düşünür (Jones, Lasky, & Gale, 2004, s. 222).

Narsist birey kendisini her açıdan fazla beğenen, üstün gören, daima beğeni ve kabul bekleyen; gittiği her yerde hemen ayrıcalıklı bir alâka göreceğine, üstün bir yeri hak

ettiğine inanan düşünceye sahiptir. En güzel, en yakışıklı, en başarılı, en parlak kişi odur ya da o olacaktır (Timuroğlu & İşcan, İşyerinde Narsisizm ve İş Tatmini İlişkisi, 2008, s. 243).

Masterson, narsistik kişiliği, “şişmiş sahte kendilik” şeklinde ifade eder. Şişmiş sahte kendilik, kişinin kendini çok fazla ciddiye alması, büyüklenmecilik ve tüm güçlülüğe karşı altta yatan depresyona karşı telafi durumudur. Ona göre, narsist bireyin yaşantısı, onun biricikliği ve mükemmelliği üstüne inşa edilmiştir. Masterson şişmiş sahte kendiliğin gerçeklikten çok hayallerle meşgul olduğunu belirtir. Narsistik kişiler gerçeklerle mücadele etmek yerine kendi depresif duygularından uzaklaşmak için büyüklenmeciliği güçlendirir. İnsanları kendilerinin biricikliğini, özel oluşunu ve mükemmeliyetini yansıtan nesneler olarak değerlendirir. Kısacası narsist birey, büyüklenmeci kendilik temsili ile kendini daha üstün, mükemmel, özel ve eşsiz olduğunu düşünen kişidir (Masterson, 2006, s. 27).

1.3.7. Kendini Beğenme

Narsisizmin kendini beğenme boyutu, kişinin kendisini dış görünüş olarak etkileyici bulması ve başkaları tarafından da kendisinin etkileyici olduğuna inanması ile açıklanmaktadır (Raskin & Teryy, 1988, s. 899). Kişinin kendisinde kökleşmiş eksiklik ve aşağılık hislerini dengelemek üzere benliğine yönelik hayal ettiği olumlu görüntü olarak da tanımlanmaktadır. Kendini beğenme, hassasiyet duygularıyla birlikte, kırılganlık ve yaşamın gelip geçici olması konusundaki ayırımına varmasından kaynaklanan gerginliğin üstesinden gelmeye yönelik bir “*girişim mekanizmasıdır.*” Genellikle erken çocukluk sürecinde ortaya çıkmaktadır. Anne ve babalar çocuklarına yersiz iltifatlar dile getirdiklerinde ve çocuğun gerçek benliğini sevmeye ya da doğrulama konusundaki yetersizliklerini dengelemek üzere yanlış tutumlar sergilediklerinde daha da kötüye gitmektedir (Atay, 2010, s. 85).

DSM-V kriterlerine göre, narsistik kişilik bozukluklarının tespiti için gereken kriterlerden biri kendini beğenmedir: “Narsistler rutin bir biçimde yeteneklerini abartırlar ve başarılarını şişirirler, çoğunlukla kibirli ve gösterişli görünürler. Bekledikleri övgü gelmediğinde şaşırırlar” (APA, 2013, s. 670). Kendini seven kişiler; kendilerinden memnuniyet duymak, kendilerini beğenilebilir duyumsamak için fevkalade ve eksiksiz görünmeye gereksinim duyarlar. Başkalarının sevgisini, takdirini,

beğenisini ve onayını, karakteristik olarak ise hayranlığını elde etmenin peşindedirler. Diğerlerinden aldıkları takdir ya da kendi büyülenmeci fantezileri dışında yaşamdan pek zevk almazlar. Kendilerini ancak insanların hayranlığını kazandıklarında, onların gözünde mükemmel göründüklerinde veya idealize ettikleri kişinin onayını hissettiklerinde iyi, sevinebilir, güven dolu ve mutlu hissederler. Bu durum gerçekleşmediğinde hissettikleri huzursuzluk, bıkkınlık ve çöküntüdür (Timuroğlu, 2005, s. 84).

2. DİNDARLIK

2.1. Dindarlığın Tanımı

Dindarlık kelimesi İngilizcedeki “religiosity” ve Latincedeki “religisitas” kelimesinden türetilmiş ve “ilk olarak 15. yüzyılda dini duygunun ilk hissi ya da sezgisi, dini duygunun patolojik veya abartılı bir şekilde ifade edilmesi” anlamında kullanılmıştır (akt., Ulu, 2013, s. 23).

Vergote dindarlığı “Allah’ı varoluşunun kaynağı ve iyiliksever bir kudret olarak kabul etmektir” şeklinde ifade eder (Vergote, 1998, s. 88). Himmelfarb ise, “bireyin içinde bulunduğu dine ait inançlar, ilgiler veya faaliyetlerle meşgul olma düzeyi” olarak dindarlığı tanımlamıştır (Yıldız, 1998, s. 5). Bellah, dindarlığı, “İnsanla ve onun varlığının nihai durumları ile ilgili eylemlerin ve sembolik biçimlerin bir bütünü” olarak tanımlarken; James de, “İnsanın ilahi olan hakkında düşünebildiği her şeyi kendi başına yönetmeyi öğrendiği gibi aynı zamanda insanın bireysel duyguları, davranışları ve tecrübeleri de öğrenmesidir” şeklinde açıklamıştır (Zinnbauer & Pargament, 2005, s. 24; akt., Ulu, 2013, s. 25).

Dindarlık genel olarak “bireysel”lik ile açıklanmaktadır. Bu açıdan dindarlık, “dinin insan hayatına nüfuz derecesi” şeklinde de tanımlanabilir (Tekin, 2006, s. 53). Dindarlık, “bir kişinin inandığı dine ait inanç, ibadet ve sembollere yönelik kabul, yoğunlaşma ve meşgul olma derecesidir” (Kurt, 2009, s. 2). “Bir kişinin dindar olduğunun vurgulanması, onun dini içselleştirdiği; dinî emir, tavsiye ve yasaklara bireysel düzlemde uyduğu; dini, gündelik hayatında toplumsal denetleyici olarak kabul ettiği ve kendi yaşamının bir göstergesi haline getirdiği anlamına gelir” (Subaşı, 2004, s. 43).

Dindarlık yaşama ve hissetme yönünden bireysel, tesirleri önünden de sosyal bir olgudur. Farklı bir anlatımla dindarlık, bireysellik yönüyle öznel bir yapıya sahip iken sosyal etkileri bakımından nesnel ve gözle görülebilir bir şekil ortaya koymaktadır (Onay, 2004, s. 197). Bireyde ki dinsel düşünce ve tutumların oluşmasında toplumsal etkilerin büyük bir katkısı vardır. Çünkü, birey bilinçli ya da bilinçsiz, çevrenin değer yargılarını benimsemekte ve benimsediği bu değer yargıları onun yaşamını şekillendirmektedir. Böylelikle toplumda yaygın olan dinsel inançların, o toplumda yaşayan bireyin ruhuna yerleşip etkili bir şekil alması kaçınılmazdır. (Kayıklık, 2011, s. 74-75).

Din ve dindarlık üzerine birçok tanım ve sınıflama yapılmış olsa da bu kavramları tam anlamıyla açıklayabilecek güce sahip değildir. Her araştırmacı kendi ilgi alanına göre farklı tanım ve farklı kavram ortaya koymuştur. Şüphesiz bunlar dinî ve dindarlık olgusunu anlama konusunda etkilidir. Yapılan her açıklama gerçeğin bir yönüne ışık tutmakla birlikte meselenin bir yönü üzerinde de yoğunlaştırmaktadır. İnsanı tanıyıp anlama ve onun ideal bir şekilde tipolojisini ortaya koyma konusunda yapılan çalışmalar gerek ferdin gerekse toplumların belirli sosyo-kültürel ortamlarda tezahür eden dindarlık şekillerinin anlaşılmasını mümkün kılmaktadır (Yapıcı, 2002, s. 77).

2.2.2. Dindarlığın Boyutları

Din psikologları, dindarlık olgusunu, daha sistematik bir biçimde ele alınabilmesi ve daha iyi anlaşılabilmesi için çeşitli boyutları ile değerlendirmeye yönelmişlerdir. İlk yapılan çalışmalarda dini hayatı tek boyutlu bir yaklaşımla incelemeye başlamışlardır. Ancak ilerleyen süreçte gerek din sosyolojisi gerekse din psikolojisi alanında elde edilen gelişmeler, dini hayatın karmaşık bir yapıya sahip olduğu ve dolayısıyla tek boyutlu yaklaşımlarla yeterince incelenemeyeceğini ortaya koymuştur (Karaca, 2015, s. 89).

Bu süreçte William James ile başlayan dindarlığın boyutlarını belirlemeye yönelik çalışmalar üç farklı yaklaşımın ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Bu yaklaşımlar (Ulu, 2013, s. 30);

1. Dine, insan davranışının tek ve farklı alanı olarak bakan tek boyutlu çalışmalar,

2. Dini, iki kutuplu (içgüdümlü-dışgüdümlü gibi) olarak ölçmeyi amaçlayan çalışmalar,
3. Dindarlığın bütün boyutlarını tanımlamayı amaçlayan çok boyutlu çalışmalardır.

2.2.2.1. Tek Boyutlu Dindarlık

Dindarlığı ölçme çalışmaları 1950'li yıllara gelene dek tek boyutlu yaklaşımlarla yapılmıştır. Bu amaçla geliştirilen ölçekler dindarlığın sınırlarını oldukça dar bir alana hapsedmiştir. Bu ölçekler, kişinin dindarlığını genel anlamda ölçmek için geliştirilmiş, ölçeklerde sadece dinî inanç ve kiliseye karşı tutumların ölçülmesine yönelik ifadeler yer verilmiştir. Örneğin dinî davranış ve tecrübe üzerinde anketler vasıtasıyla korelasyonel araştırma yapan, S. Hall (1891), J. Leuba (1912), E. Starbuck (1899) ve W. James (1902) gibi Amerikan din psikologları, dindarlığı tek boyutlu bir yaklaşımla ele alarak, sadece dindarlığın duygu boyutu üzerinde durmuşlardır (Yıldız, 1998, s. 4).

Dine tek boyutlu olarak yaklaşan James, dinin duygu boyutuna yaptığı vurgulamalarda, duygu ve iradeyi reddederek bütün psikolojik olguları zihinsel olaylara indirgeyen zihinselciliğin (intellectualism) soğuk ve kalıplaşmış yorumlarına karşı çıkmıştır (Ayten, 2006, s. 462). Dini, bireysel tecrübeler yoluyla anlamaya çalışan hatta bireysel bir olgu olarak gören James, dinin özünü, “*bireyin kutsala ilişkin duyguları, eylemleri ve tecrübeleri*” olarak tanımlamıştır (James, 2017, s. 41). James’ in, 1901-1902 yıllarında Edinburgh Üniversitesi’nde Gifford Lectures çerçevesinde verdiği derslerde sunulmak üzere hazırlanan metinlerden oluşan “*The Varieties of Religious Experience :A Study in Human Nature (Dinsel Deneyimin Çeşitleri: İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme)*” isimli eserinde dini tecrübenin asıl niteliğinin duygular olduğuna yönelik bir eğilim bulunmaktadır. Bu eğilim, James’in dini tecrübenin doğasını açıklamak adına travmatik duygusal tecrübeleri seçmesi ile pekiştirilmiştir. Sonuç olarak, duygusallık derecesinin bir tecrübenin dini olabilmesi için ölçüt olabileceği söz konusu olmuştur (Forsyth, 2017, s. 189).

2.2.2.2. İki Kutuplu Dindarlık

Dindarlığın boyutlarını belirlemek amacıyla kullanılan tek boyutlu göstergelerin yetersizliğine ilişkin yoğun eleştirilerden sonra çeşitli dindarlık boyutlarının tespitine

yönelik çalışmalar yapılmıştır. Durkheim 1915 yılında yayımladığı din alanındaki klasik çalışması “*The Elementary Forms of Religious Life (Dini Hayatın İlk Biçimleri)*”da dini inançlarla dini törenleri birbirinden ayırmış dinin toplumsal ve kurumsal yönü üzerine dikkat çekmiştir. Bu yaklaşım dinin çok boyutlu bir açıdan incelenmesinin önünü açmıştır (Yıldız, 1998, s. 7).

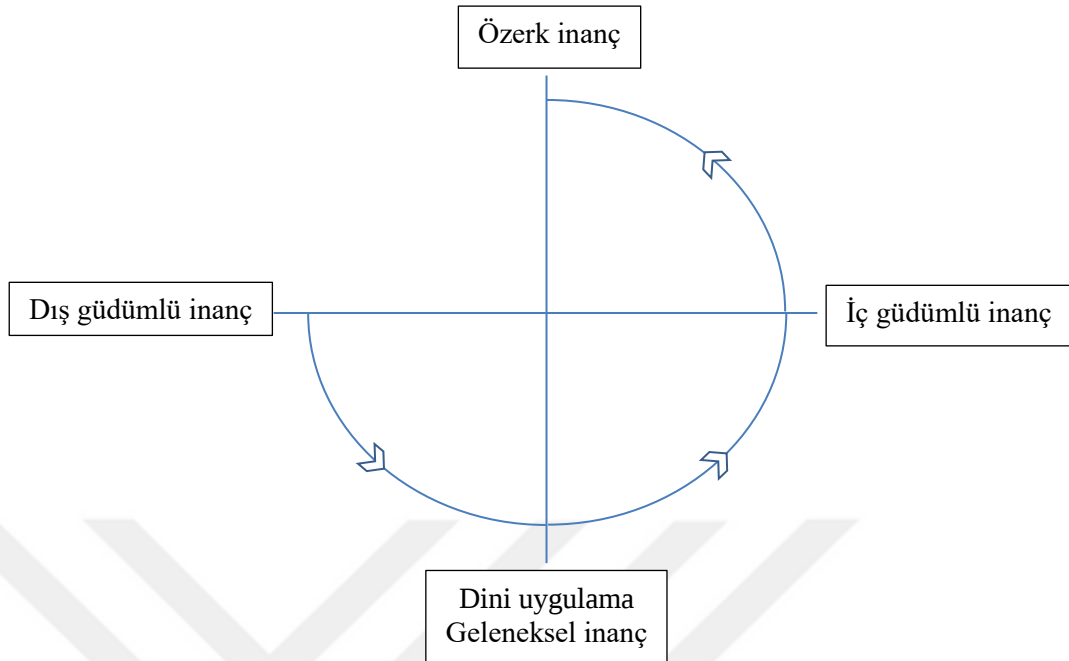
Durkheimci anlayış 1950-1960 yılları arasında birçok araştırma için önemli bir hareket noktası olmuştur (Yıldız, 1998, s. 7). Bu yaklaşımla yapılan çalışmaların öncülerinden biri olan Allport önce *olgunlaşmış* ve *olgunlaşmamış dindarlık* tipolojisini (Allport, 2004, s. 63-64), daha sonra ise *içgüdümlü* (bizzat kendisi bir amaç olarak din) ve *dışgüdümlü* (diğer amaçlar için bir araç olarak din) dindarlık tipolojilerini ileri sürmüştür (Allport & Ross, Personal Religious Orientation and Prejudice, 1967, s. 432). Ona göre *içgüdümlü dindarlar* inandıkları dini yaşarlar. Çünkü din onlar için bir amaçtır. Dindarlığı içgüdümlü olarak yaşayanlarda din, bireyin kendini gerçekleştirmesine zemin hazırlamaktadır. Zira bu kişilerde içten gelen bir güdülenmeyle samimi ve dürüst bir şekilde yaşanan tamamen bireyselleşmiş ve olgunlaşmış bir inanç ve bağlanma söz konusudur. Bu nedenle onlar diğer insanlara karşı her zaman saygılı, hoşgörülü ve iyi niyetlidir (Yapıcı, 2013, s. 36). Bu tür dindarlığı Beit-Hallahmi (1989, s. 63) “*kalbin ve ruhun inanca adanması*” şeklinde ifade ederken, Kayıklık (2011, s. 197) “*derûnî dindarlık*” olarak kavramlaştırmışlardır. *Dışgüdümlü* dindarlarda ise din, davranışların birinci derecede belirleyici unsuru olmamaktadır. Dışgüdümlü dindarlık eğilimine sahip olan kişiler dini, kendi amaçları doğrultusunda kullanma özelliğine sahiptirler. Dışgüdümlü ilgiler her zaman çıkar amaçlı ve faydacıdır. Bu yönetime sahip olan bireyler statü elde etme, sosyalleşme, teselli ve güvenlik sağlama gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda dini faydalı bulurlar. Din onun şahsi doğruları arasında bir değer değildir. Onların inancı birinci derecedeki ihtiyaçlara göre şekil alır (Kayıklık, 2011, s. 197).

Din ile ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda içgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık ayrımı uzunca bir süre kullanılmış, hâlâ da kullanılmaya devam edilmektedir. Allport geleneğini takip eden araştırmacılar psiko-sosyal uyum süreci açısından içgüdümlü dindarlığın bireyin ruh sağlığına en olumlu katkıyı yaptığını söylemişlerdir (Yapıcı, 2013, s. 37).

2.2.2.3. Çok Boyutlu Dindarlık

2.2.3.1. Batson ve Ventis (1982), içgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık tipolojisine “*arayış*” boyutunu da ekleyerek üç boyutlu bir dindarlık tipolojisi ortaya sunmuşlardır. Allport’un içgüdümlü dindarlığına karşılık olarak “*amaç*”, dışgüdümlü dindarlığına karşılık olarak ise “*araç*” kavramlarını kullanmışlardır. Araştırmacılar arayış boyutu ile “Hayatın anlamı ve amacı nedir? “Nerden gelip nereye gidiyoruz? gibi varoluşsal sorgulamalar üzerinde odaklanmışlardır. Aşkın bir gerçekliğe açık bir inanç olsun ya da olmasın bireyin hayatında aşkın dini bir boyut olduğunu ve varoluşsal soruların cevaplarının burada aranması gerektiğini öne sürmüşlerdir (Kayıklık, 2006, s. 494). Allport’un olgun din anlayışı içerisinde birbirinden bağımsız ve farklı iki kişisel din boyutu olduğunu ve bunların geleneksel dini inanç ve pratiklere gönülden bağlanmanın derecesi ile ilgili olan *amaç (içe dönük, adanmış) boyutu* ve varoluşsal sorunlarla eleştirel mücadele ve değişime açık olan *arayış boyutu* olduğunu vurgulamışlardır. Ancak Allport’un olgunlaşmamış din kavramının ise, amaç ve arayış boyutlarının zıt bir kutbu olmadığını fakat kişinin başka, kendine yarayacak amaçları için kullandığı *araç (dışa dönük, kurumsal) boyutu* olarak ayrı ve bağımsız üçüncü bir boyut olduğunu ortaya koymuşlardır (Batson, Schoenrade, & Ventis, 2017, s. 226). Din ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda arayış boyutunun bir değişken olarak kullanıldığı görülmektedir (Yapıcı, 2013, s. 37).

2.2.3.2. Meadow ve Kahoe (1984), dini inancın gelişim döneminde, dini bilincin geçirdiği nitelik değişimini Allport’un içgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık kavramları çerçevesinde incelemişlerdir. Onlar bireyin, dışgüdümlü dini yönelimden geleneksel dini yönetime oradan içgüdümlü inanca, oradan da özerk bir inanca ulaştığını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre dini gelişim, saat yelkovanının ters istikametinde dairesel olarak hareket eden bir çizgiyi takip etmektedir (bkz. Şekil-1) (Meadow & Kahoe, 1984; Karaca, 2015, s. 94-95).

Şekil 1.1. Meadow – Kahoe dini gelişim modeli

Bu modele göre, içgüdümlü dindarlık, dışgüdümlü dini eğilimlerden türemekte ve gelişimsel bir yol izlemektedir. Dini gelişimin devam edebilmesi için kişinin kendini bu duruma yönelten bir güdüye sahip olması gereklidir. Bu bağlamda dini gelişimin ilk basamağında bireyin, inandığı din için kafa yorması gerekmektedir. Aksi takdirde birey, boş bir alışkanlıktan öteye geçemez (Karaca, 2015, s. 95).

Bu modele göre çocuklar, dini davranışlara önce dini motivler (taklit) sayesinde başlamaktadır. Bu süreç çocukların dindar yetişkinleri model alması ve yaptıklarından dolayı ödüllendirilmesi ile öğrenilir. Oldukça bencil isteklerin etkin olduğu çocukluk döneminde başlayan bu süreç, dinin hiçbir şekilde karşılık beklemeden yaşanması gerektiğini öngören öğretinin içselleştirilmesiyle içgüdümlü bir şekle bürünmeye başlar. Dini gerçeklerin otoriteden türetildiği geleneksel din evresinde, dışsal uygulamalar, sosyal kontrol prensiplerince düzenlenen bir grup inancına dönüşmektedir. Bu durum dışgüdümlü yönelimden, geleneksel dindarlığa geçiş anlamındadır. Geleneksel dindarlıktan ayrılıp içgüdümlü bir dini yönelime geçen ve inançlarını içselleştiren birey, artık gerçek dini özerklik ve bağımsızlık aşaması için hazır haldedir (Karaca, 2015, s. 95-96).

2.2.3.3. Glock ve Stark (1965) çalışmaları ile dindarlığın çok boyutlu ve sistemli bir şekilde kavramlaştırılması gerçekleştirilmiştir. Kendilerinden önce yapılmış olan araştırmaların yetersizliğini göz önünde bulunduran, dinin kapsamlı bir şekilde tanımının yapılması gerektiğini düşünen Glock ve Stark, dindarlığı beş boyutta değerlendirmişlerdir. Bunlar, *inanç (ideoloji)boyutu, ibadet boyutu, tecrübe (duygu) boyutu, bilgi boyutu, etki boyutu* 'dur (Glock, 1998, s. 252).

2.2.3.3.1. İnanç (İdeoloji) Boyutu

İnanç boyutu, dindar bireyin belli inançları benimseyeceği beklentisinden oluşur. Çünkü her dini sistem mensubu olan kişilere, onlardan uymalarını beklediği inanç ilkeleri sunar. Bununla birlikte inançların muhteva ve genişliği, dinler arasında olduğu gibi aynı dinin gelenekleri arasında da çeşitlilik gösterir (Glock & Stark, 1965, s. 20; Karaca, 2015, s. 98).

Dini inanç yapısına üçe ayıran Glock, her dinde bu ilkelerin bulunduğunu savunur. Bu ilkelerin birinci görevi ilahi bir varlığın olduğunu kabul etmek ve onun mahiyetini belirlemektir. Böylelikle inanan insan sadece Tanrı'nın varlığını değil aynı zamanda zati bir Tanrı varlığını da kabul etmektedir. Bu şekilde insanın ilahi iradeye göre rolü farklılaşabilir. Bu, inanç ilkelerinin ikinci görevidir ki bireyin tercih ettiği imana göre belirlenen amaç ilkelerine de inanmasıdır. Buna, amaçlı ilahi iradeye iman da denilebilir. İnanç ilkelerinin üçüncü görevi ise ilahi iradenin amacının yerine gelmesi ve gerçekleşmesidir. Her din bu üçlü sınıflamanın farklı yönlerine önem vermiştir (Mehmedoğlu, 2004, s. 28).

2.2.3.3.2. İbadet (Uygulama) Boyutu

İbadet boyutu, dinin mensuplarından yerine getirilmesi beklenen dini pratiklerdir. İbadet ve bağlılıkları ihtiva eder. Bunlar ibadet, dua, özel ayinlere katılım, oruç gibi uygulamalardır. Bu boyut dinler arasındaki farklılıkları belirginleştiren bir boyuttur (Glock, 1998, s. 266-267). Hemen hemen her dinde çeşitli ritüelleri görmek mümkündür. Farklılıklara rağmen ritüellerin ortak paydaları bir yaratıcıya veya kutsal kabul edilen bir varlığa yönelik olmalarıdır. Ritüelleri yerine getirmedeki en büyük amaç, yaratıcıya daha yakın olma ve kutsalın gazabından korunma duygusudur (Şahin, 1999, s. 9).

2.2.3.3.3. Tecrübe (Duygu) Boyutu

Dinsel tecrübe, inanç ve uygulamalarla ilişkili olmasına rağmen onlardan daha hassas ve daha kapalı olan yaşantılardır. Dindar birey, Yüce Varlığın öznel bilgisine ulaşabilir. Kutsal'la ilişki halinde olan dindar bir birey, bu ilişkiye bağlı olarak duyumlar, algılar ve duyguları hissedebilir. Bu duygular Yüce Varlık ile iletişimi sağlar. Hemen hemen tüm dinler, dindar olarak nitelendirilen bireyin din kaynaklı bir duygusal tecrübe geçirmesini bekler. Bu duygu korku, sevgi, huşû veya vecd hali olabilir (Glock, 1998, s. 266-267; Mehmedoğlu, 1999, s. 29; Kayıklık, 2006, s. 493).

Tecrübe boyutu diğer boyutlarla yakından ilişkilidir. Din duygusu, içsel derinliği ve kabulü anlatması nedeniyle, diğer boyutlara anlam katar (Atalay, 2005, s. 69).

2.2.3.3.4. Bilgi (Entelektüel) Boyutu

Bilgi boyutu, inanan bireyin inancının temel öğretisi ve onun kutsal kaynağı ile alakalı birtakım bilgilere sahip olması gerekliliğine dayanmaktadır (Glock & Stark, 1965, s. 20). Bilgi ve inanç boyutu birbiriyle doğrudan ilişkilidir. Çünkü bireydeki belli inançların oluşabilmesi için onlarla ilgili bilgi sahibi olması zorunlu bir durumdur. Ancak inanç zorunlu olarak bilgiye tabi değildir. Çoğu durumda inanan insandaki bütün dini bilgiler, onun dini inancına dayanabilmektedir. Dinin bilgi boyutu ilk defa Y. Fukuyama tarafından dile getirilmiş, Glock tarafından da benimsenmiştir (Fukuyama, 1961, s. 156).

Dini bilgiler ancak inanç olduğu zaman değerlidir. Örneğin bir ateistin ileri düzeyde dini bilgiye sahip olması mümkünken dini bir inanca sahip değildir. Bu bağlamda, dinî bilgi türleri ile bireyin inanç, uygulama ve tecrübe örüntüleri arasındaki ilişkiler, dindarlığı bütünsel bir bakış açısıyla anlatmaya çalışmak açısından önem taşımaktadır (Karaca, 2015, s. 99-100).

2.2.3.3.5. Etki Boyutu

Etki boyutu, diğer dört boyuttan farklıdır. Bu boyut bireyin yaşadığı tecrübe, uygulama, dinsel bilgi ve inançların etkilerini ifade eder. Bütün dinler müntesiplerinden, inancının temel öğretilerini veya kutsal metinleri bilmesini ve onlara güvenmesini bekler. Bilgi ve

inanç boyutu arasından önemli bir ilişki olmasına rağmen inanç, bilginin zorunlu bir sonucu değildir (Glock, 1998, s. 268-269).

2.2.3.4. Fetzer Enstitüsü ve 12 Boyutlu Dindarlık Modeli

Fetzer Enstitüsü 1999 yılında dindarlığın çeşitli yönlerini araştıran bir inceleme ekibi oluşturmuş ve dindarlık olgusunu on iki bileşenli bir yapı olarak değerlendirmiştir. “Bu bileşenler, *günlük manevi tecrübeler, anlam, değerler, inançlar, bağışlayıcılık, özel dini uygulamalar, dini/manevi başa çıkma, dini destek, dini/manevi geçmiş, bağlılık, organizasyonel dindarlık ve dini tercih’tir.*” (Fetzer Institute, 1999, s.4; Ulu, 2013, s. 46).

2.2.3.4.1. Günlük Manevi Tecrübeler

Bu alan, bireyin günlük yaşamında aşkın varlık (Tanrı, İlah) ile ilgili algısını ve onunla etkileşimini ölçmek için tasarlanmıştır. Bu tecrübeler, bir dini içeriği ya da günlük yaşamı anımsatabildiği gibi aynı zamanda bireyin dini geçmişini veya dini ya da manevi inançlarını da yansıtır (Underwood, 1999, s. 11).

2.2.3.4.2. Anlam

Yaşam döngüsünden anlam çıkarmak ya da inşa etmek, aslında bir insan çabasıdır. Anlam arayışının dinin ya da ruhsalın doğasından kaynaklanıp kaynaklanmadığı araştırmacıların en çok üzerinde durduğu sorulardandır. Anlam sorularına cevap arayan kişi, arayışın doğasına aldırmaksızın kökeni din olarak tanımlayacaktır (Pargament, Meaning, 1999, s. 20).

2.2.3.4.3. Değerler

Değerler alanı “Bağlılık” başlığı altında değerlendirilen ve “dinin hayatınızdaki önemi nedir?” sorusuyla da dinde bireysel yerlerdeki değerden ayrı olan boyutları ölçmek için tasarlanmıştır. Bu alan, bireyin hangi davranışının, inancının ya da dininin kuralcı bir ifadesini temel olarak yansıttığını değerlendirmeye çalışır (Idler, 1999, s. 25).

2.2.3.4.4. İnançlar

Bu alana göre dindarlığın en temel özelliği, inancın bilişsel boyutudur; dini gruplara üye olanlar, “inananlar” olarak tanımlanır. Fakat aynı dine inananlar inançlarının gücü konusunda değişiklik gösterirler ve inançlarının ne olması gerektiği hakkında hem fikir olmayabilirler. Dinler, hayata anlam katarak ve anlaşılabilirlik meydana getirerek, bir anda meydana gelen trajedinin ya da uzun süredir devam eden acının ortasında olsalar bile inananların rahat etmelerini ve acıyı kabul etmelerini sağlarlar (Idler, 1999, s. 31).

2.2.3.4.5. Bağışlayıcılık

Bağışlayıcılık alanı, bağışlayıcılığın 5 boyutunu kapsar: *günah çıkarma, Tanrı tarafından affedilme duygusu, başkaları tarafından affedilme duygusu, başkalarını affetme ve kişinin kendisini affetmesi*’dir (Idler, 1999, s. 35).

2.2.3.4.6. Özel Dini Uygulamalar

Özel dini uygulamalar, daha geniş bir dini ilgi meydana getiren eylemlerin bir altkümesini ifade eder. Özel dini uygulamalar alanı, halkın (resmi ve kurumsal) dini davranışlarından ayrıdır. Her zaman belirli zaman dilimlerinde ya da belirli yerlerde ya da kesinlikle belirli ayinsel kurallar içerisinde meydana gelmediklerinden dolayı informeldirler. Sonuç olarak onlar, resmi bir ibadethanedeki kolektif deneyimlerden ziyade evde meydana gelen özel davranışlar oldukları için kurumsal değildirler (Idler, 1999, s. 39).

2.2.3.4.7. Dini/Manevi Başa Çıkma

Dini veya manevi başa çıkma hakkında sorulan sorular, stresli yaşam olayları ile ilgili iki modeli değerlendirir: pozitif dini/manevi başa çıkma, yaşamdaki stres kaynaklarını öğrenme ve onları ortadan kaldırma ile ilgili dinin öngördüğü yöntemleri yansıtır; negatif dini/manevi başa çıkma ise başa çıkma konusunda dini açıdan çabalamayı yansıtır. Dini/manevi başa çıkmayı ölçmek için beş yaklaşım kullanılmaktadır: gösterge yaklaşımı, genel yaklaşım, genel başa çıkma yaklaşımı, belirli dini başa çıkma yöntemleri yaklaşımı ve dini başa çıkma yöntemi yaklaşımının motifleridir (Pargament, 1999, s. 43).

2.2.3.4.8. Dini Destek

Bu alandaki sorular, araştırmaya katılanlar ile diğerleri arasında ortak ibadet yerlerindeki sosyal ilişkilerin belirli yönlerini ölçmek için tasarlanmıştır. Bugüne kadar ki literatür, din ve sosyal destek arasındaki arabirim hakkında çok sayıda teorik tartışmayı içerir. Yine de dini bağlam içerisinde sosyal desteği ölçme girişimleri, bu kavramsal çalışmalara ayak uyduramamaktadır. Bu tatmin edici olmayan olumsuz durumlar göz önüne alındığında en iyi strateji, net bir şekilde sosyal destek ve dine odaklanan yeni ölçekler tasarlamak olacaktır (Krause, 1999, s. 57).

2.2.3.4.9. Dini/Manevi Geçmiş

Bu alandaki ölçekler, bireyin dini/manevi geçmişini değerlendirmeyi amaçlarlar. Mevcut dini/manevi katılım ölçekleri ile karşılaştırıldığında bu sorular, bireyin yaşam seyrindeki dini/manevi katılım hakkında kısa bir değerlendirme sağlar (George, 1999, s. 65).

2.2.3.4.10. Bağlılık

Bağlılık alanındaki sorular, kişinin dini/manevi inançlara olan bağlılığını ve bu inançların onun için ne kadar önemli olduğunu ölçmek için tasarlanmıştır.

Geleneksel dini bağlılık ölçekleri, dini hizmetlere katılmanın önemli olduğunu ifade eden raporları içerir. Bu sebeple dini ölçekler, dini organizasyonlara zaman ve para harcayarak gerçekleştirilen bağlılığı veya dini bağlılığın önemli boyutlarını belirlemeye çalışır (Williams, 1999, s. 71).

2.2.3.4.11. Organizasyonel Dindarlık

Bu konudaki sorular kilise, sinagog, cami, tekke gibi resmi dini kurumlara bağlılığı değerlendirir. Bu alan hem davranışsal hem de tutumsal boyutları içerebilir. Yani bu alan halkın dua etmenin önemi, müzik, kutsal metinleri okuma, ayin, mimari vd. gibi hem davranışsal hem de tutumsal dini ibadet deneyimlerinin yönleri hakkında bir ölçümü kapsar (Idler, 1999, s. 75).

2.2.3.4.12. Dini Tercih

Bu konudaki sorular, bireyi tanımanın yanı sıra dini gelenek ya da mezhebi belirlemek için tasarlanmıştır. Din ya da dini tercih hakkındaki sorular genellikle dini cemaat ya da geleneği tanımlamayı veya yakınlığı gösterir. Bu nedenle dini tercihin ifadesi mevcut kilise üyeliğini ya da bir gruba katılımı gösterebilir veya gösteremeyebilir (Ellison, 1999, s. 81).

3. NARSİZİZM VE DİNDARLIK İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Narsisizm konusu ile ilgili “Psikoloji ve Din Psikolojisi” alanlarında yapılan araştırmaların sayısı giderek artmaktadır. Gerek ülkemizde gerekse yurt dışında narsisizm ve dindarlık ilişkisini inceleyen çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibidir.

a)Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

Kızıltan (2000), tarafından yapılan araştırma narsisizmi ölçmeye yönelik uyarlanmış ilk çalışma olması açısından önemlidir. Orijinal ölçek 1979 yılında Raskin ve Hall tarafından geliştirilmiş ve 1988 yılında Raskin ve Terry tarafından son haline getirilmiştir. Ölçeğin Türkçe formu, çevir\ geri-çeviri ve gözden geçirme işlemi yapılarak tamamlanmıştır. Bu Türkçe forma Narsistik Kişilik Envanteri (NKE) ismi verilmiştir. Ölçeğin dil eşdeğerliliği Boğaziçi Üniversitesi tercümanlık bölümü 34 öğrenci üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada NKE’nin güvenilirlik çalışması içsel tutarlılık ve test-tekrar-test teknikleri yolu ile sağlanmıştır. NKE’nin içsel tutarlılık çalışması ise Boğaziçi Üniversitesi 339 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bütün bu bulgulara dayanarak 34 itemlik NPI’nın Türkçe formu, dil eşdeğerliliğine sahip, güvenilirlik ve geçerliliği tespit edilmiştir.

Timuroğlu (2005), çalışmasında narsistik bireylerin kişilikleri ile iş tatminleri arasındaki ilişki sorgulamıştır. Araştırmada Erzurum ili içerisinde 50’den fazla iş gören çalışan ve farklı sektörlerde hizmette bulunan 21 işletmede, 105 üst düzey yönetici üzerinde, narsisizm eğilimleri ve iş tatminleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre yöneticilerin, narsistik eğilimlere büyük ölçüde sahip oldukları tespit edilirken, yöneticilerin iş tatmini düzeylerinin ise oldukça düşük çıktığı görülmektedir.

Araştırmanın sonucuna göre narsisizm ve iş tatmini boyutları arasında güçlü fakat ters yönde ilişkilerin bulunduğu ortaya konmuştur

Atay (2009), “*Narsistik Kişilik Envanteri’nin Türkçe’ye Standardizasyonu*” konulu çalışmasını iki ayrı örneklem üzerinde gerçekleştirmiştir. Uluslararası araştırmalarda sıkça kullanılan ve 2006 yılında 16 soruya indirgenen Narsistik Kişilik Envanteri-NKE’nin (Narcissistic Personality Inventory-NPI) iki ayrı akademisyen tarafından Türkçe’ye çevrilmiş ve üçüncü bir akademisyen tarafından geri çevirisi yapılarak aslına bağlı kalınmıştır. Ölçek İngilizce formunda olduğu gibi, “teşhircilik”, “üstünlük”, “otorite”, “hak iddia etme”, “kendine yeterlilik” “sömürücülük” olmak üzere 6 faktöre dağılmaktadır. Ölçeğin iç güvenirliği ve yapısal geçerliliği iki ayrı örneklem üzerinde test edilmiştir. İlk örneklem grubu olan üniversite öğrencilerinde yapılan pilot uygulamada Cronbach’s Alpha değeri 0,57 olarak belirlenmiştir. Bu sebeple ölçek güvenirliğini düşüren ve ölçeğe anlamlı katkısı olmayan ifadeler revize edilmiştir. Ölçeğin ikinci örneklem grubu ise ulusal ve uluslararası şirket çalışanları olmuştur. Yapılan revizyon ile birlikte bu örneklem grubunda Cronbach’s Alpha değeri 0,652’ye yükselmiştir. Bu bulgular neticesinde NKE’nin yeterli güvenirlik ve geçerlilik değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Ekşi; Güngör ve Arıcak’a (2011) ait “*Genç Yetişkinlerde Değer Tercihlerinin Narsistik Kişilik Özellikleri Yordaması*” adlı çalışmanın örneklemini İstanbul ili, Kadıköy ilçesinde faaliyette bulunan özel bir yetişkin eğitim merkezinin 2010–2011 yılı içerisinde eğitim gören 133 kadın ve 90 erkek olmak üzere toplam 223 genç yetişkin oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 20-38 şeklindedir. Bu çalışma teorik modelin yapısal eşitlik modeli bağlamında yol analizi ile test edilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre; güç, başarı, hazcılık, uyarılma, otokontrol ve evrensellik alt boyutlarının narsisizm üzerinde olumlu; yardımseverlik ve güvenlik alt boyutlarının ise narsisizm üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Kartopu (2013), “*Narsisizmin Dindarlık Eğilimleriyle İlişkisi*” adlı çalışmasını Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Yüksek Okulu, İletişim Fakültesi, İlahiyat Fakültesi ve Mühendislik Fakültesi’nde lisans düzeyinde eğitim gören 279 öğrenci üzerinde gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucuna göre öznel dindarlık algısı açısından narsisizm puanı en düşük olanlar kendisini ‘dindar’ olarak görenler, en yüksek olanlar ise

kendisini ‘biraz dindar’ olarak görenler olduğu tespit edilmiş ancak katılımcıların yaşantılarında ahlaki davranışları dikkate alma açısından narsisizm seviyesinde anlamlı bir farklılaşma ortaya çıkmamıştır.

Özel (2013), “*Kur’ân Ekseninde Narsizm ve Din*” adlı çalışmasında insanın narsisizm duygusunun psikolojik olarak dinî açıdan baş edebilme yolları ortaya koymaya çalışmıştır. Özel, çalışmasında narsisizmi kavramsal olarak derinlemesine incelemiş, İslam’ın narsisizme bakışını Kuran-ı Kerim’den birçok Ayet-i Kerime örneği vererek açıklama yoluna gitmiştir. Narsisizm duygusunun yönetilmesinin son derece önemli olduğunu vurgulamıştır. Narsisizm ile baş edebilme konusunda dini yöntemleri 1- Zihinsel (Bilişsel) Çareler ve 2- Davranışsal Çareler olmak üzere iki ana başlık altında incelemiştir.

Özel’e (2014) ait bir diğer çalışma ise “*Dindarlarda Narsizm: Yüksek Din Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma*” konulu makaledir. Araştırma 2012 yılında ilahiyat öğrenimi gören 250 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, öğrencilerin narsisizm düzeyleri; yaş, cinsiyet ve sosyo-ekonomik durum gibi değişkenler açısından incelenmiştir. Yaş değişkeni ile narsisizm arasında negatif bir korelasyon olduğu görülmüştür. Bireylerin olgunlaştıkça ve aldıkları din eğitimini yaşa bağlı olarak idrak edebildikçe narsisizm düzeylerinde azalmalar olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmada katılımcıların sosyo-ekonomik durumu ile narsisizm düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Altun (2015), “*Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Narsisizm İlişkisi*” konulu doktora araştırmasını 2013-2014 Sinop Üniversitesi’nde okuyan lisans ve ön lisans öğrencisi 879 kişi üzerinde gerçekleştirmiştir. Araştırmasında, üniversite öğrencilerinin dindarlık ve narsisizm eğilimleri ile bunlara etki ettiği düşünülen faktörleri incelemiş ve faktörlerin bazılarının etki düzeylerinin diğerlerinden farklı olduğunu tespit etmiştir. Araştırmanın sonucunda; üniversitede okuyan öğrencilerin okudukları okul fakülte/yüksekokul/meslek yüksekokulu, yaşamlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yer; anne- baba eğitim durumu gibi değişkenleri açısından dindarlık eğilim düzeyleri açısından anlamlı, narsisizm eğilim düzeyleri açısından anlamlı olmayan bir korelasyon tespit edilmiştir.

Gürsü ve Apaydın'a (2016) ait “*Narsizm İle Özgüven Arasındaki İlişkide İslâmî Eğilimin Aracılık Rolü*” çalışmasının örneklem grubunu Akdeniz Üniversitesinde görev yapan 171 öğretim üyesi oluşturmaktadır. Çalışma grubu, amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik ve kolay ulaşılabilir durum örnekleme tekniği kullanılarak belirlenmiştir. Narsisizmin, özgüvenin ve İslâmî eğilimin boyutları arasındaki doğrusal ilişkilerin derecesini ve yönünü incelemek için Pearson Korelasyon Katsayısı, narsisizm ile özgüven arasında İslâmî eğilimin aracılık rolü ile kavramlar arasındaki yapı, yol (path) diyagramıyla modellenmiştir. Ancak geliştirilen araştırma modeli iyi bir uyum göstermemiş ve verilere dayalı olarak yeniden modellenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde narsisizm ve özgüven arasında pozitif bir korelasyon olduğu tespit edilirken, narsisizm ile İslâmî eğilim arasında doğrudan bir ilişki bulunamamıştır.

b)Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Raskin ve Hall (1979), narsisizmin ölçülmesine yönelik çalışmalarında 220 adet narsisizm ile alakalı maddeyi bir araya getirmişler ve sonrasında çalışmalarını 54 maddeli bir yapıya indirgeyerek Narsistik Kişilik Envanteri (NKE)'ni geliştirmişlerdir. Bu ölçek daha sonra Raskin ve Terry tarafından 40 maddeye indirgenmiştir (Raskin & Terry, 1988). NKE-40 kişinin kendisinin cevapladığı, narsist olma ve olmama özellikleri olarak eşleştirilmiş 40 madde çiftinden oluşmaktadır.

Rose (2002), “The Happy And Unhappy Faces of Narcissism” adlı çalışmasında narsisizmi açık ve gizli narsisizm olarak incelemiştir. Açık narsistlerin daha yüksek benlik saygısı ve yaşamdan daha yüksek memnuniyet duyduklarını, gizli narsistlerin ise daha düşük benlik saygısı ve daha düşük yaşam doyumuna sahip olduklarını hem kısmi korelasyonlar hem de yapısal eşitlik modellemesi kullanarak sunmuştur.

Sedikides ve diğerleri (2004), yaptıkları çalışmada özgüvenin, narsisizm ve psikolojik sağlıkla ilişkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda narsisizm sadece özgüvenin artması ile psikolojiyi olumlu etkilediği ortaya çıkmıştır. Narsisizm, özgüven ve psikolojik sağlığın kendi arasında doğrusal ilişkisi tespit edilmiştir. 600 katılımcı ile gerçekleştirilen 5 araştırmanın sonucunda, narsist kişiler yüksek özgüvenleri sayesinde olumsuz psikolojik etkilerden kurtuldukları tespit edilmiştir.

Zondag ve Uden (2010) , 116 öğrenci üzerinde yaptıkları araştırmada, narsisizm ve dini başa çıkma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre, narsisizm ve dindarlık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Ghorbani ve diğerleri (2004), İranlı ve Amerikalı öğrenciler üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında öğrencilerin, bireysel ve toplumsal değerlerini, dini ilgileri ve psikolojik uyumlarını incelemişlerdir. Araştırmanın neticesinde, toplumsal değer, dini ilgi ve kimlik ile narsisizm arasında negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evreni, örnekleme, araştırmaya katılanların özellikleri, veri toplama araçları (kişisel bilgi formu, narsistik kişilik envanteri ve dini yönelim ölçeği) ve verilerin çözümlenmesinde yararlanılan istatistiksel yöntem ve teknikler hakkında bilgi verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama, iki ya da daha çok değişken arasındaki ilişki düzeyini istatistiksel testler kullanılarak belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2007, s. 81). Araştırma kapsamında, genç yetişkinlik döneminde narsisizm ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişki belli değişkenler açısından incelenmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışma Ekim 2019-Aralık 2019 tarihleri arasında Kayseri ili Kocasinan ilçesinde yaşayan 21-30 yaş arası bireyler arasından basit tesadüfi yöntemle seçilmiş kişilere yönelik 43 maddelik bir anket uygulanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan 243 kişiden 5'inin verdiği cevaplar eksik veya hatalı olduğu için geçersiz sayılmış olup araştırma grubu 117'si erkek ve 121'i kadın toplam 238 kişiye ait veriler değerlendirmeye alınmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada anket tekniği kullanıldığından araştırmanın amacına uygun şekilde kişisel bilgiler, narsistik kişilik envanteri ve dini yönelim ölçeklerinin yer aldığı bir anket metni hazırlanmıştır.

Araştırmaya katılmaya gönüllü olan kişilere, tek yaprak üzerinde üç bölümden oluşan anket formu verilmiştir. Her bir katılımcı tarafından doldurulan formda kişisel bilgi formu narsistik kişilik envanteri ve dini yönelim ölçeği maddeleri yer almıştır. Uygulama esnasında katılımcılardan, üniversite öğrencisi olan gençlere ankete katılmaları konusunda oldukça ikna edici davranmak gerekmiştir. Bazı katılımcıların soruların boş bırakılmaması hassasiyetine dikkat etmedikleri görülmüş bu nedenle katılımcılara ankete başlamadan önce sözlü olarak soruları boş bırakmamaları ifade edilmiştir. Katılımcıların özellikle dini yönelim ölçeği cemaat ile ilgili maddelerine cevap vermekten kaçındıkları gözlemlenmiştir.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların, sosyo-demografik ve kişisel bilgilerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Kişisel bilgi formunun içerisinde cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, medeni durum ve katılımcının ekonomik düzeyi ile ilgili sorular yer almaktadır. Kişisel bilgi formunun bir örneği ektedir (bkz. Ek 1). Geliştirilen bu formda toplam 5 soru yer almaktadır. Sorular sunulan seçenekler işaretlenerek doldurulmuştur. Cinsiyet için erkek ve kadın seçenekleri; yaş için 21-23 yaş, 24-26 yaş 27-30 yaş aralıklarını belirtilen seçenekler sunulmuştur. Medeni durumu için ise evli ve bekâr seçeneklerine yer verilmiştir. Öğrenim durumu ilkökul, ortaokul, lise ve üniversite şeklinde dört seçenekle verilmiştir. Ailenin sosyo-ekonomik durumu ise düşük, orta ve yüksek olarak üç seçenektir.

2.3.2. Narsistik Kişilik Envanteri (NKE)

1979 yılında Raskin ve Hall tarafından geliştirilmiş olan (Narcissistic Personality Inventory) NPI ölçeği, ampirik araştırmalarda en çok tercih edilen ölçek olmuştur. Güvenilirliği birçok çalışma ile test edilmiş olup pek çok araştırmada yaygın olarak kullanılmıştır. Emmons, gerçekleştirdiği araştırmalarda NPI üzerinde faktör analizi uygulamıştır. 2006 yılında ise Columbia Üniversitesi'nden Dr. Ames ve arkadaşları NPI ölçeğini 16 soru olarak revize etmişlerdir. Yapılan birçok araştırma sonucunda NPI-16'nın güvenilirlik ve geçerliliği kanıtlanmıştır. Dr. Ames ve arkadaşları tarafından geliştirilen ölçek 6 faktör içermektedir. Ölçeğin orijinalinin ortalama iç güvenilirliği 0,67 olarak belirlenmiştir (Atay, 2009, s. 187-188). Ölçeğin Türkçe'ye standardizasyonu 2009 yılında Salim Atay tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkçe eşdeğerlik ve güvenilirlik

çalışması gerçekleştirilmiş olup ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0,652 olarak bulunmuştur. Ölçek ikili ifadeler içermekte olup ifadelerden biri narsistik eğilimi yansıtmaktadır. Katılımcılardan kendilerini en iyi yansıtan ifadeyi seçmeleri beklenmektedir. Ölçek “teşhircilik”, “üstünlük”, “otorite”, “hak iddia etme”, “kendine yeterlik” ve “sömürücülük” olmak üzere 6 faktöre dağılmaktadır. Faktörlerin ait toplam varyansı açıklama oranı %60,8’dir (Atay, 2009, s. 191). Faktör dağılımına yönelik tablo aşağıda görülmektedir.

Tablo 2.1. Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Açıklanan Varyans
Teşhircilik	17,191
Üstünlük	10,106
Otorite	9,237
Hak İddia Etme	8,757
Sömürücülük	7,975
Kendine Yeterlilik	7,592
Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği	0,574
Bartlett Küresellik Testi	Ki kare
	249,713
	sd
	78
	p değeri
	0,0000

Her bir faktöre ait envanterden alınabilecek puanlar; otorite boyutu için minimum puan 0 ve maksimum puan 2, teşhircilik boyutu için minimum puan 0 ve maksimum puan 3, sömürücülük boyutu için minimum puan 0 ve maksimum puan 3, hak iddia etme boyutu için minimum puan 0 ve maksimum puan 2, kendine yeterlilik boyutu için minimum puan 0 ve maksimum puan 3, üstünlük boyutu için minimum puan 0 ve maksimum puan 3 olmak üzere toplam 0 ve 16 puan arasındadır. Ölçek sonucunda alınabilecek en yüksek puan 16, en düşük puan 0’dır. Düşük puanlar narsisizm düzeyinin az geliştiğini gösterirken, yüksek puanlar yüksek narsistik eğilime işaret etmektedir (Atay, 2010, s. 177). Ölçeğin madde ve boyutları Tablo 2.2’de verilmiştir.

Tablo 2.2. Narsistik Kişilik Envanteri madde ve boyutları

Sıra	Madde	Boyut
1	İnsanlar bana iltifat ettiklerinde bazen utanırım.	Üstünlük
	İyi biri olduğumu biliyorum, çünkü herkes böyle söyler.	
2	Kalabalık içinde herkesten biri olmayı tercih ederim.	Teşhircilik
	İlgi merkezi olmayı severim.	
3	Diğer insanlardan ne daha iyi ne de daha kötüyüm.	Üstünlük
	Özel biri olduğumu düşünüyorum.	
4	İnsanlar üzerinde otorite kurmaktan hoşlanırım.	Otorite
	Emirlere uymaktan rahatsız olmam.	
5	İnsanları kolayca manipüle ederim.	Sömürücülük
	İnsanları manipüle ettiğimi fark ettiğimde rahatsız olurum.	
6	Layık olduğum saygıyı elde etme konusunda ısrarcıyım.	Hak İddia Etme
	Hak ettiğim saygıyı genellikle görürüm.	
7	Gösteriştan kaçınırım.	Teşhircilik
	Genellikle fırsatını bulduğumda şov yaparım.	
8	Her zaman ne yaptığımı bilirim	Kendine Yeterlilik
	Bazen yaptığım şeyden emin değilimdir.	
9	Bazen iyi hikâye anlatırım.	Sömürücülük
	Herkes hikâyelerimi dinlemekten hoşlanır.	
10	İnsanlardan çok şey beklerim.	Hak İddia Etme
	Başkaları için bir şeyler yapmaktan hoşlanırım.	
11	İlgi merkezi olmaktan hoşlanırım.	Teşhircilik
	İlgi merkezi olmak beni rahatsız eder.	
12	Otorite olmanın benim için pek bir anlamı yoktur.	Otorite
	İnsanlar daima otoritemi kabul ediyor görünürler.	
13	Önemli bir insan olacağım.	Kendine Yeterlilik
	Başarılı olmayı umuyorum.	
14	İnsanlar söylediklerimin bazılarını inanır.	Sömürücülük
	İnsanları istediğim her şeye inandırabilirim.	
15	Kendi kendime yeterim.	Kendine Yeterlilik
	Başkalarından öğrenebileceğim çok şey var	
16	Herkes gibi biriyim.	Üstünlük
	Sıra dışı biriyim.	

2.3.3. Dini Yönelim Ölçeği

Allport ve Ross (1967) tarafından geliştirilen “Dini Yönelim Ölçeği” İngilizce orijinalinden 3 öğretim üyesi tarafından bağımsız olarak Türkçe’ye çevrilmiştir. Bu çeviriler birbiri ile karşılaştırılarak kelime seçimi, okunma kolaylığı ve anlaşılma düzeyi açısından düzenlemiştir. Sonrasında bu çeviriler konu uzmanı üç kişi tarafından tekrar incelenmiş ve bütün maddeler üzerinde uzlaşa sağlanmıştır. Ayrıca ölçek kültüre

uyarlanırken İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi iki kişi ve Kur'an hocası bir kişinin görüşleri doğrultusunda orijinal ölçekteki bir maddeye karşılık 4 madde eklenerek ölçekteki madde sayısı 23'e çıkmıştır. Yapılan faktör analizleri doğrultusunda Allport ve Ross'un (1967) orijinal çalışmasında olduğu gibi analiz iki faktör yapısına zorlanmıştır. Bunun sonucunda içsel ve dışsal dini yönelim alt ölçekleri elde edilmiştir. İki faktörlü analizde içsel dini yönelimi ölçen maddeler birinci faktör altında, dışsal-sosyal ve dışsal-kişisel dini yönelimi ölçen maddeler ise ikinci faktör altında yer almıştır. Faktör analizi sonucunda 6, 10 ve 18.maddeler özgün formda dışsal dini yönelim alt ölçeğine ait iken bu çalışmada içsel dini yönelim boyutunda yer almış ve ters madde olarak kodlanmıştır. Orijinal ölçekte içsel dini yönelim faktörü altında yer alan 5. ve 11. maddeler ise Türkçe'ye uyarlanırken dışsal-kişisel dini yönelim faktöründe yer almıştır. Bu maddelerden ikinci faktörle içerik olarak uyuşmayan 5. madde ölçekten çıkarılmış, 11. madde ise bu faktör altında yer almıştır (Cırhinlioğlu, 2006, s. 44).

Dini Yönelim Ölçeği 22 madde ve 2 boyuttan oluşmaktadır. 11 madde ile içsel dini yönelim kalan 11 madde ile de dışsal dini yönelim boyutları ölçülmektedir. Ölçek 5'li likert formatında olup katılımcılardan "hiç katılmıyorum", "pek katılmıyorum", "kararsızım", "biraz katılıyorum", "tamamen katılıyorum" seçeneklerinden kendilerine en uygun olanı işaretlenmeleri istenmektedir. Ölçekte "hiç katılmıyorum" 1 puan, "tamamen katılıyorum" ise 5 puandır. Dini Yönelim Ölçeği'nden alınabilecek en yüksek puan (22x5) 110 iken, en düşük puan ise (22x1) 22'dir. Ölçeğin iç tutarlık güvenirliği orijinal çalışmalar ile yüksek oranda benzerlik göstermektedir. Ölçeğin tümü için Cronbach alfa değerinin 0.90 olması ölçeğin yüksek iç tutarlığa sahip olduğunu göstermektedir. Ölçeğin içsel dini yönelim alt boyutu Cronbach alfa katsayısı 0.87 ve dışsal dini yönelim alt boyutu Cronbach alfa katsayısı 0,60 olarak hesaplanmıştır (Cırhinlioğlu, 2006, s. 42). Ölçek maddelerinin hangi boyutlara ait oldukları Tablo 2.3'te verilmiştir.

Tablo 2.3. Dini Yönelim Ölçeği madde ve boyutları

Sıra	Madde	Boyut
1	Dini inançlarımı, hayatımın diğer tüm alanlarına uygulamak için elimden geleni yapmaya çalışırım.	İçsel Dini Yönelim
3	Hayata bakışımın temelinde dini inançlarım yatar.	
6*	Dürüst ve ahlaklı bir yaşam sürdüğüm sürece, neye inandığım çok fazla önemli değildir.	
7	Şartlar engellemediği sürece; her gün beş vakit namaz kılarım.	
8	Senede bir kere malımın zekâtını veririm.	
10*	Kendi sosyal ve ekonomik refahımı korumak için zaman zaman dini inançlarımdan ödün vermem gerektiğini düşünürüm.	
13	İnancım ile ilgili kitap okurum.	
14	Dini tefekküre dalmak için zaman ayırmak benim açımdan önemlidir.	
16	Çok sık olarak Allah'ın veya kutsal bir varlığın mevcudiyetini güçlü bir şekilde hissedirim.	
18*	İnançlı biri olsam bile dinsel düşüncelerimin günlük yaşamımı ve ilişkilerimi etkilemesine izin vermem.	
22	Hayatın anlamıyla ilgili pek çok soruyu cevaplandığı için din benim açımdan özellikle önemlidir.	
2	Dini inancın bana sağladığı en büyük yarar hüznün ve talihsizliklerle karşılaştığımda beni rahatlatmasıdır.	Dışsal dini yönelim
4	Dua etmemim başlıca nedeni dua etmem gerektiğinin öğretilmesidir	
5	İbadetin en önemli amacı kişiye huzur vermesi ve güven sağlamasıdır	
9	Şartlar engellemediği sürece; insanın ömründe bir kez hacca gitmesi gerektiğini düşünürüm.	
11	Dini amaçlı bir gruba katılacak olsam sadece kuran kurslarında ya da toplumsal yardımı amaçlayan dini gruplara katılırdım.	
12	Dindar olmakla birlikte hayatta daha birçok önemli şey olduğuna inanıyorum.	
15	Dini bir cemaate üye olmamın bir nedeni toplum içinde bana mevkie kazandırmasıdır.	
17	İbadet etmek bana, mutlu ve huzurlu bir hayat sağlamalıdır.	
19	Şartlar engellemediği sürece; ramazan ayında oruç tutarım.	
20	İbadet yerleri iyi sosyal ilişkiler kurmam açısından önemlidir.	
21	Dine ilgi duymamın başlıca nedeni ibadet yerlerinin bana sıcak bir sosyal ortam sağlamasıdır.	

* Ters kodlanmış madde

2.3.4. Verilerin Toplanması ve İstatiksel Analizi

Veri toplama aşaması 2019 yılı Ekim ayında başlamış, aynı yıl Aralık ayında sona ermiştir. Anket formlarının bir kısmı araştırmacı tarafından bir kısmı ise anket uygulaması konusunda ön bilgilendirilmiş gönüllü yardımcıları aracılığı ile uygulanmıştır. Katılımcılar Kocasinan İlçesi'ne bağlı çeşitli semtlerde bizzat araştırmacı tarafından veya gönüllü yardımcıları tarafından tesadüfi yöntemle seçilmiştir. Katılımcı sayısını arttırmak adına semtlerde bulunan mahalle parklarına veya çeşitli işyerlerine bizzat araştırmacı tarafından gidilmiştir. Katılımcılara araştırma konusunda ön bilgi verilmiş, sağlıklı uygulama açısından araştırmacının gizliliği ve gönüllülük esası konularında gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Katılımcılara, araştırma sonuçlarının toplu olarak değerlendirileceği, araştırmacının bireysel bir araştırma olmadığı bilgisi özellikle belirtilmiştir.

Araştırmada, örnekleme oluşturan katılımcılara sırasıyla Kişisel Bilgi Formu, Narsistik Kişilik Envanteri ve Dini Yönelim Ölçeği uygulanmıştır. Anketin cevaplanma süresi ortalama 15 dakika civarında sürmüştür.

Veri toplama işlemi tamamlandıktan sonra hem verilerin girilmesi hem de verilerin istatistiksel analizinin yapılabilmesi için IBM SPSS Statistics 25 program paketi kullanılmıştır. Ölçeklerin güvenilirlikleri Cronbach alfa katsayısına bakılarak değerlendirilmiştir.

İki ortalama arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında bağımsız gruplar t-testi, ikiden fazla grup arasında verilerin karşılaştırılmasında Tek Yönlü ANOVA (Oneway) testi kullanılmıştır. Varyans analizi sonucu önemli bulunan ortalamalar arasındaki farkın hangi gruplar arasında önemli olduğunun belirlenmesinde Post Hoc Scheffe testi kullanılmıştır. Ayrıca araştırmacının sürekli değişkenleri arasında bir ilişki olup olmadığına Pearson Korelasyon analizi, değişkenler arasındaki ilişkinin sebep sonuç veya birbirlerini açıklama kapasitelerine regresyon analizi uygulanmıştır. Verilerin analizinde 0,05 anlamlılık düzeyi esas alınmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, araştırmanın ana varsayımını ve hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan istatistiksel analizlere ve bu analizlerde elde edilen bulgulara ve bulguların ilgili literatür çerçevesinde yorumlanmasına yer verilmiştir.

3.1. Sosyo-Demografik Özellikler

Anketimiz, Kayseri ili Kocasinan ilçesinde bulunan 21-30 yaş aralığında ankete katılmaya istekli olanların katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Verilerin sağlıklı olabilmesi için doldurulan 243 anketten 5 tanesi değerlendirmeye alınmamış olup, veriler geriye kalan 238 anket üzerinden elde edilmiştir.

3.1.1. Cinsiyet

Tablo 3.1. Cinsiyete göre dağılım

	Sayı	Yüzde
Erkek	117	49,2
Kadın	121	50,8
Toplam	238	100,0

Tablo 3.1.'de görüldüğü gibi anketimize katılan 238 katılımcının %49,2'si (117) erkek ve %50,8'i (121) de kadınlardan oluşmaktadır. Anket uygulanırken mümkün olduğu kadar bayan ve erkek katılımcıların sayılarının eşit olmasına dikkat edilmiştir.

3.1.2. Yaş

Tablo 3.2. Yaşa göre dağılım

	Sayı	Yüzde
21-23	67	28,2
24-26	70	29,4
27-30	101	42,4
Toplam	238	100,0

Araştırmamızda ankete katılanların % 28,2'si (67) 21-23 yaş, % 29,4'ü (70) 24-26 yaş ve % 42,4'ü (101) 27-30 yaş olduğu görülmektedir.

3.1.3. Öğrenim Durumu

Tablo 3.3. Öğrenim durumuna göre dağılım

	Sayı	Yüzde
İlkokul	11	4,6
Ortaokul	19	8,0
Lise	45	18,9
Üniversite	163	68,5
Toplam	238	100,0

Tablo 3.3.'te görüldüğü gibi katılımcıların öğrenim durumlarının %4,6'sının (11) ilkokul, % 8,0'nın (19) ortaokul, % 18,9'unun (45) lise, % 68,5'inin (163) üniversite olduğu görülmektedir.

3.1.4. Medeni Durum

Tablo 3.4. Medenî durumu göre dağılım

	Sayı	Yüzde
Bekar	127	53,4
Evli	111	46,6
Toplam	238	100,0

Tablo 3.4.'e göre katılımcıların %53,4'ü (127) bekâr, % 46,6'sının (111) evli olduğu görülmektedir.

3.1.5. Algılanan Sosyo-Ekonomik Durum

Tablo 3.5. Algılanan sosyo-ekonomik duruma göre dağılım

	Sayı	Yüzde
Düşük	28	11,8
Orta	177	74,4
Yüksek	33	13,9
Toplam	238	100,0

Tablo 3.5'e göre ankete katılan kişiler, ailelerinin gelir durumunu öznel algı açısından değerlendirdiklerinde, %11,8'i düşük, %74,4'ü orta, %13,9'u yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre ankete katılanların ailelerinin ekonomik olarak %88,3'lük çoğunluğunun gelir seviyesinin düşük olmadığı söylenebilir.

3.2. Ana Değişkenler Açısından Narsisizm ve Dindarlık Düzeyleri

Tablo 3.6. Dini yönelim ölçeği maddelerinin puan değerleri

Boyut	Madde	n	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	Standart Sapma
İçsel dini yönelim	Hayatıma uygulam	238	1	5	3,95	1,165
	Hayata bakışımın temeli	238	1	5	3,91	1,215
	*Neye inandığım çok önemli değil	238	1	5	3,11	1,559
	Namaz	238	1	5	3,32	1,426
	Zekat	238	1	5	3,59	1,478
	*Bazen dini inaçlarımdan ödün verebilirim	238	1	5	3,89	1,290
	Kitap okuma	237	1	5	3,43	1,412
	Dini tefekkür	238	1	5	3,42	1,246
	Hissetme	236	1	5	4,40	,896
	*Günlük yaşamımı etkilemez	238	1	5	2,74	1,380
	Din önemlidir	238	1	5	4,08	1,109
Dışsal dini yönelim	Rahatlatma	238	1	5	4,23	1,040
	Dua	238	1	5	3,29	1,427
	Huzur ve Güven	238	1	5	4,24	1,051
	Hac	238	1	5	4,32	1,106
	Dini gruplara katılım	238	1	5	2,64	1,392
	Dindar olmakla birlikte hayatta daha birçok şey önemlidir	238	1	5	4,05	1,163
	Mevki	238	1	5	1,65	1,088
	Mutluluk ve huzur	237	1	5	3,92	1,201
	Oruç	238	1	5	4,40	1,077
	İbadet yerleri	238	1	5	3,23	1,408
	Sosyal ortam	238	1	5	2,82	1,415

Araştırmaya katılanların içsel dini yönelim boyutunda en yüksek puanı “Çok sık olarak Allah’ın veya kutsal bir varlığın mevcudiyetini güçlü bir şekilde hissederim” maddesinden aldıkları görülmektedir. Katılımcıların “Hayatın anlamıyla ilgili pek çok soruyu cevaplandığı için din benim açımdan özellikle önemlidir” maddesinden ise sonraki en yüksek puanı aldıkları görülmektedir. En düşük puan ise, “Dürüst ve ahlaklı bir yaşam sürdüğüm sürece, neye inandığım çok fazla önemli değildir” ve “İnançlı biri olsam bile dinsel düşüncelerimin günlük yaşamımı ve ilişkilerimi etkilemesine izin vermem” maddelerine ait olduğu görülmektedir. “Kendi sosyal ve ekonomik refahımı korumak için zaman zaman dini inançlarımdan ödün vermem gerektiğini düşünürüm” maddesinin ise, namaz kılma, zekât verme, tefekkür ve dini kitap okuma maddelerine göre daha yüksek puana sahip olduğu görülmektedir. Dışsal dini yönelim boyutunda ise en yüksek puan “Şartlar engellemediği sürece; ramazan ayında oruç tutarım” ,en düşük puan ise “Dini bir cemaate üye olmamın bir nedeni toplum içinde bana mevki kazandırmasıdır” maddesinden alınmıştır.

Tablo 3.7. Dindarlık ölçeği boyutlarının ortalama ve standart sapma değerleri

Boyut	n	Ortalama	Standart Sapma	Korelasyon
İçsel dini yön.	238	3,6231	,81235	0,479 p<0,01
Dışsal dini yön.		3,5252	,64147	

Ankete katılanların içsel dini yönelim boyutu maddelerinden aldıkları puanların ortalamaları, dışsal dini yönelim boyutuna göre daha yüksektir. Bu durum katılımcıların dini daha içsel anlamda yaşadıklarını yani dindar bir görüntü sergilediklerini ifade edebilir. Dışsal dini yönelim boyutu ile içsel dini yönelim boyutu arasında anlamlı bir ilişki ($p<0,01$) olmakla birlikte orta şiddette bir korelasyonun ($r=0,479$) olduğu görülmektedir. Standart sapma değerlerinden ise katılımcı puanlarının içsel dini yönelim boyutundaki “zekât” maddesi ortalamasından en fazla saptığı dolayısıyla en farklı cevapların bu maddeye verildiği (heterojen dağıldığı) görülmektedir. Birbirine en yakın cevapların ise “Çok sık olarak Allah’ın veya kutsal bir varlığın mevcudiyetini güçlü bir şekilde hissederim.” maddesine verildiği dolayısıyla en homojen dağılımın bu maddede olduğu görülmektedir.

Tablo 3.8. Narsistik kişilik envanteri boyutlarının ortalama ve standart sapma değerleri

Boyut	n	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	Standart Sapma
otorite	238	0	1	,3676	,39821
kendine yeterlilik	238	0	1	,4111	,32284
üstünlük	238	0	1	,3487	,35047
teşhircilik	238	0	1	,3536	,36320
sömürücülük	238	0	1	,4139	,30418
hak iddia etme	238	0	1	,2689	,34853

Tablo 3.8'e göre ankete katılanların narsisizm eğilimlerinin daha çok *kendine yeterlilik* ve *sömürücülük* boyutlarında olduğu görülmektedir. En az narsisizm eğilimleri ise *hak iddia etme* boyutundadır. Bu sonuç narsisizmin en belirgin özelliği olan *sömürücülüğün* ön plana çıktığını göstermektedir. Katılımcıların *otorite*, *üstünlük* ve *teşhircilik* boyutları ortalamaları birbirine oldukça yakın düzeyde değerlerdir.

Tablo 3.9. Narsistik kişilik envanteri boyutları arasındaki korelasyon

Boyutlar		otorite	kendi ne yeterli lik	üstünlük	teşhircilik	sömürücülük	hak iddia etme
otorite	pearson	1					
	p						
kendine yeterlilik	pearson	,340**	1				
	p	,000					
üstünlük	pearson	,473**	,313**	1			
	p	,000	,000				
teşhircilik	pearson	,403**	,306**	,559**	1		
	p	,000	,000	,000			
sömürücülük	pearson	,306**	,253**	,327**	,308**	1	
	p	,000	,000	,000	,000		
hak iddia etme	pearson	,273**	,251**	,188**	,248**	,206**	1
	p	,000	,000	,004	,000	,001	
Anlamlılık düzeyi **: p< 0,01							

NKE boyutları arasındaki korelasyon Tablo 3.9'da verilmiştir. Boyutlar arasında anlamlılık düzeyi yüksek fakat zayıf ve orta şiddette doğrusal ilişkiler mevcuttur.

İlişkinin en yüksek çıktığı boyutlar ise üstünlük boyutu ile teşhircilik boyutu ($r=,559$) arasındaki olumlu ilişkidir. Katılımcılar arasında üstünlük boyutu arttıkça teşhircilik boyutu da artış göstermektedir. Ayrıca otorite boyutu ile üstünlük boyutu ($r=,403$) ve otorite boyutu ile teşhircilik boyutu ($r=,473$) arasında da zayıf ama olumlu bir ilişki mevcuttur. Otorite boyutu arttıkça üstünlük ve teşhircilik boyutunda da artış görülmektedir. Hak iddia etme boyutunun ise diğer tüm boyutlar ile olan ilişkilerde en düşük düzeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bulgulara göre hak iddia etme boyutunun narsisizmin diğer boyutlarında çok fazla etkili olmadığı görülmektedir.

3.2.1. Cinsiyet Değişkenlerine Göre Narsisizm ve Dindarlık Düzeyleri

Tablo 3.10. Cinsiyete göre narsisizm ve dindarlık puanlarının istatistiksel analizi

Boyut	Cinsiyet	n	Ortalama	Standart Sapma	p
İçsel Dini Yönelim	Erkek	117	3,6364	,84500	,806
	Kadın	121	3,6104	,78281	
Dışsal Dini Yönelim	Erkek	117	3,5221	,63604	,942
	Kadın	121	3,5282	,64931	
Narsisizm Toplam	Erkek	117	,3676	,23696	,951
	Kadın	121	,3658	,22516	
Narsisizm Otorite	Erkek	117	,3675	,40680	,996
	Kadın	121	,3678	,39141	
Narsisizm Kendine Yeterlilik	Erkek	117	,4202	,33945	,874
	Kadın	121	,4132	,33891	
Narsisizm Üstünlük	Erkek	117	,3333	,33903	,506
	Kadın	121	,3636	,36196	
Narsisizm Teşhircilik	Erkek	117	,3205	,34613	,167
	Kadın	121	,3857	,37763	
Narsisizm Sömürücülük	Erkek	117	,4459	,31851	,111
	Kadın	121	,3829	,28759	
Narsisizm Hak İddia Etme	Erkek	117	,2949	,37228	,260
	Kadın	121	,2438	,32349	

Araştırmaya katılanların ($n=238$) cinsiyete göre narsisizm eğilimleri ve dindarlık eğilimleri bağımsız gruplar t-testi ile analiz edilmiştir. Katılımcıların dindarlık eğilimlerine ait puan ortalamalarına göre cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ($p>,05$) tespit edilmiştir.

Aynı zamanda test sonucunda narsisizm eğilimlerini gösteren puan ortalamalarının cinsiyete göre farklılaşmadığı ($p>0,05$) görülmektedir. Bu nedenle katılımcıların cinsiyet değişkenlerine göre narsisizm düzeyleri ve dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, *“Katılımcıların cinsiyet değişkenlerine göre narsisizm eğilimleri ve dindarlık eğilimleri farklılaşmaktadır. Kadınlar, narsisizm alt boyutlarında daha narsist görüntü sergileyeceklerdir.”* şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır.

Alanyazında dindarlık ve narsisizm ile ilgili yapılan çalışmalarda cinsiyet değişkenine göre farklı sonuçlar elde edildiği görülmektedir.

Cirhinlioğlu'nun (2006, s. 93), üniversite öğrencilerine yönelik çalışmasında dini yönelimler açısından cinsiyetler arası bir farklılık bulunmamaktadır. Özel'in (2014, s. 310), yüksek din eğitimi almış olan öğrencilere yönelik yapmış olduğu araştırmanın sonucunda kız öğrencilerin narsisizm düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yapıcı (2013, s. 179), üniversite öğrencileri ile ilgili yaptığı çalışmada kız öğrencilerin öznel dindarlık algısının, erkeklerden daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Aydemir'in (2008, s. 47), yetişkinler üzerinde yapmış olduğu araştırmasında cinsiyet değişkeninin dindarlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir fark oluşturmadığı tespit edilmiştir. Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre ortaya çıkan çelişkili bulgular dindarlıkta gözlenen cinsiyet farklılıklarının cinsiyetin gerçek işlevi olmadığı görüşü ile uygun olabilir (Cirhinlioğlu, 2006, s. 94).

Hamedoğlu'na (2009, s. 89), ait çalışmada ise, cinsiyete göre narsisizm düzeylerinde anlamlı bir fark olduğu, erkeklerin narsisizm düzeylerinin kadınlara oranla daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Atay'ın (2010, s. 186) yöneticiler üzerinde yapmış olduğu çalışmasında katılımcıların cinsiyet değişkenine göre narsisizm düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir.

3.2.2. Yaş Değişkenlerine Göre Narsisizm ve Dindarlık Düzeyleri

Tablo 3.11. Yaşa göre narsisizm ve dindarlık puanlarının istatistiksel analizi

Boyut	(I) Yaş	(J) Yaş	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Sapma	p
İçsel Dini Yönelim	21-23	24-26	-,05216	,12704	,919
		27-30	-,70134*	,11712	,000
	24-26	21-23	,05216	,12704	,919
		27-30	-,64918*	,1156	,000
	27-30	21-23	,70134*	,11712	,000
		24-26	,64918*	,1156	,000
Dışsal Dini Yönelim	21-23	24-26	,05515	,10994	,882
		27-30	-,02897	,10135	,960
	24-26	21-23	-,05515	,10994	,882
		27-30	-,08412	,10003	,703
	27-30	21-23	,02897	,10135	,960
		24-26	,08412	,10003	,703
Narsisizm Toplam	21-23	24-26	,01818	,03821	,893
		27-30	,12965*	,03522	,001
	24-26	21-23	-,01818	,03821	,893
		27-30	,11147*	,03477	,007
	27-30	21-23	-,12965*	,03522	,001
		24-26	-,11147*	,03477	,007
Narsisizm Otorite	21-23	24-26	,07729	,06698	,515
		27-30	,18797*	,06175	,011
	24-26	21-23	-,07729	,06698	,515
		27-30	,11068	,06095	,195
	27-30	21-23	-,18797*	,06175	,011
		24-26	-,11068	,06095	,195
Narsisizm Kendine Yeterlilik	21-23	24-26	-,02388	,05757	,918
		27-30	,07810	,05307	,340
	24-26	21-23	,02388	,05757	,918
		27-30	,10198	,05238	,153
	27-30	21-23	-,07810	,05307	,340
		24-26	-,10198	,05238	,153
Narsisizm Üstünlük	21-23	24-26	,03436	,05938	,846
		27-30	,12746	,05474	,069
	24-26	21-23	-,03436	,05938	,846
		27-30	,09309	,05403	,229
	27-30	21-23	-,12746	,05474	,069
		24-26	-,09309	,05403	,229
Narsisizm Teşhircilik	21-23	24-26	,07470	,06038	,466
		27-30	,21105*	,05567	,001
	24-26	21-23	-,07470	,06038	,466
		27-30	,13635*	,05495	,048
	27-30	21-23	-,21105*	,05567	,001
		24-26	-,13635*	,05495	,048
Narsisizm	21-23	24-26	-,05871	,05184	,528

Sömürücülük	24-26	27-30	,02677	,0478	,855
		21-23	,05871	,05184	,528
		27-30	,08548	,04718	,196
	27-30	21-23	-,02677	,0478	,855
		24-26	-,08548	,04718	,196
Narsisizm Hak İddia Etme	21-23	24-26	,02217	,05811	,930
		27-30	,17748*	,05357	,005
	24-26	21-23	-,02217	,05811	,930
		27-30	,15530*	,05288	,014
	27-30	21-23	-,17748*	,05357	,005
		24-26	-,15530*	,05288	,014

*. Anlamlılık düzeyi: $p < 0,05$.

Katılımcıların yaş değişkenlerine göre narsisizm eğilimleri ile dindarlık eğilimleri tek yönlü varyans analizi (anova) test edilmiştir. Katılımcıların içsel dini yönelim eğilimlerini temsil eden puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık ($p < 0,05$) olduğu tespit edilmiştir. Yapılan post-hoc Scheffe testine göre 21-23 yaş grubu ile 27-30 yaş grubu arasındaki ortalama farkı ,70134 ve 24-26 yaş grubu ile 27-30 yaş grubu arasındaki ortalama farkı ,64918 olduğu tespit edilmiştir. Yaş grupları arasında dışsal dini yönelim açısından bir farklılaşma söz konusu değilken içsel dini yönelim açısından 27-30 yaş aralığındakilerin hem 24-26 hem de 21-23 yaş aralığındakilerden anlamlı şekilde farklılaştıkları ve bu iki gruptan daha fazla içsel dini yönelim yaşadıkları görülmektedir. Bu sonuç yaşı getirmiş olduğu olgunluğun bireylerin daha çok dine yöneldiklerinin göstergesi sayılabilir.

Katılımcıların narsisizm toplam puanları ve narsisizm alt boyutlarına ait puanlarında anlamlı bir farklılaşma mevcuttur. Tablo 3.11’de görüldüğü üzere, 27-30 yaş grubunda olanların narsisizm toplam puanları, 21-23 ve 24-26 yaş gruplarına göre daha yüksek bulunmuştur.

Yaş grupları arasında narsisizmin otorite, teşhircilik ve hak iddia etme alt boyutlarında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. 21-23 yaş grubunun 27-30 yaş grubuna göre daha otoriter; 21-23 ve 24-26 yaş grubunun 27-30 yaş grubuna göre daha teşhirci ve hak iddia eden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kendine yeterlilik, üstünlük ve sömürücülük boyutlarında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p > 0,05$). Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, “Katılımcıların yaş değişkenlerine göre narsisizm eğilimleri ve dindarlık eğilimleri farklılaşmaktadır. 27-30 yaş grubunda olan bireyler, narsisizm

alt boyutlarında daha az narsist görüntü sergileyeceklerdir.” şeklinde geliştirilen hipotez otorite, teşhircilik ve hak iddia etme için desteklenirken; kendine yeterlilik, üstünlük ve sömürücülük boyutları için reddedilmiştir.

Kayıklık'ın (2000, s. xi) geniş bir yaş grubu üzerinde yaptığı çalışmasında dinsel eğilimle yaş arasında negatif bir ilişki tespit etmekle birlikte bu ilişki anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($r=-.028$, $p>.05$). 18-23, 24-28 ve 46-50 yaş grupları örnekleme bulunan diğer yaş gruplarından daha içedönük dinsel yaşayış biçimini benimsemektedirler. Bilge'nin (2013, s. 77), liseli gençlere yönelik yapmış olduğu çalışmasında iç güdümlü veya dış güdümlü dindarlık ile yaş arasında bir ilişki görülmemiştir. Ancak bunun nedeninin örneklemin yaş aralığının birbirine çok yakın olması olabilir diye açıklamıştır.

Güngör, Ekşi ve Arıcak'ın (2011, s. 1278) “*Genç Yetişkinlerde Değer Tercihlerinin Narsistik Kişilik Özellikleri Yordaması*” adlı makalede yaş ile (narsisizm) hak iddia etme arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

“*Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Narsistik Kişilik Özelliklerinin İncelenmesi*” adlı çalışmada öğrencilerin yaş değişkenine göre narsisizm üstünlük, teşhircilik, otorite, sömürücülük, kendine yeterlilik alt boyutlarında anlamlı farklılık görülmemiştir. Ancak yaş ile hak iddia etme alt boyutu arasında anlamlı farklılık görülmüştür. 28 yaş ve üzeri olanların hak iddia etme eğiliminin 18-22 yaş arası olanların hak iddia etme eğiliminden yüksek olduğu sonucu tespit edilmiştir (Bayrak, Gacar, Nacar, & Aytaç, 2015, s. 256).

3.2.3. Öğrenim Durumu Değişkenlerine Göre Narsisizm Ve Dindarlık Düzeyleri

Tablo 3.12.Öğrenim durumuna göre narsisizm ve dindarlık puanlarının istatistiksel analizi

Boyut	(I)Öğrenim Durumu	(J) Öğrenim Durumu	Ortalama Farkı (I-J)	Ss	p
İçsel Dini Yönelim	İlkokul	Ortaokul	,47882	,30710	,489
		Lise	,51982	,27263	,306
		Üniversite	,49815	,25251	,276
	Ortaokul	İlkokul	-,47882	,30710	,489
		Lise	,04100	,22177	,998
		Üniversite	,01933	,19650	1,000
	Lise	İlkokul	-,51982	,27263	,306
		Ortaokul	-,04100	,22177	,998
		Üniversite	-,02167	,13650	,999
	Üniversite	İlkokul	-,49815	,25251	,276
		Ortaokul	-,01933	,19650	1,000
		Lise	,02167	,13650	,999
Dışsal Dini Yönelim	İlkokul	Ortaokul	,35707	,24050	,532
		Lise	,57190	,21351	,069
		Üniversite	,37302	,19775	,316
	Ortaokul	İlkokul	-,35707	,24050	,532
		Lise	,21483	,17368	,676
		Üniversite	,01595	,15389	1,000
	Lise	İlkokul	-,57190	,21351	,069
		Ortaokul	-,21483	,17368	,676
		Üniversite	-,19888	,10690	,328
	Üniversite	İlkokul	-,37302	,19775	,316
		Ortaokul	-,01595	,15389	1,000
		Lise	,19888	,10690	,328
Narsisizm Toplam	İlkokul	Ortaokul	-,03070	,08752	,989
		Lise	-,09185	,07770	,706
		Üniversite	-,05018	,07197	,922
	Ortaokul	İlkokul	,03070	,08752	,989
		Lise	-,06115	,06320	,817
		Üniversite	-,01948	,05600	,989
	Lise	İlkokul	,09185	,07770	,706
		Ortaokul	,06115	,06320	,817
		Üniversite	,04167	,03890	,766
	Üniversite	İlkokul	,05018	,07197	,922
		Ortaokul	,01948	,05600	,989
		Lise	-,04167	,03890	,766
Narsisizm Otorite	İlkokul	Ortaokul	,05502	,15115	,988
		Lise	-,02626	,13419	,998
		Üniversite	-,07139	,12428	,954
	Ortaokul	İlkokul	-,05502	,15115	,988
		Lise	-,08129	,10915	,907
		Üniversite	-,12641	,09671	,636
	Lise	İlkokul	,02626	,13419	,998
		Ortaokul	,08129	,10915	,907
		Üniversite	-,04513	,06718	,929
	Üniversite	İlkokul	,07139	,12428	,954
		Ortaokul	,12641	,09671	,636
		Lise	,04513	,06718	,929
Narsisizm	İlkokul	Ortaokul	-,15789	,12255	,646

Kendine Yeterlilik		Lise	-,09630	,10880	,853
		Üniversite	-,06851	,10076	,927
		İlkokul	,15789	,12255	,646
	Ortaokul	Lise	,06160	,08850	,922
		Üniversite	,08939	,07841	,729
		İlkokul	,09630	,10880	,853
	Lise	Ortaokul	-,06160	,08850	,922
		Üniversite	,02779	,05447	,967
	Üniversite	İlkokul	,06851	,10076	,927
		Ortaokul	-,08939	,07841	,729
		Lise	-,02779	,05447	,967
Narsisizm Üstünlük	İlkokul	Ortaokul	,06619	,13295	,969
		Lise	-,06364	,11803	,962
		Üniversite	-,05689	,10932	,965
	Ortaokul	İlkokul	-,06619	,13295	,969
		Lise	-,12982	,09601	,609
		Üniversite	-,12308	,08507	,554
	Lise	İlkokul	,06364	,11803	,962
		Ortaokul	,12982	,09601	,609
		Üniversite	,00675	,05909	1,000
	Üniversite	İlkokul	,05689	,10932	,965
		Ortaokul	,12308	,08507	,554
		Lise	-,00675	,05909	1,000
Narsisizm Teşhircilik	İlkokul	Ortaokul	,00478	,13795	1,000
		Lise	-,10808	,12247	,854
		Üniversite	-,04462	,11343	,985
	Ortaokul	İlkokul	-,00478	,13795	1,000
		Lise	-,11287	,09962	,733
		Üniversite	-,04940	,08827	,957
	Lise	İlkokul	,10808	,12247	,854
		Ortaokul	,11287	,09962	,733
		Üniversite	,06346	,06131	,784
	Üniversite	İlkokul	,04462	,11343	,985
		Ortaokul	,04940	,08827	,957
		Lise	-,06346	,06131	,784
Narsisizm Sömürücülük	İlkokul	Ortaokul	-,09729	,11512	,870
		Lise	-,07273	,10220	,917
		Üniversite	,00232	,09466	1,000
	Ortaokul	İlkokul	,09729	,11512	,870
		Lise	,02456	,08313	,993
		Üniversite	,09961	,07366	,609
	Lise	İlkokul	,07273	,10220	,917
		Ortaokul	-,02456	,08313	,993
		Üniversite	,07505	,05117	,543
	Üniversite	İlkokul	-,00232	,09466	1,000
		Ortaokul	-,09961	,07366	,609
		Lise	-,07505	,05117	,543
Narsisizm Hak İddia Etme	İlkokul	Ortaokul	-,02871	,13119	,997
		Lise	-,19596	,11647	,420
		Üniversite	-,06972	,10787	,936
	Ortaokul	İlkokul	,02871	,13119	,997
		Lise	-,16725	,09474	,376
		Üniversite	-,04101	,08394	,971
	Lise	İlkokul	,19596	,11647	,420
		Ortaokul	,16725	,09474	,376
		Üniversite	,12624	,05831	,199
	Üniversite	İlkokul	,06972	,10787	,936
		Ortaokul	,04101	,08394	,971
		Lise	-,12624	,05831	,199

Araştırmanın üçüncü hipotezine göre katılımcıların öğrenim durumu değişkenine göre narsisizm eğilimleri ile dindarlık eğilimleri arasında yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucunda, grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Analiz sonucunda öğrenim durumunun narsisizm ve dindarlık eğilim düzeylerini belirleyen bir etken olmadığı sonucuna varılmıştır.

Yoğurtçu'nun (2009, s. 58) araştırmasında, ilkököl mezunu katılımcıların dindarlık ölçeğinden aldıkları puanın aritmetik ortalamasının 3,5 olduğu, ortaokul, mezunlarının 3,3, lise ve dengi okul mezunlarının aritmetik ortalamalarının ise 3,2 olduğunu sonucuna varılmıştır. Öğrenim durumu değişkenine göre, dindarlıkta farklılaşma olduğu, öğrenim düzeyi arttıkça anlamlı bir şekilde dindarlık düzeyinde düşüş görüldüğü sonucunu elde etmiştir. Taplamacıoğlu'nun (1962, s. 145) yaptığı araştırmada ise, öğrenim düzeyinin yükselmesi ile dindarlık düzeyinin azalması sonucu elde edilmiştir.

Hamedoğlu'nun (2009, s. 104) özel ve devlet liselerinde görev yapan yönetici ve öğretmenlere yönelik yapmış olduğu araştırmasında lisansüstü öğrenim değişkeninin, örgütsel narsisizmi artırıcı veya azaltıcı bir etkisi olmadığını tespit edilmiştir.

Twenge ve Campbell, üniversite öğrencilerinin son yıllarda mali durumu iyi olması konusuna çok fazla önem verdiklerini, bu sebeple narsisizmin arttığını ve maddeciliğin birçok açıdan daha fazla önemli bir hale geldiğinin altını çizmiştir (2015, s. 232-233). Araştırmamızda, *“Katılımcıların öğrenim düzeyleri (üniversite, lise, ortaokul, ilkököl) değişkenlerine göre narsisizm eğilimleri ve dindarlık eğilimleri farklılaşmaktadır. Üniversite düzeyindeki bireylerin narsisizm eğilimleri daha yüksektir.”* şeklindeki hipotez aynı düşünceden yola çıkarak geliştirilmiş ancak elde edilen bulgulara göre desteklenmemiştir.

3.2.4. Medeni Durum Değişkenlerine Göre Narsisizm Ve Dindarlık Düzeyleri

Tablo 3.13. Medeni duruma göre narsisizm ve dindarlık puanlarının istatistiksel analizi

Boyut	Medeni Durum	n	Ortalama	Standart Sapma	p
İçsel Dini Yönelim	Bekar	127	3,3641	,72932	,000*
	Evli	111	3,9196	,80398	
Dışsal Dini Yönelim	Bekar	127	3,4911	,62422	,380
	Evli	111	3,5644	,66133	
Narsisizm Toplam	Bekar	127	,4088	,21770	,002
	Evli	111	,3185	,23630	
Narsisizm Otorite	Bekar	127	,4213	,41031	,026*
	Evli	111	,3063	,37641	
Narsisizm Kendine Yeterlilik	Bekar	127	,4409	,33828	,237
	Evli	111	,3889	,33810	
Narsisizm Üstünlük	Bekar	127	,3976	,35327	,021*
	Evli	111	,2928	,34024	
Narsisizm Teşhircilik	Bekar	127	,4003	,35651	,034*
	Evli	111	,3003	,36502	
Narsisizm Sömürücülük	Bekar	127	,4304	,30892	,369
	Evli	111	,3949	,29893	
Narsisizm Hak İddia Etme	Bekar	127	,3465	,37007	,000*
	Evli	111	,1802	,29995	

Bağımsız Gruplar T-Testi

*. Anlamlılık düzeyi: $p < 0,05$.

Katılımcıların medeni durum değişkenlerine göre narsisizm düzeyleri ile dindarlık düzeyleri bağımsız örneklem t-testi ile analiz edilmiştir. Yapılan teste göre içsel dini yönelim boyutunda bekârlar ve evliler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p=0,000 < 0,05$). Tablo 3.13'te görüldüğü üzere, bekârların içsel dini yönelim puan ortalamaları ($x=3,3641$), evlilerin içsel dini puan ortalamalarından ($x=3,9196$) daha düşüktür. Bu sonuca göre evlilik hayatının kişiler üzerinde olumlu yönde etkisi olduğu savunulabilir. Dışsal dini yönelim boyutunda ise katılımcıların medeni durumlarına göre herhangi bir farklılaşma mevcut değildir.

Katılımcıların narsisizm toplam puanları medeni durumlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0,000<0,05$). Bulgulara göre bekârların narsisizm toplam puanları ($x=4088$), evlilerin narsisizm toplam puanlarına ($x=3185$) göre daha yüksektir.

Katılımcıların medeni durumlarına göre narsisizm kendine yeterlilik ve sömürücülük alt boyutlarında herhangi bir farklılaşma mevcut değilken ($P>0,05$), otorite, üstünlük, teşhircilik ve hak iddia etme alt boyutlarında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Bekâr katılımcıların otorite alt boyutu puan ortalamaları ($x=,4409$), evlilerin puan ortalamalarından ($x=,3063$) daha yüksek bulunmuştur. Bekârların üstünlük alt boyutu puan ortalamaları ($x=,3976$), evlilerin puan ortalamalarından ($x=,2928$) daha yüksek bulunmuştur. Bekârların teşhircilik alt boyutu puan ortalamaları ($x=,4003$), evlilerin puan ortalamalarından ($x=,3003$) daha yüksek bulunmuştur. Bekârların hak iddia etme alt boyutu puan ortalamaları ($x=,3465$), evlilerin puan ortalamalarından ($x=,1802$) oldukça anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. Bulgulara göre “*Bekâr olanlar narsisizm alt boyutlarında daha narsist görüntü sergileyeceklerdir.*” şeklinde geliştirilen hipotez otorite, üstünlük, teşhircilik ve hak iddia etme boyutları için desteklenirken, kendine yeterlilik ve sömürücülük boyutları için reddedilmiştir.

3.2.5. Sosyo-Ekonomik Durum Değişkenlerine Göre Narsisizm ve Dindarlık Düzeyleri

Tablo 3.14. Sosyo-ekonomik duruma göre narsisizm ve dindarlık puanlarının istatistiksel analizi

Boyut	(I)Sosyo-ekonomi	(J)Sosyo-ekonomi	Ortalama Farkı(I-J)	SS	p
İçsel Dini Yönelim	Düşük	Orta	-,18962	,73935	,513
		Yüksek	,16635	,78180	,724
	Orta	Düşük	,18962	,96992	,513
		Yüksek	,35597	,81235	,068
	Yüksek	Düşük	-,16635	,75253	,724
		Orta	-,35597	,59237	,068
Dışsal Dini Yönelim	Düşük	Orta	,01926	,78829	,989
		Yüksek	,15948	,64147	,627
	Orta	Düşük	-,01926	,41308	,989
		Yüksek	,14022	,39658	,516
	Yüksek	Düşük	-,15948	,38497	,627
		Orta	-,14022	,39821	,516

Narsisizm Toplam	Düşük	Orta	,02888	,04614	,822
		Yüksek	-,10565	,05828	,196
	Orta	Düşük	-,02888	,04614	,822
		Yüksek	-,13453*	,04301	,008
	Yüksek	Düşük	,10565	,05828	,196
		Orta	,13453*	,04301	,008
Narsisizm Otorite	Düşük	Orta	-,03168	,34694	,926
		Yüksek	-,16342	,31993	,279
	Orta	Düşük	,03168	,32210	,926
		Yüksek	-,13174	,32284	,218
	Yüksek	Düşük	,16342	,29197	,279
		Orta	,13174	,34656	,218
Narsisizm Kendine Yeterlilik	Düşük	Orta	,01648	,38188	,969
		Yüksek	-,04798	,35047	,847
	Orta	Düşük	-,01648	,39633	,969
		Yüksek	-,06446	,34455	,576
	Yüksek	Düşük	,04798	,36956	,847
		Orta	,06446	,36320	,576
Narsisizm Üstünlük	Düşük	Orta	-,07237	,30550	,590
		Yüksek	-,23810*	,30454	,029
	Orta	Düşük	,07237	,29976	,590
		Yüksek	-,16573*	,30418	,043
	Yüksek	Düşük	,23810*	,38145	,029
		Orta	,16573*	,32451	,043
Narsisizm Teşhircilik	Düşük	Orta	,08996	,41969	,460
		Yüksek	-,15675	,34853	,229
	Orta	Düşük	-,08996	,73935	,460
		Yüksek	-,24670*	,78180	,001
	Yüksek	Düşük	,15675	,96992	,229
		Orta	,24670*	,81235	,001
Narsisizm Sömürücülük	Düşük	Orta	,06786	,75253	,548
		Yüksek	-,00036	,59237	1.000
	Orta	Düşük	-,06786	,78829	,548
		Yüksek	-,06822	,64147	,497
	Yüksek	Düşük	,00036	,41308	1.000
		Orta	,06822	,39658	,497
Narsisizm Hak İddia Etme	Düşük	Orta	,11985	,38497	,236
		Yüksek	-,00649	,39821	,997
	Orta	Düşük	-,11985	,34694	,236
		Yüksek	-,12635	,31993	,158
	Yüksek	Düşük	,00649	,32210	,997
		Orta	,12635	,32284	,158

*. Anlamlılık düzeyi: $p < 0,05$.

Katılımcıların algıladıkları sosyo-ekonomik durum değişkenlerine göre narsisizm düzeyleri ile dindarlık düzeyleri tek yönlü varyans analizi (Anova) ile test edilmiştir. Yapılan teste göre içsel dini yönelim ve dışsal dini yönelim boyutları puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p > 0,05$). Bu bulgulara göre, “*Sosyo-ekonomik*

değişkenlere göre bireylerin narsisizm eğilimleri ve dindarlık eğilimleri farklılaşmaktadır.” şeklinde geliştirilen hipotez dindarlık eğilimleri için desteklenmemiştir.

Katılımcıların narsisizm toplam puanları sosyo-ekonomik durum değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermemekle birlikte sosyo-ekonomik durumu yüksek olanların ortalama farkı sosyo-ekonomik durumu düşük olanlara göre daha yüksektir.

Katılımcıların algıladıkları sosyo-ekonomik durum değişkenlerine göre narsisizm alt boyutlarına baktığımızda ise şu sonuçları görüyoruz: Üstünlük puanları algılanan sosyo-ekonomik düzeye göre anlamlı farklılık göstermektedir. Bulgulara göre, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olanlar, sosyo-ekonomik düzeyi orta ve düşük olanlara göre daha üstünlük eğilimi göstermektedirler.

Katılımcıların teşhircilik puanları algılanan sosyo-ekonomik düzeye göre anlamlı farklılık göstermektedir. Bulgulara göre, sosyo-ekonomik seviyesi yüksek olanların teşhircilik puanları, sosyo-ekonomik seviyesi orta olanlara göre daha yüksektir.

Katılımcıların narsisizm otorite, kendine yeterlilik, sömürücülük ve hak iddia etme puanları algılanan sosyo-ekonomik durum değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Bu bulgulara göre, *“Düşük gelir grubunda olanlar narsisizm alt boyutlarında daha az narsist görüntü sergileyeceklerdir.”* şeklindeki hipotez üstünlük ve teşhircilik alt boyutlarında desteklenmiş, otorite, kendine yeterlilik, sömürücülük ve hak iddia etme boyutlarında ise reddedilmiştir.

Sosyo-ekonomik durumun bireylerin narsisizm ve dindarlık düzeylerine etkisi ile ilgili yapılmış olan bazı çalışmalar incelendiğinde farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmüştür. Köktaş'ın (1993, s. 79) araştırma sonuçlarına göre, gelir düzeyi fazla olan üniversite öğrencilerinin, gelir düzeyi düşük olan öğrencilere göre dindarlık düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür. Bilge'nin (2013, s. 79), lise düzeyinde bulunan gençlere yönelik yapmış olduğu çalışmasında iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık ile sosyo-ekonomik düzey arasında anlamlı bir ilişki tespit etmemiştir.

Kiraz'a (2011, s. 95), ait çalışmada ailenin sosyo-ekonomik durumu ile narsisizmin alt boyutları otorite, kendine yeterlilik, üstünlük, teşhircilik, , sömürücülük, hak iddia etme

puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit etmemiştir. Koşan'ın (2015, s. 68) üniversite öğrencilerine yönelik yapmış olduğu araştırmasında ise üstünlük, otorite ve sömürücülük alt boyutları ile sosyo-ekonomik durum arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

3.3. Narsisizm ile Dindarlık Arasındaki İlişki

Tablo 3.15. Dindarlık boyutları ile narsisizm boyutları arasındaki korelasyon

Boyutlar		içsel dini yönelim	dışsal dini yönelim	narsisizm toplam	otorite	kendine yeterlilik	üstünlük	teşhircilik	sömürücülük	hak iddia etme
içsel dini yönelim	r	1								
	p									
dışsal dini yönelim	r	,479**	1							
	p	,000								
narsisizm toplam	r	-,342**	-,047							
	p	,000	,474							
otorite	r	-,273**	-,080	,691**	1					
	p	,000	,216	,000						
kendine yeterlilik	r	-,236**	,017	,632**	,340**	1				
	p	,000	,792	,000	,000					
üstünlük	r	-,200**	-,003	,755**	,473**	,313**	1			
	p	,002	,965	,000	,000	,000				
teşhircilik	r	-,265**	-,026	,748**	,403**	,307**	,559*	1		
	p	,000	,687	,000	,000	,000	,000			
sömürücülük	r	-,153*	-,007	,602**	,306**	,253**	,327**	,308**	1	
	p	,018	,914	,000	,000	,000	,000	,000		
hak iddia etme	r	-,246**	-,132*	,489**	,273**	,251**	,188**	,248**	206**	1
	p	,000	,042	,000	,000	,000	,004	,000	,001	
Anlamlılık düzeyi *p<0,05, **p<0,01										

Tablo 3.15'te dindarlık boyutları ile narsisizm toplam ve narsisizm boyutları arasındaki korelasyon katsayıları incelendiğinde içsel dini yönelim boyutunun;

.narsisizm toplam ile $r = -,342$ negatif ($p = 0,000 < 0,05$)

.otorite boyutu ile $r = -,273$ negatif ($p = 0,000 < 0,05$)

. kendine yeterlilik boyutu ile $r = -,236$ negatif ($p = 0,000 < 0,05$)

. üstünlük boyutu ile $r=-,200$ negatif ($p=0,002<0.05$)

. teşhircilik boyutu ile $r=-,265$ negatif ($p=0,000<0.05$)

. sömürücülük boyutu ile $r=-,153$ negatif ($p=0,000<0.05$)

. hak iddia etme boyutu ile $r=-,246$ negatif ($p=0,000<0.05$) yönlü ve anlamlı ilişkisi bulunmuştur. İçsel dini yönelim boyutunun en fazla ilişkili olduğu yani dini içsel yönde yaşamanın artmasıyla en fazla azalma gösteren boyutların sırasıyla otorite, teşhircilik, hak iddia etme, kendine yeterlilik, üstünlük ve sömürücülük olduğu görülmektedir. Bu durum araştırmanın, “*Genç yetişkinlerdeki narsisizm eğilimleri ile dindarlık eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır, dindarlık eğilimlerinin artması narsisizm eğilimlerini azaltmaktadır*” şeklindeki ana hipotezimizin doğrulandığını göstermektedir. Allport ve Ross’a göre içsel dini yönelime sahip bireyler dini inançlarına tamamen bağlı kalırlar ve dinin etkisini yaşamlarının her anında hissederler. Bu tür bir dini yönelime sahip olan bireyler için din yaşama anlam katan değerler sistemidir ve kişi günlük yaşamını dinine göre sürdürme eğilimindedir. (akt., Cirhinlioğlu, 2010, s. 1370). Allport ve Ross’a ait dini yönelim ölçeği ve Spilka’ya ait adanmış din ölçeği hayatı yaşamada inancı bir merkez olarak görmenin başlıca ölçümleridir (Batson, Schoenrade, & Ventis, 2017, s. 198). Dini içselleştirmiş olarak yaşayan kişiler üzerinde narsisizm gibi olumsuz davranışların köreldiği elde edilen sonuca göre kanıtlanmış varsayılabilir. Nitekim Özel’e göre bir dini veya inancı kabul etmekte narsisizmi engelleyen yollardan birisi olarak kabul edilmektedir (Özel, 2014, s. 315).

Araştırmaya katılanların dışsal dini yönelim düzeyleri ile narsisizm toplam ve narsisizm alt boyutları arasındaki ilişkiye bakıldığında hak iddia etme boyutu dışında değişkenler arasında anlamlı farklılığın meydana gelmediği tespit edilmiştir. Tablo 3.15’e göre dışsal dini yönelim boyutunun hak iddia etme boyutu ile $r=-,132$ negatif yönlü anlamlı bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Dışsal dini yönelim boyutunun narsisizm toplam $r=-,047$ narsisizm alt boyutları olan otorite $r=-,080$, teşhircilik $-,026$, üstünlük $r=-,003$ ve sömürücülük $r=-,007$ ile ters yönlü kendine yeterlilik $r=,017$ ile doğrusal yönlü bir ilişki tespit edilmiş olup ancak bu ilişkinin anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür. Araştırmada dışsal dini yönelim düzeyi ile narsisizm düzeyi arasında doğrusal bir ilişki beklenmekteyken yapılan korelasyon sonucu elde edilen bulgular bunu

desteklememektedir. Alan yazın incelendiğinde yapılan araştırmalarda genellikle “narsisizm ile dindarlık düzeyi arasında negatif yönlü ilişki” söz konusu olduğuna dair bulgular ağırlıklı olarak bulunmasına rağmen farklı sonuçlar ile de karşılaşılmıştır.

Kartopu 2013 yılında üniversite öğrencileri üzerinde yapmış olduğu araştırmasında öznel dindarlık algısı ile narsisizm arasında anlamlı bir farklılaşma tespit etmiş, kendini dindar olarak görenlerin en düşük narsisizm puan ortalamasına sahip olduklarını belirtmiştir. Ayrıca Orhan (2014, s. 91) ve Ashmawy (2016, s. 69) yapmış oldukları çalışmalarda narsisizm algıları ile dindarlık algıları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Güven (2019, s. 215) yapmış olduğu çalışmada dindarlık ve içsel dini motivasyonun narsisizm üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Kocagöz Uzun (2019, s. 135) yapmış olduğu çalışmada dindarlık düzeyinin, narsisizm toplam düzeyini azalttığını tespit etmiştir.

Altun (2015, s. 95) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada narsisizm düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı farklılaşma olmadığını tespit etmiştir. Özel (2014, s. 325) ilahiyat fakültesinde okuyan öğrencilere yönelik yaptığı araştırmasında din eğitimi almış olanların almayanlara göre narsisizm düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını tespit etmiştir. Gürsu ve Apaydın (2016, s. 551) üniversitede görev yapan öğretim üyelerine yönelik yapmış oldukları çalışmada İslami eğilim ile narsisizm arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Ulusal (2019, s. 81) çalışmasında ergenlerin dindarlık düzeyleri ile narsisizm düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını tespit etmiştir.

Watson ve diğerleri (1984, s. 259) 1984 yılında yapmış oldukları çalışmada narsisizm ve içsel dini yönelim arasında anlamlı negatif bir ilişki tespit ederken dışsal dini yönelim ile anlamlı bir ilişki tespit etmemiştir. Zondag ve Uden’in (2010, s. 69) bireyci toplumların kişilik özelliklerine dair yaptıkları araştırmaya göre gizli narsisizm ile dindarlık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ghorbani ve diğerleri’nin (2004, s. 111) İranlı ve Amerikalı üniversite öğrencilerine yönelik araştırmasında narsisizm ile toplumsal değerler, dini ilgi ve kimlik arasında negatif bir korelasyon tespit edilmiştir.

3.3.1. İçsel Dini Yönelim ile Narsisizm Arasındaki İlişki

İçsel dini yönelim ile narsisizm toplam arasındaki sebep sonuç ilişkisinin ortaya koyulabilmesi için basit regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizine narsisizm toplam bağımlı değişken, içsel dini yönelim boyutu ise bağımsız değişken olarak tanımlanmıştır.

Tablo 3.16’da görüldüğü üzere, narsisizm toplam düzeyindeki değişim % 11.7 oranında içsel dini yönelim tarafından açıklanmaktadır ($r^2=0,117$). İçsel dini yönelim narsisizm toplamdaki varyansın anlamlı olduğu görülmektedir. ($\beta = -0,097$). Bulgulara göre içsel dini yönelim, narsisizm toplam düzeyini azaltmaktadır.

Tablo 3.16. İçsel dini yönelim için narsisizm toplam regresyon analizi

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	β	t	p	F	r^2
Narsisizm Toplam	İçsel dini yönelim	-,097	-5,588	,000	31,227	,117

3.3.2. İçsel Dini Yönelim ile Otorite Arasındaki İlişki

Dindarlık ile narsisizm alt boyutu olan otorite arasındaki sebep sonuç ilişkisinin ortaya koyulabilmesi için basit regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizine narsisizm otorite boyutu bağımlı değişken, içsel dini yönelim boyutu ise bağımsız değişken olarak tanımlanmıştır.

Tablo 3.17. İçsel dini yönelim için otorite regresyon analizi

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	β	t	p	F	r^2
Otorite	İçsel dini yönelim	-,134	-4,354	,000	18,961	,074

Yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı bulgulara ulaşılmıştır. ($F=18,961$; $p=0,000<0.05$). Tablo 3.17'ye göre içsel dini yönelimin otorite boyutundaki varyansı % 7,4 oranında açıkladığını göstermektedir ($r^2 = ,074$). İçsel dini yönelim narsisizm otorite boyutundaki varyansı anlamlı olarak açıklamaktadır ($\beta=-,134$) . Buna göre içsel dini yönelimin arttıkça narsisizm otorite boyutu azalmaktadır. Araştırmanın bu sonucuna göre *“İçsel dini yönelim ile narsisizmin otorite boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir etki vardır. İçsel dini yönelimi yüksek olanların otorite boyutundan düşük puan almaları beklenmektedir.”* şeklinde geliştirilen hipotez desteklenmektedir. Bu sonuç dine yönelme arttıkça narsist bir tutum olan otoriterliğin azaldığını ortaya koymaktadır.

Alan yazında narsisizmin boyutları ile dindarlığın boyutları arasında yok denecek kadar az karşılaştırmalı çalışma yapılmıştır. Bu nedenle analiz sonuçlarımızın birkaç çalışma ile karşılaştırma imkânı bulunmaktadır.

Altun (2015, s. 100) yapmış olduğu araştırmada öğrencilerin dindarlık eğilimleri ile narsisizmin otorite boyutu arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Kocagöz Uzun (s. 138) 2019 yılında yapmış olduğu araştırmada dindarlık ile otorite arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Ashmawy (2016, s. 73), yaptığı çalışmada öğrencilerin narsisizmin otorite boyutu ile dindarlık eğilimleri arasında ilişkinin olduğunu fakat bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını tespit etmiştir.

3.3.3. İçsel Dini Yönelim ile Kendine Yeterlilik Arasındaki İlişki

Dindarlık ile kendine yeterlilik arasındaki neden sonuç ilişkisinin ortaya koyulabilmesi için basit regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizine kendine yeterlilik boyutu bağımlı değişken, içsel dini yönelim boyutu ise bağımsız değişken olarak tanımlanmıştır.

Tablo 3.18. İçsel dini yönelim için kendine yeterlilik regresyon analizi

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	β	t	p	F	r^2
kendine yeterlilik	içsel dini yönelim	-,091	-3,450	,001	11,904	,048

İçsel dini yönelim ile kendine yeterlilik arasındaki neden sonuç ilişkisini belirlemek üzere yapılan regresyon analizinde anlamlı bulgulara ulaşılmıştır ($F=11,904$; $p=0,001<0,050$). Tablo 3.18'e göre içsel dini yönelimin kendine yeterlilik boyutundaki varyansı % 4,8 oranında açıkladığını göstermektedir ($r^2 = ,048$). İçsel dini yönelim narsisizm kendine yeterlilik boyutundaki varyansı anlamlı olarak açıklamaktadır ($\beta=-,091$) . Buna göre içsel dini yönelimin arttıkça narsisizm kendine yeterlilik boyutu azalmaktadır. Araştırmanın bu sonucuna göre *“İçsel dini yönelim ile narsisizmin kendine yeterlilik boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir etki vardır. İçsel dini yönelimi yüksek olanların kendine yeterlilik boyutundan düşük puan almaları beklenmektedir.”* şeklinde geliştirilen hipotez desteklenmektedir. Bu sonuç kendini dindar olarak gören kişilerde narsist bir tutum olan kendine yeterlilik düzeyinin anlamlı bir şekilde azaldığını göstermektedir.

Fromm'a göre Allah'ın varlığını kabul etmek hiç kimsenin Allah olamayacağını, her şeyi bilemeyeceğini kabul etmek demektir; böylece insanın yaratılan bir kul olduğu hatırlatılmakta ve insanın narsisizmine kapılarak kendini yüceltmesine bir sınır getirilmektedir (Fromm, 1990, s. 83). Allah, Kur'an'da, *“Hayır! Gerçek şu ki insan, kendi kendini yeterli görerek çizgiyi aşar. (Alak Suresi, 6-7)”* buyurmakta ve kendini yeterli bulmasının insanı azgınlığa sürüklediğini bildirmektedir.

Hökelekli, imanın bağımsızlıktan vazgeçmek olduğunu belirtmektedir. İnsanın kendiliğinden elde ettiği bilinç, bağımsızlığa duyduğu güçlü eğilimi, kendini kendisinin efendisi olmaya itebilmektedir. Ayrıca kendini beğenme, kendi kendini yeterli görme, kendi gücüne sınırsız güvenme eğilimleri ile dindarlık arasında olumsuz bir ilişkinin olduğunu belirtmektedir (Hökelekli, 2016, s. 171).

Altun (2015, s. 103) ve Kocagöz Uzun (2019, s. 140) yapmış olduğu araştırmalarında öğrencilerin dindarlık eğilimleri ile narsisizmin kendine yeterlilik boyutu arasında anlamlı bir ilişki tespit etmemiştir. Ayrıca ve Ashmawy (2016, s. 75), narsisizmin kendine yeterlilik boyutu ile dindarlığın algı boyutu arasında anlamlı bir ilişki tespit etmemiştir.

Yukarıda yer alan regresyon sonuçlarında, içsel dini yönelim narsisizm kendine yeterlilik boyutunu anlamlı düzeyde yordamış ve negatif bir ilişki üretmiştir.

Araştırmada dindarlığın bireylerdeki kendine yeterlilik davranışlarında azaltıcı bir etkisinin olabileceği hipotezi araştırma bulguları sonucunda desteklenmiştir.

3.3.4. İçsel Dini Yönelim ile Üstünlük Arasındaki İlişki

Dindarlık ile narsisizm alt boyutu olan üstünlük arasındaki neden sonuç ilişkisinin ortaya koyulabilmesi için basit regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizine narsisizm üstünlük boyutu bağımlı değişken, içsel dini yönelim boyutu ise bağımsız değişken olarak tanımlanmıştır.

Tablo 3.19. İçsel dini yönelim için üstünlük regresyon analizi

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	β	t	p	F	r^2
üstünlük	içsel dini yönelim	-,086	-3,132	,002	9,809	,040

Dindarlık ile üstünlük arasındaki neden sonuç ilişkisini belirlemek üzere yapılan regresyon analizinde anlamlı bulgulara ulaşılmıştır ($F=9,809$; $p=0,002<0,050$). Tablo 3.19'a göre içsel dini yönelimin üstünlük boyutundaki varyansı % 4 oranında açıkladığını göstermektedir ($r^2 = ,040$). İçsel dini yönelimde üstünlük boyutundaki varyansı anlamlı olarak açıklamaktadır ($\beta=-,086$). Araştırmanın bu sonucuna göre “İçsel dini yönelim ile narsisizmin üstünlük boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir etki vardır. İçsel dini yönelimi yüksek olanların üstünlük boyutundan düşük puan almaları beklenmektedir” şeklinde geliştirilen hipotezin desteklendiği görülmektedir. Buna göre içsel dini yönelim arttıkça narsisizm üstünlük boyutu azalmaktadır.

Narsisizm en temel özelliklerinden biriside *üstünlük* olarak karşımıza çıkmaktadır. Narsist kişiler kendilerini oldukça fazla önemserler ve kendi hayallerinde kendilerinden daha iyisi olmadığına inanmaktadırlar. Ayrıca kendilerini toplumsal statü, güzel görünüm, zekâ ve yaratıcılıkla başkalarından her zaman daha üstün olarak görmektedirler (Twenge & Campbell, 2015, s. 43-44). Kur'an, insanın kendini üstün görmesini, kibirlenmesini ve başka insanları küçümsemesini hoş görmeyerek bu davranışlardan uzaklaştırmaktadır. Kur'an narsistik düşüncelerle başa çıkmada insanoğlu için başa çıkma yollarından bahsetmektedir. İnsanın kendini diğer insanlardan

üstün görmesinin doğru bir davranış olmadığını göstermek için kendi yaratılışını düşünmesine davet etmektir. Kur'ân, ilk insanın topraktan (Mü'minûn, 23/12; Rahmân, 55/14; Rûm, 30/20.), insanoğlunun ise, bir damla sudan yaratıldığını belirterek insanları neden ve nasıl yaratıldıklarını (Furkân, 25/54; Mü'minûn, 23/12-16; Hacc, 22/5) düşünmeye yöneltir. Din, insanların kendini üstün görmesine yönelik davranışlarını azaltan etkiye sahiptir.

Altun (2015, s. 98) ve Kocagöz Uzun (2019, s. 155) yapmış olduğu araştırmalarında öğrencilerin dindarlık eğilimleri ile narsisizmin üstünlük boyutu arasında ters yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit etmişlerdir. Ayrıca ve Ashmawy (2016, s. 72), narsisizmin üstünlük boyutu ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olmadığını bulmuştur. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında dindarlık eğilimlerinin üstünlük boyutunda da negatif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

3.3.5. İçsel Dini Yönelim ile Teşhircilik Arasındaki İlişki

Dindarlık ile narsisizm alt boyutu olan teşhircilik arasındaki neden sonuç ilişkisinin ortaya koyulabilmesi için basit regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizine narsisizm teşhircilik boyutu bağımlı değişken, içsel dini yönelim boyutu bağımsız değişken olarak tanımlanmıştır.

Tablo 3.20. İçsel dini yönelim için teşhircilik regresyon analizi

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	β	t	p	F	r^2
teşhircilik	İçsel dini yönelim	-,119	-4,226	,000	17,862	,070

Dindarlık ile teşhircilik arasındaki neden sonuç ilişkisini belirlemek üzere yapılan regresyon analizinde anlamlı bulgulara ulaşılmıştır ($F=17,862$; $p=0,000<0,050$). Tablo 3.20'ye göre içsel dini yönelimin teşhircilik boyutundaki varyansı % 7 oranında açıkladığını göstermektedir ($r^2 = ,070$). İçsel dini yönelim narsisizm teşhircilik boyutundaki varyansı anlamlı olarak açıklamaktadır ($\beta=-,119$). Buna göre içsel dini yönelimin arttıkça narsisizm teşhircilik boyutu azalmaktadır. Araştırmanın bu sonucuna

göre “İçsel dini yönelim ile narsisizmin teşhircilik boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir etki vardır. İçsel dini yönelimi yüksek olanların teşhircilik boyutundan düşük puan almaları beklenmektedir” şeklinde geliştirilen hipotezin desteklendiği görülmektedir.

Altun 2015 (s. 96) ve Kocagöz Uzun 2019 (s. 142) yılında yaptığı araştırmada narsisizmin teşhircilik boyutu ile dindarlık eğilimi arasında ters yönlü ve anlamlı bir ilişkiyi tespit ederken, Ashmawy (2016, s. 71) ise yapmış olduğu araştırmasında öğrencilerin narsisizmin teşhircilik boyutu ile dindarlık eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki tespit etmemiştir.

Mehmedoğlu’nun dindarlık ve kişilik üzerine yaptığı araştırmasında dindarlık düzeyi ve gösteriş ölçeği arasında anlamlı bir sonuç tespit etmiştir. Dindar olmayan grup gösteriş ölçeğinden yüksek puan alırken dindar olan grup ölçekten düşük puan almıştır. Dine ilgisiz olanların “rahatsız edecek kadar dikkat çekici, çok konuşan, dikkat çekmek için aşırı çaba sarf eden, kontrol altına alınmaya müsait kişileri baskı altında tutmaya ve yönetmeye çalışan kişiler olduklarını vurgulamıştır (Mehmedoğlu, 1999, s. 163-164).

Araştırmanın bulgularına baktığımızda içsel anlamda yaşanan dindarlık eğilim düzeyinin, narsisizmin teşhircilik boyutu olan, gösteriş meraklısı, sabırsız, fantezi düşkün bireylerde daha düşük olduğu görülmektedir. Dindarlık düzeyi arttıkça teşhircilik boyutunda azalma olacaktır. Çünkü birey dinin öğretilerini doğru bir şekilde yerine getirdiğinde gösterişten uzak, ölçülü, ortalama bir hayatı yaşamaya yönelebilir. Burada son olarak, dindarlığın narsisizmin teşhircilik boyutunu engelleyen, teşhirciliğin kontrol altına alınmasında etkili olan faktör olduğunu söyleyebiliriz.

3.3.6. İçsel Dini Yönelim ile Sömürücülük Arasındaki İlişki

Dindarlık ile narsisizm alt boyutu olan sömürücülük arasındaki neden sonuç ilişkisinin ortaya koyulabilmesi için basit regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizine narsisizm sömürücülük boyutu bağımlı değişken, içsel dini yönelim boyutu ise bağımsız değişken olarak tanımlanmıştır.

Tablo 3.21. İçsel dini yönelim için sömürücülük regresyon analizi

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	β	t	p	F	r^2
sömürücülük	içsel dini yönelim	-,057	-2,380	,018	5,663	,023

Dindarlık ile sömürücülük arasındaki neden sonuç ilişkisini belirlemek üzere yapılan regresyon analizinde anlamlı bulgulara ulaşılmıştır ($F=5,663$; $p=0,018<0,050$). Tablo 3.21'e göre içsel dini yönelimin sömürücülük boyutundaki varyansı % 2,3 oranında açıkladığını göstermektedir ($r^2 = ,023$). İçsel dini yönelim narsisizm sömürücülük boyutundaki varyansı anlamlı olarak açıklamaktadır ($\beta=-,057$) . Buna göre içsel dini yönelimin arttıkça narsisizm sömürücülük boyutu azalmaktadır. Araştırmanın bu sonucuna göre *“İçsel dini yönelim ile narsisizmin sömürücülük boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir etki vardır. İçsel dini yönelimi yüksek olanların sömürücülük boyutundan düşük puan almaları beklenmektedir”* şeklinde geliştirilen hipotez desteklenmektedir. Dindarlığın narsisizmin sömürücülük boyutunda da azaltıcı etkisi olduğu görülmektedir.

Kocagöz Uzun 2019 (s. 144) yılında yaptığı araştırmada narsisizmin teşhircilik boyutu ile dindarlık eğilimi arasında ters yönlü ve anlamlı bir ilişkiyi tespit ederken, Altun 2015 (s. 105) ve Ashmawy (2016, s. 76) yapmış olduğu araştırmasında teşhircilik boyutu ile dindarlık eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki tespit etmemiştir.

Narsisizmin en belirgin özelliklerinden biriside narsistlerin diğerlerini her anlamda sömürme eğilimleridir. Kendi menfaatleri doğrultusunda diğer insanları ezip geçebilirler. Onların gözünde başkalarının değeri yoktur. Çıkarları söz konusu olduğunda başkalarına zarara uğratmaktan kaçınmaz ve bu durumdan bir üzüntü de duymazlar (Sayar, 2012, s. 222). Oysa ki din kişilerin kendi çıkarları için başkalarını sömürme davranışı kabul etmediği gibi tam aksine insanları, kendi aralarında dostluğa ve kardeşliğe davet eder (Hucurât 49/10; Al-i İmran, 3/103; Bakar, 2/220). İslam dininin sosyal yardımlaşmayı inananlara sürekli tavsiye etmesi, zekât, sadaka, kurban gibi sosyal içerikli ibadetlerle de onları yardımlaşmaya yöneltmesi, insanlarda gözlenen

narsisizmin sömürücülük boyutunun ortadan kaldırılmasına yönelik tavsiyeleridir. Hz. Peygamberin hadisi şeriflerde; Kendin için istediğini kardeşin için de iste!” (Buhari, İman 7; Müslim, İman 71/72) “Veren el alan elden üstündür.” (Müslim, Zekât: 97 buyurması da sömürücülüğün dini açıdan tasvip edilmeyen bir davranış olduğunu dindar kişileri menfaatçi yaklaşımdan uzaklaştırdığını göstermektedir.

Araştırmanın sonucu dindarlığın sömürücülük alt boyutu üzerinde negatif bir etki yaptığını göstermektedir.

3.3.7. İçsel Dini Yönelim ile Hak İddia Etme Arasındaki İlişki

Dindarlık ile narsisizm alt boyutu olan hak iddia etme arasındaki neden sonuç ilişkisinin ortaya koyulabilmesi için basit regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizine narsisizm hak iddia etme boyutu bağımlı değişken, içsel dini yönelim boyutu ise bağımsız değişken olarak tanımlanmıştır.

Tablo 3.22. İçsel dini yönelim için hak iddia etme regresyon analizi

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	β	t	p	F	r^2
hak iddia etme	İçsel dini yönelim	-,106	-3,904	,000	15,240	,061

Dindarlık ile hak iddia etme arasındaki neden sonuç ilişkisini belirlemek üzere yapılan regresyon analizinde anlamlı bulgulara ulaşılmıştır ($F=15,240$; $p=0,000<0,050$). Tablo 3.21’e göre içsel dini yönelimin hak iddia etme boyutundaki varyansı % 6,1 oranında açıkladığını göstermektedir ($r^2 = ,061$). İçsel dini yönelim narsisizm hak iddia etme boyutundaki varyansı anlamlı olarak açıklamaktadır ($\beta=-,106$) . Buna göre içsel dini yönelimin arttıkça narsisizm hak iddia etme boyutu azalmaktadır. Araştırmamızın bu sonucuna göre “İçsel dini yönelim ile narsisizmin hak iddia etme boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir etki vardır. İçsel dini yönelimi yüksek olanların hak iddia etme boyutundan düşük puan almaları beklenmektedir” şeklinde geliştirilmiş olan hipotez desteklenmektedir.

Ashmawy 2016 (s. 74) ve Kocagöz Uzun 2019 (s. 145) yılında yapmış olduğu araştırmalarında; dindarlık eğilimleri ile narsisizmin hak iddia etme boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkiyi tespit etmişlerdir. Altun 2015 (s. 101) yılında yapmış

olduğu araştırmada narsisizmin hak iddia etme boyutu ile dindarlık eğilimleri arasında anlamlı olmayan bir ilişki bulunmuştur.

Narsistler yoksunluk duygusunu denetim altına almanın bir yolu olarak, hak iddia etme duygusu geliştirirler. Kendilerini “çok özel” insanlar olarak görürler ve kendilerinin özel muameleye layık olduklarına inanırlar (Kocakula & Altunoğlu, 2017, s. 59). Başkalarının kendilerine ilgi göstermesini, onları beğenmesini kendilerinde bir hak olarak görürler (Köroğlu & Bayraktar, 2014, s. 101).

Kur'an, insanların kendilerine Allah tarafından verilen nimetlerde büyüklük taslayarak bir hak iddia etmesine ve insanları rahatsız ederek zorbalık yapmasına izin vermez. Kur'an, Firavun ve Nemrut gibi tipolojiler üzerinden kendisinin herkesten üstün olduğuna inanan, her şeyi yapmayı hakkı olduğunu, her şeyin sahibi, hükümdarı olduğunu düşünen narsist yaklaşımın doğru olmadığını ifade eder (Bakara, 2/258; Kasas, 28/38, 39).

Allah, insanları soy, ırk, cinsiyet ve servet açısından değil ancak takva yani kendisinden sakınma derecesine göre değerlendirdiğini ifade eder (Hucurât, 49/13).

İslâm dini her yönüyle, insanın hem bireysel hem de toplumsal hayatına yön vermektedir. Narsist tutum ve davranışlar da dinin yön vermeyi amaçladığı hususlar arasındadır (Özel, 2013, s. 264).

Araştırmadaki bulgulara bakıldığında, bireylerdeki narsisizmin hak iddia etme boyutu ile dindarlığın içsel yönelimi arasında ters yönde ve anlamlı olan bir ilişkinin olduğunu görmekteyiz. Bu sonuca göre, dindarlığın narsisizm hak iddia etme boyutunda da anlamlı bir şekilde azaltıcı etkisi olduğu görülmektedir.

3.3.8. Dışsal Dini Yönelim ile Narsisizm Toplam ve Narsisizm Alt Boyutları Arasındaki İlişki

Dışsal dini yönelim boyutu ile narsisizm toplam ve narsisizm alt boyutları arasındaki neden sonuç ilişkisinin ortaya koyulabilmesi için basit regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizlerinde narsisizm toplam ve narsisizm alt boyutları otorite, kendine yeterlilik, üstünlük, teşhircilik, sömürücülük, hak iddia etme bağımlı değişkenler, dışsal dini yönelim boyutu ise bağımsız değişken olarak tanımlanmıştır.

Tablo 3.23. Dışsal dini yönelim için narsisizm toplam ve narsisizm alt boyutları regresyon analizi

Bağımsız değişken	Bağımlı değişkenler	β	t	p	F	r^2
dışsal dini yönelim	narsisizm toplam	-,017	-,717	,474	,514	,002
	otorite	-,050	-1,239	,216	,1536	,006
	kendine yeterlilik	,015	,441	,660	,194	,001
	üstünlük	-,002	-,044	,965	,002	,000
	teşhircilik	-,015	-,404	,687	,163	,001
	sömürücülük	-,003	-,108	,914	,012	,000
	hak iddia etme	-,072	-2,041	,000	,4167	,017

Dışsal dini yönelim boyutu ile narsisizm toplam ve narsisizm alt boyutları arasındaki neden sonuç ilişkisini belirlemek üzere yapılan regresyon analizlerinde hak iddia etme boyutu dışında anlamlı bulgulara ulaşılmamıştır ($p>0,050$). Yapılan analizler sonucunda dışsal dini yönelim;

narsisizm toplam ($\beta = -,017$)

otorite ($\beta = -,050$),

kendine yeterlilik ($\beta = ,015$),

üstünlük ($\beta = -,002$),

teşhircilik ($\beta = -,015$),

sömürücülük ($\beta = -,003$),

hak iddia etme ($\beta = -,072$) boyutundaki varyansları anlamlı olarak açıklamamaktadır. Dışsal dini yönelim ile narsisizm toplam, otorite, üstünlük, teşhircilik, sömürücülük boyutu arasında ters yönlü, kendine yeterlilik boyutu arasında doğrusal yönlü anlamlı olmayan bir ilişki tespit edilmiştir. Dışsal dini yönelim ile hak iddia etme boyutu arasında ise ters yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Dışsal dini yönelimin hak iddia etme boyutundaki varyansı % 17 oranındadır. Araştırmadan elde edilen bulgular dışsal dini yönelim ile narsisizm toplam ve narsisizm alt boyutları arasında doğrusal bir ilişki olduğuna dair geliştirilmiş olan hipotezleri reddetmiştir.

Alan yazında narsisizm boyutları ile dış güdümlü dindarlık arasındaki ilişkiyi inceleyen eşdeğer bir çalışma bulunamadığından araştırma bulgumuzu derinlemesine karşılaştırmamız mümkün olmamıştır. Bilge, liseli gençlere yönelik yaptığı araştırmada iç güdümlü –dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı ve alt grupları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İç güdümlü dindarlık ile iyilik algısı ve alt gurupları arasında pozitif yönde anlamlı, dış güdümlü dindarlık ile ise negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir (Bilge, 2013, s. 161). Kırac, üniversite öğrencilerine yönelik araştırmasında iç güdümlü dindarlık eğilimli bireylerin dış güdümlü dindarlık eğilimli bireylere göre anlamsızlık, ölüm kaygısı ve günahkârlık duygusu gibi varoluşsal kaygıları daha az yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır (Kırac, 2007, s. 132).

Araştırmada dışsal dini yönelimli bireylerde narsist davranışların daha belirgin düzeyde görülebileceği göz önüne alınarak ilgili hipotezler geliştirilmiştir. Dini dış güdümlü olarak yaşayanların daha çok toplumda bir yer edinme, statü kazanma, sosyalleşme gibi amaçlar doğrultusunda yaşadıklarını göz önüne aldığımızda narsisizmin özellikle de otorite boyutunun bu kişilerde görülme sıklığı mümkün olarak düşünülmüştür. Ancak elde edilen bulguların bu anlamda dışsal dini yönelimle ilgili geliştirilen hipotezlerimizi desteklemediği ortaya çıkmıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Kayseri/ Kocasinan ilçesinde yapılan bu araştırma, genç yetişkin bireylerin narsisizm düzeyleri ve dindarlık düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığını, eğer bir ilişki varsa bu ilişkinin yönünü ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Katılımcıların narsisizm ve dindarlık düzeylerini incelerken cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum ve sosyo-ekonomik durum gibi çeşitli demografik değişkenler açısından, narsisizm ile dindarlık eğilim düzeyleri arasındaki ilişkiler irdelenmiştir.

Yapılan bu araştırma sonucunda; elde edilen bulguların çalışmaya ait hipotezlerin bazılarını desteklediği bazılarını ise desteklemediği görülmektedir.

Araştırmanın bulgularına göre, katılımcıların dindarlığın içsel dini yönelim boyutunda en yüksek puanı çok sık olarak Allah'ın veya kutsal bir varlığın mevcudiyetini güçlü bir şekilde hissedirim maddesinden, dindarlığın dışsal dini yönelim boyutunda ise şartlar engellemediği sürece; ramazan ayında oruç tutarım maddesinden aldıkları görülmüştür. İçsel dini yönelim boyutundaki madde puanları ortalamaları dışsal dini yönelim boyutundaki madde puan ortalamalarından daha yüksek ve birbirlerine çok yakın değerlerdir. Birbirine en yakın cevapların ise çok sık olarak Allah'ın veya kutsal bir varlığın mevcudiyetini güçlü bir şekilde hissedirim maddesine verildiği görülmüştür. Bu sonuç, katılımcıların Allah'ın varlığına dair duydukları hissin hem içsel hem de dışsal anlamda farklılık olmadığı anlamını taşımaktadır.

Araştırmaya katılanların narsisizm kendine yeterlilik ve sömürücülük alt boyutlarındaki puan ortalamaları, otorite, üstünlük, teşhircilik ve hak iddia etme alt boyutlarındakilerden daha yüksektir. Narsisizm hak iddia etme boyutunda ise en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılanların cinsiyet değişkenine göre narsisizm ile dindarlık eğilim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. İçsel-dışsal dini

yönelim ve narsisizmin alt boyutları cinsiyet değişkenine göre farklılaşmamıştır. Kadın katılımcılar erkek katılımcılara oranla daha narsist bir görüntü sergilememişlerdir.

Katılımcıların yaş değişkenine göre narsisizm ile dindarlık eğilim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yaş faktörünün içsel dini yönelim düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu görülürken, dışsal dini yönelim düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmadığı görülmüştür. İleri yaş grubu içerisinde yer alan katılımcıların diğer yaş gruplarına oranla daha dindar olduğu sonucuna varılmıştır. Yaş grupları arasında narsisizmin otorite, teşhircilik ve hak iddia etme alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma söz konusu iken, kendine yeterlilik, üstünlük ve sömürücülük alt boyutlarında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. 27-30 yaş grubunda bulunan katılımcıların narsisizm otorite, teşhircilik ve hak iddia etme alt boyutlarında 21-23 ve 24-26 yaş gruplarına göre daha düşük puana sahip oldukları görülmektedir. Yaşla birlikte dini eğilimler artarken narsisizm eğilimlerinde azalma görülmektedir.

Araştırmanın üçüncü hipotezine göre katılımcıların öğrenim durumu değişkenine göre narsisizm ile dindarlık eğilim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılammıştır. Analiz sonucunda öğrenim durumunun narsisizm ve dindarlık eğilim düzeylerini belirleyen bir etken olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılanların medeni durum değişkenine göre narsisizm ile dindarlık eğilim düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Analizler neticesinde içsel dini yönelim boyutunda evliler bekârlara göre daha dindar sonucuna ulaşılırken, dışsal dini yönelim boyutunda katılımcıların medeni durum değişkenine göre herhangi bir farklılaşma tespit edilmemiştir. Ayrıca araştırmaya katılanların medeni durum değişkenine göre narsisizm kendine yeterlilik ve sömürücülük alt boyutlarında herhangi bir farklılaşma mevcut değilken; otorite, üstünlük, teşhircilik ve hak iddia etme alt boyutlarında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Yapılan testler sonucunda bekâr katılımcıların otorite, üstünlük, teşhircilik, hak iddia etme boyutlarında daha yüksek puan ortalamalarına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifade ile, bekârların evlilere göre narsisizm alt boyutlarında daha fazla otoriter, daha fazla üstünlük, daha fazla teşhirci ve daha fazla hak iddia etme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılanların algıladıkları sosyo-ekonomik durum değişkeninin narsisizm ve dindarlık eğilimleri arasında etkisi araştırılmıştır. Yapılan teste göre bu değişkenin katılımcıların içsel ve dışsal dini yönelim boyutlarında istatistiksel olarak önemli bir etkisi bulunmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların algıladıkları sosyo-ekonomik durum değişkenine göre narsisizm alt boyutlarına baktığımızda üstünlük ve teşhircilik puanları algılanan sosyo-ekonomik düzeye göre anlamlı farklılık göstermektedir. Bulgulara göre, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olanlar, sosyo-ekonomik düzeyi orta ve düşük olanlara göre daha üstünlük eğilimi gösterirken aynı zamanda sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olanlar düzeyi orta olanlara göre daha teşhirci olarak tespit edilmiştir.

Araştırmada içsel dini yönelim – dışsal dini yönelim ile narsisizm toplam ve narsisizm alt boyutları arasında yapılan korelasyon analizi bulgularına göre içsel dini yönelim boyutu ile narsisizm toplam ve otorite, teşhircilik, hak iddia etme, kendine yeterlilik, üstünlük ve sömürücülük alt boyutları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İçsel dini yönelim arttıkça narsisizm eğilimlerinde azalma meydana gelmektedir. Bu sonuç araştırmamızın ana hipotezi olan “*Genç yetişkinlerdeki narsisizm eğilimleri ile dindarlık eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır, dindarlık eğilimlerinin artması narsisizm eğilimlerini azaltmaktadır*” şeklindeki ana hipotezimizin doğrulandığını göstermektedir. Dışsal dini yönelim boyutu ile narsisizm hak iddia etme boyutu arasında ise negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilirken diğer boyutlar arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

İçsel dini yönelim ile narsisizm toplam ve narsisizm alt boyutları (otorite, kendine yeterlilik, üstünlük, teşhircilik, sömürücülük ve hak iddia etme) arasındaki neden sonuç ilişkisini tespit etmek amacıyla regresyon analizi yapılmış ve analiz sonucunda içsel dini yönelim ile narsisizm toplam ve narsisizm alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuca göre içsel anlamda yaşanan dini yönelimin narsisizm belirtilerini azalttığı yönündedir. Bulgulara göre, “*İçsel dini yönelim ile narsisizm alt boyutları arasında negatif yönlü anlamlı bir etki vardır. İçsel dini yönelimi yüksek olanların narsisizm alt boyutlarından düşük puan almaları beklenmektedir*” şeklinde geliştirilen hipotezlerimizin doğrulandığını göstermektedir.

Dışsal dini yönelim boyutu ile narsisizm toplam ve narsisizm alt boyutları arasındaki neden sonuç ilişkisini belirlemek üzere yapılan regresyon analizinde anlamlı bulgulara

ulaşılmamıştır. Dışsal dindarlığın narsisizm düzeyinde doğrusal yönde bir etkisi olacağı düşünülmüş ve bu yönde hipotezlerimiz geliştirilmiştir. Ancak bulgular neticesinde dışsal dini yönelim boyutunun otorite, kendine yeterlilik, üstünlük teşhircilik, sömürücülük ve hak iddia etme boyutlarında anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre, dışsal dini yönelim ile narsisizm alt boyutları arasında doğrusal bir ilişki olduğuna dair geliştirdiğimiz hipotezlerimiz reddedilmiştir.

Araştırmamız sonucunda şu önerilerde bulunulabiliriz,

- Çocuk yetişirken değerlerinin oluştuğu ilk yer ailesinin yanıdır. Bu bağlamda sağlıklı bireylerin yetişmesinde en önemli rolü oynayan ebeveynlerdir. Sağlıklı bir sevgi ortamı narsisizm engellenmesi açısından oldukça önemlidir. Burada anne-babaya büyük görevler düşmektedir.
- Narsisizm azaltılmasında önemli bir faktör olan dindarlığın bireylerde oluşabilmesi için erken ergenlik dönemi ve öncesinde okullardaki din eğitim ve öğretimine önem verilmelidir.
- Narsisizme engellemede en iyi çarenin sevgi, yardımlaşma, dayanışma ve alçakgönüllülük gibi değerlerin olacağını düşündüğümüzde bu etik değerlerin kazanılmasına yönelik sosyal çalışmalara yer verilmesi gerekmektedir. Çalışmada yer alan örneklem grubunun sosyal sorumluluk projeleri yürüten sivil toplum örgütlerine üye olmaları özendirilmelidir.
- Narsist kişiliği besleyen televizyon ve sosyal medyada yayınlanan programlara karşı gençleri bilinçlendirmek adına rehberlik çalışmalarının yapılması sağlanmalıdır.
- Araştırma verileri öz bildirime dayalı ölçekler kullanılarak toplanmıştır. Bu durum, özellikle narsistik dinamiklerin anlaşılmasını zorlaştırmış olabilir. Katılımcıların kendilerini olduğundan farklı gösterme eğilimi söz konusu olabilir. Sonraki çalışmalar da bu olasılığı göz önünde bulundurarak narsist bireylerin daha iyi anlaşılmasına imkân sağlayacak boylamsal çalışmalar yapılması önerilebilir.

- Çalışmada örneklem olarak 21-30 yaş aralığı bireyler yer almaktadır. İleri de yapılacak çalışmalarda farklı yaş gruplarına ait farklı demografik yapılardan ve kültürel bölgelerden bireylerle de çalışılması konu ile ilgili veri toplanması açısından oldukça yararlı olabilir.
- İleride yapılacak olan narsisizm ve dindarlık ilişkisini inceleyen çalışmalarda narsisizm konusunun boyutları ile ele alınması çalışmalarda ayrıntılı karşılaştırma yapılması açısından olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akhtar, S., & Thomson, J. A. (1982). Overview: Narcissistic personality disorder. *The American Journal of Psychiatry*, 139(1), 12-20.
- Allport, G. (2004). *Birey ve Dini*. (B. Sambur, Çev.) Ankara: Elis Yayınları.
- Allport, G., & Ross, J. (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-443.
- Altun, R. (2015). Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Narsisizm İlişkisi (Sinop Örneği). *Yayınlanmış Doktora Tezi: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Anlı, İ. (2010). *Psikanalizde Narsisizm*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Anlı, İ., & Bahadır, G. (2007). Kendilik Psikolojisine Göre Narsistik ve Sınır Kişilik Bozukluğu. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*(27), 1-11.
- APA. (2013). *Diagnostic And Statistical Manual Of Mental Disorders- DSM-5*. American Psychiatric Association.
- Ashmaywy, M. F. (2016). Ortaöğretimde Narsisizm ve Dindarlık İlişkisi (Sinop Örneği). *Yüksek Lisans Tezi*. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Atalay, T. (2005). *İlköğretim Ve Liselerde Dindarlık*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Atay, S. (2009). Narsistik Kişilik Envanteri'nin Türkçeye Standardizasyonu. *Gazi İİBF Dergisi*, 11(1), 181-196.
- Atay, S. (2010). *Çalışan Narsist*. İstanbul: Namar Yayınları.
- Aydemir, R. (2008). Dindarlık ve mutluluk ilişkisi (İlk yetişkinlik dönemi). *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayten, A. (2006). William James (1842-1910) ve Din Psikolojisinde Tecrübe Merkezli Bir Yaklaşım. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 457-464.
- Batson, C., Schoenrade, P., & Ventis, W. (2017). *Din ve Birey: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım (Religion and the Individual: A Social Psychological Perspective)*. (A. Kuşat, & A.Taşan, Çev.) Kayseri: Kimlik Yayınları.

- Bayrak, E., Gacar, A., Nacar, E., & Aytaç, K. (2015). Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Narsistik Kişilik Özelliklerinin İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(14), 249-261.
- Beit-Hallahmi, B. (1989). *Prolegomena to the Psychological Study of Religion*. London: Lewisburg Bucknell University Press.
- Bilge, E. Z. (2013). Liseli Gençlerde İç Ve Dış Güdümlü Dindarlık Ve İyilik Algıları (Ankara Örneği). *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Brown, A. D. (1997). Narcissism, Identity, And Legitimacy. *Academy of Management Review*, 22(3), 643-686.
- Budak, S. (2009). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları.
- Cirhinlioğlu, F. G. (2006). Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kuguları ve Psikolojik İyilik Hali Arasındaki İlişkiler. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Sosyal Psikoloji Bilim Dalı*. Ankara: Doktora Tezi.
- Cirhinlioğlu, F. G. (2010). Dini Yönelimler ve Önyargı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1366-1384.
- Dinçmen, K. (2006). *Psykhia tria ve Mythos*. Pan Yayıncılık.
- Doğaner, İ. (1996). Narsistik kişilik bozukluğu: Tarihçe, tanı ve ayırıcı tanı. *Ege Psikiyatri Sürekli Yayınları*, 1(3), 341-352.
- Ekşi, H., Güngör, İ. H., & Arıca, O. T. (2011). Genç Yetişkinlerde Değer Tercihlerinin Narsistik Kişilik Özellikleri Yordaması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1271-1290.
- Ekşi, H., Güngör, İ., & Arıca, O. (2011). Genç Yetişkinlerde Değer Tercihlerinin Narsistik Kişilik Özellikleri Yordaması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1271-1290.
- Ellison, C. (1999). *Religious Preference*. Multidimensional Measurement of Religiousness/Spirituality for Use in Health Research: A Report of the Fetzer Institute/National Institute on Aging Working Group. içinde.
- Emmons, R. A. (1984). Factor Analysis and Construct Validity of the Narcissistic Personality Inventory. *Journal of Personality Assessment*, 48(3), 291-300.

- Erikson, E. H. (2014). *İnsanın 8 Evresi*. (G. Akkaya, Çev.) İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Evren, C. (1997). *Narsisizm*. İstanbul: BDS Yayınları.
- Fetzer Institute, F. (1999). *Multidimensional Measurement of Religiousness/Spirituality for Use in Health Research: A Report of the Fetzer Institute/National Institute on Aging Working Group*. Miami: John E. Fetzer Institute.
- Forsyth, J. (2017). *Psikolojik Din Kuramları*. (M. Ulu, Dü.) Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Freud, S. (2012). *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası (4. Basım, Çev. Banu Büyükkal, Saffet Murat Tura)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Freud, S. (2018). *Three Essays on the Theory of Sexualit*. Global Grey.
- Fromm, E. (1990). *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*. (Y. Salman, & N. İçten, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Fukuyama, Y. (1961). The major dimensions of church membership. *Review of Religious Research*(2), 154-161.
- Gençtan, E. (2010). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar* (19. b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- George, L. K. (1999). *Religious/Spiritual History*. Multidimensional Measurement of Religiousness/Spirituality for Use in Health Research: A Report of the Fetzer Institute/National Institute on Aging Working Group. içinde.
- Ghorbani, N., Watson, J. P., Krauss, S., & Bing, M. N. (2004). Social science as dialogue:Narcissism, individualist and collectivist values, and religious interest in Iran and the United States. *Current Psychology Development Learning, Personality, Social*, 23(2), 111-123.
- Glock, C. Y. (1998). “Dindarlığın Boyutları Üzerine”. *Din Sosyolojisi içinde*. (Y.Aktay, M. Köktaş, Dü, & M. E. Köktaş, Çev.) Konya: Vadi Yayınları.
- Glock, C. Y., & Stark, R. (1965). *Religion And Society In Tension*. Chicago: Rand Mc Nally.
- Gürsu, O., & Apaydın, Ç. (2016). Narsizm İle Özgüven Arasındaki İlişkide İslami Eğilimin Aracılık Rolü. *Ekev Akademi DErgisi*(66), 551-562.

- Güven, M. (2019). Narsisizm Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ana Bilim Dalı.
- Hamedoğlu, M. A. (2009). Örgütsel Narsisizm Düzeyine İlişkin Yönetici ve Öğretmen Algıları. *Yayınlanmamış doktora tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hamilton, E. (1953). *Mythology*. Tridibesh Basu.
- Hökelekli, H. (2016). *Din Psikolojisi* (12. b.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hotchkiss, S. (2003). *Why is it Always about You? The Seven Deadly Sins of Narcissism*. New York: Free.
- Idler, E. (1999). *Beliefs; Forgiveness; Organizational Religiousness; Values*. Multidimensional Measurement of Religiousness/Spirituality for Use in Health Research: A Report of the Fetzer Institute/National Institute on Aging Working Group. içinde.
- İmamoğlu, S. (2008). Genç Yetişkinlikte Kişilerarası İlişkilerin Cinsiyet, Cinsiyet Roller ve Yalnızlık Algısı Açısından İncelenmesi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı*. İstanbul: Doktora Tezi.
- James, W. (2017). *Dinsel Deneyimin Çeşitleri*. (İ. H. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Jones, R., Lasky, B., & Gale, F. M. (2004). Leadership and the Development of Dominant and Counterculture: A Narcissistic Perspective. *The Leadership Organization Development Journal*, 25(2), 216-233.
- Karaca, F. (2015). *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Yayıncılık.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kartopu, S. (2013). Narsisizmin Dindarlık Eğilimleriyle İlişkisi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(6), 625-649.
- Kayıklık, H. (2006). Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 491-499.
- Kayıklık, H. (2011). *Din Psikolojisi*. Karahan Kitabevi.

- Kayılık, H. (2000). Dini Yaşayış Biçimleri: Psikolojik Temelleri Açısından Bir Değerlendirme. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kernberg, O. F. (2016). *Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm*. (M. Atakay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kingston, P. (2003). Differentiating the Two Types of Narcissism Through the Disposition to Shame and Guilt-Proneness. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. New York: New School University Faculty of Political and Social Science.
- Kıraç, F. (2007). Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri AnaBilim Dalı.
- Kiraz, C. (2011). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri ile Narsistik Kişilik Özellikleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızıltan, H. (2000). Narcissistic Personality Inventory (NPI) Ölçeğinin Türkçe Dil Formu. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü.
- Kızıltan, H. (2006). *Narsisizm ve Psikopatolojisi*. <http://psikomitoloji.com/wordpress/2016/08/24/narsisizm-ve-psikopatolojisi/> adresinden 20.03.2020 tarihinde edinilmiştir. adresinden alınmıştır
- Kocagöz Uzun, S. (2019). Narsisizm Ve Dindarlık İlişkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.
- Kocakula, Ö., & Altunoğlu, E. (2017). Narsistik Kişilik Özelliklerinin Karar Süreçlerine Etkisi. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*(18), 50-68.
- Kohut, H. (2013). *Kendiliğin Yeniden Yapılanması*. (O. Cebeci, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kohut, H. (2015). *Kendiliğin Çözümlemesi*. (C. Atbaşoğlu, Çev.) Metis Yayınları.
- Köktaş, M. (1993). *Türkiye’de dini hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Kolektif. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köroğlu, E. (2015). *Klinik Psikiyatri*. Ankara: HYB Yayınları.

- Köroğlu, E., & Bayraktar, S. (2014). *Kişilik Bozuklukları*. Ankara: HYB Yayınları.
- Köroğlu, E., & Güleç, C. (2007). *Psikiyatri Temel Kitabı*. HYB Yayınları.
- Koşan, Y. (2015). Üniversite öğrencilerinin Facebook Kullanımının Narsisizm ve Saldırganlık Düzeyleri İle İlişisinin İncelenmesi. *Yüksek lisans Tezi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Krause, N. (1999). *Religious Support*. Multidimensional Measurement of Religiousness/Spirituality for Use in Health Research: A Report of the Fetzer Institute/National Institute on Aging Working Group. içinde.
- Kurt, A. (2009). Dindarlığı Etkileyen Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-26.
- Masterson, J. F. (2006). *Narsistik ve Borderline Kişilik Bozuklukları*. (B. Açıl, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Masterson, J. F. (2011). *Kendilik Bozukluklarının Psikoterapisi*. (M. Benveniste, & P. Özdemir, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Meadow, M., & Kahoe, R. (1984). *Psychology of Religion: Religion in Individual Lives*. Newyork: Harper&Row Publishers.
- Mehmedoğlu, A. U. (1999). Dindarlarda Ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma:İstanbul Örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve Din*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Onay, A. (2004). *Dindarlık, etkileşim ve değişim*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Orhan, G. (2014). Narsisizm Etiyolojisi ve Dindarlık İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Özel, İ. (2013). Kur'an Ekseninde Narsizm ve Din. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(28), 248-268.
- Özel, İ. (2014). Dindarlarda Narsizm: Yüksek Din Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(32), 310-327.
- Özmen, E. (2011). *Kendini Tanıma Rehberi*. Psikoloji Psikiyatri Yayınları.

- Pargament, K. I. (1999). *Meaning. Religious/Spiritual Coping. Multidimensional Measurement of Religiousness/Spirituality for Use in Health Research: A Report of the Fetzer Institute/National Institute on Aging Working Group.* içinde.
- Pargament, K. I. (1999). *Meaning; Religious/Spiritual Coping. Multidimensional Measurement of Religiousness/Spirituality for Use in Health Research: A Report of the Fetzer Institute/National Institute on Aging Working Group.* içinde.
- Rapier, M. L. (2005). An Interview Study of Narcissistic Executives: Piercing the Corporate Veil of Narcissism in the Workplace. (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*). Faculty of Saybrook Graduate School and Research Center, San Francisco.
- Raskin, R. N., & Hall, C. S. (1979). A narcissistic personality inventory. *Psychological Reports*(45), 590.
- Raskin, R., & Terry, H. (1988). A Principal-Components Analysis of the Narcissistic Personality Inventory and Further Evidence of Its Construct Validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 890-902.
- Rose, P. (2002). The happy and unhappy faces of narcissism. *Personality and Individual Differences*(33), 379-391.
- Rozenbaltt, S. (2002). In Defence of Self: The Relationship of Self-Esteem and Narcissism to Agressive Behavior. (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*). Long Island University, Psychology, Brooklyn.
- Şahin, A. (1999). İlahiyat Tıp Ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dinî Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Basılmamış Doktora Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sayar, K. (2012). *Terapi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sedikides, C., Rudich, E. A., Gregg, A. P., Kumashiro, M., & Rusbult, C. (2004). Are Normal Narcissists Psychologically Healthy?: Self-Esteem Matters. *Journal of Personality and Social Psychology*., 87(3), 400–416.
- Subaşı, N. (2004). *Gündelik Hayat ve Dinsellik*. İstanbul: İz Yayınları.
- Taplamacıoğlu, M. (1962). Yaşlara Göre Dinî Yaşayışın şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X, 141-151.

- Tekin, M. (2006). Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ Ve Müzakereleri)* (s. 49-63). Bursa: Kurav Yayınları.
- Timuroğlu, K. (2005). İşyerinde Narsisizm ve İş Tatmini İlişkisi: Bir Uygulama. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler.
- Timuroğlu, K., & İşcan, Ö. (2008). İşyerinde Narsisizm ve İş Tatmini İlişkisi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 240-261.
- Twenge, J. M., & Campbell, W. (2015). *Asrın Vebası: Narsisizm İleti*. (Ö. Korkmaz, Çev.) İstanbul: Kaknüs.
- Ulu, M. (2013). Dindarlığın Tanımı, Boyutları ve Ölçülmesi Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Erciyes Üniversitesi Öğrencileri Örneği. *(Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı.
- Ulusal, R. (2019). Ergenlik Döneminde Narsisizm, Dindarlık ve Sosyal Medya Tutumları İlişkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri AnaBilim Dalı.
- Underwood, L. G. (1999). *Daily Spiritual Experiences*. Multidimensional Measurement of Religiousness/Spirituality for Use in Health Research: A Report of the Fetzer Institute/National Institute on Aging Working Group. içinde.
- Vazire, S., Naumann, L. P., Rentfrow, P. J., & Gosling, S. D. (2008). Portrait of a narcissist: Manifestations of narcissism in physical appearance. *Journal of Research in Personality*(42), 1439-1447.
- Vergote, A. (1998). *Din, İnanç ve İnançsızlık*. (V. Uysal, Çev.) İstanbul: İ.F.A.V.Yay.
- Volkan, V. D. (2005). *Körü Körüne İnanç*. (Ö. Karaçam, Çev.) İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Watson, P., Jr. Hood, R. W., & Morris, R. J. (1984). Religious Orientation, Humanistic, Values, and Narcissism. *Review of Religious Research*, 25(3), 257-264.
- Williams, D. R. (1999). *Commitment*. Multidimensional Measurement of Religiousness/Spirituality for Use in Health Research: A Report of the Fetzer Institute/National Institute on Aging Working Group. içinde.

- Yapıcı, A. (2002). Dini yaşayışın farklı görüntüleri ve dogmatik dindarlık. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/2, 75-112.
- Yapıcı, A. (2013). *Ruh Sağlığı Ve Din*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yıldız, M. (1998). Dini Hayat İle Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı*. İzmir.
- Yoğurtçu, F. (2009). Yetişkinlerde Dindarlık Ve Ruh Sağlığı. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı.
- Zinnbauer, B. J., & Pargament, K. I. (2005). Religiousness and Spirituality. R. F. Paloutzian, & C. L. Park içinde. *Handbook Of The Psychology Of Religion And Spirituality*, 21-42.
- Zondag, H. J., & Uden, M. V. (2010). I Just Believe Me: Narcissism and Religious Coping. *Archive for the Psychology of Religion*, 32(1), 69-85.

EKLER

Ek 1: Kişisel Bilgi Formu

KİŞİSEL BİLGİ FORMU					
1	Cinsiyetiniz	Erkek ( )	Kadın ( )		
2	Yaşınız	21-23 ( )	24-26 ( )	27-30 ( )	
3	Öğrenim Durumunuz	İlkokul ( )	Ortaokul ( )	Lise ( )	Üniversite ( )
4	Medeni Durumunuz	Bekar ( )	Evli ( )		
5	Ailenizin sosyo-ekonomik durumunu nasıl algılıyorsunuz?	Düşük ( )	Orta ( )	Yüksek ( )	

Ek 2. Narsistik Kişilik Envanteri

NARSİSTİK KİŞİLİK ENVANTERİ

1	A ( )	İnsanlar bana iltifat ettiklerinde bazen utanırım.
	B ( )	İyi biri olduğumu biliyorum, çünkü herkes böyle söyler.
2	A ( )	Kalabalık içinde herkesten biri olmayı tercih ederim.
	B ( )	İlgi merkezi olmayı severim.
3	A ( )	Diğer insanlardan ne daha iyi ne de daha kötüyüm.
	B ( )	Özel biri olduğumu düşünüyorum.
4	A ( )	İnsanlar üzerinde otorite kurmaktan hoşlanırım.
	B ( )	Emirlere uymaktan rahatsız olmam.
5	A ( )	İnsanları kolayca manipüle ederim.
	B ( )	İnsanları manipüle ettiğimi fark ettiğimde rahatsız olurum.
6	A ( )	Layık olduğum saygıyı elde etme konusunda ısrarcıyım.
	B ( )	Hak ettiğim saygıyı genellikle görürüm.
7	A ( )	Gösteriştan kaçınırım.
	B ( )	Genellikle fırsatını bulduğumda şov yaparım.
8	A ( )	Her zaman ne yaptığımı bilirim
	B ( )	Bazen yaptığım şeyden emin değilimdir.
9	A ( )	Bazen iyi hikâye anlatırım.
	B ( )	Herkes hikâyelerimi dinlemekten hoşlanır.
10	A ( )	İnsanlardan çok şey beklerim.
	B ( )	Başkaları için bir şeyler yapmaktan hoşlanırım.
11	A ( )	İlgi merkezi olmaktan hoşlanırım.
	B ( )	İlgi merkezi olmak beni rahatsız eder.
12	A ( )	Otorite olmanın benim için pek bir anlamı yoktur.
	B ( )	İnsanlar daima otoritemi kabul ediyor görünürler.

13	A ( )	Önemli bir insan olacağım.
	B ( )	Başarılı olmayı umuyorum.
14	A ( )	İnsanlar söylediklerimin bazılarına inanır.
	B ( )	İnsanları istediğim her şeye inandırabilirim.
15	A ( )	Kendi kendime yeterim.
	B ( )	Başkalarından öğrenebileceğim çok şey var
16	A ( )	Herkes gibi biriyim.
	B ( )	Sıra dışı biriyim.

Ek 3. Dini Yönelim Ölçeği

DİNİ YÖNELİM ÖLÇEĞİ

1. Dini inançlarımı, hayatımın diğer tüm alanlarına uygulamak için elimden geleni yapmaya çalışırım.

☐ Hiç Katılmıyorum( )   ☐ Pek Katılmıyorum( )   ☐ Kararsızım( )   ☐ Biraz Katılıyorum( )   ☐ Tamamen Katılıyorum( )

2. Dini inancım bana sağladığı en büyük yarar hüznün ve talihsizliklerle karşılaştığımda beni rahatlatmasıdır.

☐ Hiç Katılmıyorum( )   ☐ Pek Katılmıyorum( )   ☐ Kararsızım( )   ☐ Biraz Katılıyorum( )   ☐ Tamamen Katılıyorum( )

3. Hayata bakışımın temelinde dini inançlarım yatar.

☐ Hiç Katılmıyorum( )   ☐ Pek Katılmıyorum( )   ☐ Kararsızım( )   ☐ Biraz Katılıyorum( )   ☐ Tamamen Katılıyorum( )

4. Dua etmemim başlıca nedeni dua etmem gerektiğinin öğretilmesidir.

☐ Hiç Katılmıyorum( )   ☐ Pek Katılmıyorum( )   ☐ Kararsızım( )   ☐ Biraz Katılıyorum( )   ☐ Tamamen Katılıyorum( )

5. İbadetin en önemli amacı kişiye huzur vermesi ve güven sağlamasıdır.

☐ Hiç Katılmıyorum( )   ☐ Pek Katılmıyorum( )   ☐ Kararsızım( )   ☐ Biraz Katılıyorum( )   ☐ Tamamen Katılıyorum( )

6. Dürüst ve ahlaklı bir yaşam sürdürdüğüm sürece, neye inandığımı çok fazla önemli değildir.

☐ Hiç Katılmıyorum( )   ☐ Pek Katılmıyorum( )   ☐ Kararsızım( )   ☐ Biraz Katılıyorum( )   ☐ Tamamen Katılıyorum( )

7. Şartlar engellemediği sürece; her gün beş vakit namaz kılarım.

☐ Hiç Katılmıyorum( )   ☐ Pek Katılmıyorum( )   ☐ Kararsızım( )   ☐ Biraz Katılıyorum( )   ☐ Tamamen Katılıyorum( )

8. Senede bir kere malımın zekâtını veririm.

☐ Hiç Katılmıyorum( )   ☐ Pek Katılmıyorum( )   ☐ Kararsızım( )   ☐ Biraz Katılıyorum( )   ☐ Tamamen Katılıyorum( )

9. Şartlar engellemediği sürece; insanın ömründe bir kez hacca gitmesi gerektiğini düşünürüm.

☐ Hiç Katılmıyorum( )   ☐ Pek Katılmıyorum( )   ☐ Kararsızım( )   ☐ Biraz Katılıyorum( )   ☐ Tamamen Katılıyorum( )

10. Kendi sosyal ve ekonomik refahımı korumak için zaman zaman dini inançlarımdan ödün vermem gerektiğini düşünürüm.

☐ Hiç Katılmıyorum( )   ☐ Pek Katılmıyorum( )   ☐ Kararsızım( )   ☐ Biraz Katılıyorum( )   ☐ Tamamen Katılıyorum( )

11. Dini amaçlı bir gruba katılacak olsam sadece kuran kurslarında ya da toplumsal yardımı amaçlayan dini gruplara katılırdım.

☐Hiç Katılmıyorum( )   Pek Katılmıyorum( )   Kararsızım( )   Biraz Katılıyorum( )   Tamamen Katılıyorum( )

12. Dindar olmakla birlikte hayatta daha birçok önemli şey olduğuna inanıyorum.

☐Hiç Katılmıyorum( )   Pek Katılmıyorum( )   Kararsızım( )   Biraz Katılıyorum( )   Tamamen Katılıyorum( )

13. İnancım ile ilgili kitap okurum.

☐Hiç Katılmıyorum( )   Pek Katılmıyorum( )   Kararsızım( )   Biraz Katılıyorum( )   Tamamen Katılıyorum( )

14. Dini tefekküre dalmak için zaman ayırmak benim açımdan önemlidir.

☐Hiç Katılmıyorum( )   Pek Katılmıyorum( )   Kararsızım( )   Biraz Katılıyorum( )   Tamamen Katılıyorum( )

15. Dini bir cemaate üye olmamın bir nedeni toplum içinde bana mevkie kazandırmasıdır.

☐Hiç Katılmıyorum( )   Pek Katılmıyorum( )   Kararsızım( )   Biraz Katılıyorum( )   Tamamen Katılıyorum( )

16. Çok sık olarak Allah'ın veya kutsal bir varlığın mevcudiyetini güçlü bir şekilde hissedirim.

☐Hiç Katılmıyorum( )   Pek Katılmıyorum( )   Kararsızım( )   Biraz Katılıyorum( )   Tamamen Katılıyorum( )

17. İbadet etmek bana, mutlu ve huzurlu bir hayat sağlamalıdır.

☐Hiç Katılmıyorum( )   Pek Katılmıyorum( )   Kararsızım( )   Biraz Katılıyorum( )   Tamamen Katılıyorum( )

18. İnanchlı biri olsam bile dinsel düşüncelerimin günlük yaşamımı ve ilişkilerimi etkilemesine izin vermem.

☐Hiç Katılmıyorum( )   Pek Katılmıyorum( )   Kararsızım( )   Biraz Katılıyorum( )   Tamamen Katılıyorum( )

19. Şartlar engellemediği sürece; Ramazan ayında oruç tutarım.

☐Hiç Katılmıyorum( )   Pek Katılmıyorum( )   Kararsızım( )   Biraz Katılıyorum( )   Tamamen Katılıyorum( )

20. İbadet yerleri iyi sosyal ilişkiler kurmam açısından önemlidir.

☐Hiç Katılmıyorum( )   Pek Katılmıyorum( )   Kararsızım( )   Biraz Katılıyorum( )   Tamamen Katılıyorum( )

21. Dine ilgi duymamın başlıca nedeni ibadet yerlerinin bana sıcak bir sosyal ortam sağlamasıdır.

Hiç Katılmıyorum( )   Pek Katılmıyorum( )   Kararsızım( )   Biraz Katılıyorum( )   Tamamen Katılıyorum( )

22. Hayatın anlamıyla ilgili pek çok soruyu cevaplandığı için din benim açımdan özellikle önemlidir.

☐ Hiç Katılmıyorum( )   Pek Katılmıyorum( )   Kararsızım( )   Biraz Katılıyorum( )   Tamamen Katılıyorum( )

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Esra OKUMUŞ

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 02 Şubat 1981, İstanbul

Medeni Durumu: Evli

Tel: +90 352 224 88 00 -8704

E-mail: esraokumus34@gmail.com

Yazışma Adresi:

Abdullah Gül Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Sümer Kampüsü 38080 KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi	2003
Lise	Açık Öğretim Lisesi	1999

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2012- Halen	Abdullah Gül Üniversitesi	Kütüphaneci

YABANCI DİL

İngilizce